

Glazbena kultura u mostarskoj katedrali od 1980. do 2012.

Bazina, Marina

Doctoral thesis / Disertacija

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Arts Academy / Sveučilište u Splitu, Umjetnička akademija**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:175:836013>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-09-22**

Repository / Repozitorij:

[Repository of Arts Academy](#)

UNIVERSITY OF SPLIT

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

The 'dabar' logo features a stylized black outline of a bird or a similar creature above the word 'dabar' in a lowercase, sans-serif font. A red horizontal line passes through the middle of the 'dabar' text.

SVEUČILIŠTE U SPLITU
UMJETNIČKA AKADEMIJA
POSLIJEDIPLOMSKI DOKTORSKI STUDIJ
ETNOMUZIKOLOGIJE

Marina Bazina

**GLAZBENA KULTURA U MOSTARSKOJ
KATEDRALI OD 1980. DO 2012.**

DOKTORSKI RAD

Split, 2019.

Sveučilište u Splitu
Umjetnička akademija
Poslijediplomski doktorski studij Etnomuzikologije

**GLAZBENA KULTURA U MOSTARSKOJ
KATEDRALI OD 1980. DO 2012.**

Doktorski rad

Mentorica:

dr. sc. Mirjana Sirišćević, red. prof.

Komentor:

mr. art. Šime Marović, izv. prof.

Doktorandica:

Marina Bazina

Split, 2019.

UNIVERSITY OF SPLIT
ARTS ACADEMY OF SPLIT

Marina Bazina

**MUSIC CULTURE IN MOSTAR CATHEDRAL
FROM 1980. TILL 2012.**

DOCTORAL THESIS

Split, 2019.

SAŽETAK

Odnos religije i kulture ističe se dubokom povezanošću. Religija je, na neki način, ukorijenjena u jednoj kulturi i utječe na njezin razvoj, ali je prisutan i obrnut utjecaj. Upravo taj odnos i utjecaj religije na kulturu jednoga grada bit će prikazan u radu.

Predmet istraživanja ovoga rada bio je razvoj glazbene kulture jedne katedrale kroz djelovanje zborova i drugih sastava pod vodstvom voditelja zbora i orguljaša, njihov skladateljski i sakupljački rad, ali i šira glazbena djelatnost koja nije najuže vezana za liturgijsku i izvanliturgijsku glazbu. Zborovođe mostarske katedrale najzaslužniji su za kulturni razvoj i promicanje glazbene kulture u samoj katedrali, ali i u gradu Mostaru. Bitno je, kada se govori o širemu kulturnom kontekstu, spomenuti izvedbe veličanstvenih klasičnih djela kao što su Mozartov i Verdijev *Requiem* - prvi put izvedeni u Mostaru upravo u katedrali i s katedralnim pjevačima, Beethovenova *Deveta simfonija*, a tu su i ostali koncerti kako duhovne tako i svjetovne glazbe. Upravo su ti koncerti bili pokazateljima percepcije i postupnoga prihvatanja umjetničke glazbe te su polako stvarali krug publike koji se širio svakim novim koncertom. U početku su koncerti organizirani i održavani uz pomoć gostujućih glazbenika pretežno iz Hrvatske, no s vremenom je i katedrala dobila pjevače koji su sami mogli iznijeti takva zahtjevna djela. Potreba za domaćim profesionalnim glazbenicima zasigurno je utjecala i na osnivanje studija glazbe u Mostaru. Glazbena zbivanja koja su nastajala u katedrali tako su, izlaskom u druge prostore, ostvarila značajan utjecaj na glazbeni život grada i okolice. Osim što je glazba bila sastavnim dijelom vjerskih obreda, bila je i sredstvo isticanja dostojanstva i nacionalne pripadnosti, posebice u ratnim godinama.

Ključne riječi: glazbena kultura, katedrala, zborovođe, Mostar, zborovi i ostali glazbeni sastavi, orguljaši.

Sadržaj

1. UVOD.....	3
2. MOSTAR.....	6
2.1. Geografski položaj i klima.....	6
2.2. Povijest i stanovništvo.....	7
2.3. Religija, kultura i obrazovanje.....	14
3. POVIJEST GRADNJE MOSTARSKE KATEDRALE.....	19
3.1. Povijest današnje katedrale.....	20
3.2. Ideja o gradnji nove katedrale.....	21
3.3. Gradnja i posveta katedrale.....	24
4. KATEDRALA – LITURGIJSKA I IZVANLITURGIJSKA GLAZBA.....	28
4.1. Liturgijska glazba.....	28
4.2. Pjevački katedralni zbor „Marija“ – osnivanje i početak djelovanja.....	30
4.2.1. Repertoar Katedralnoga zbora „Marija“ za vrijeme bogoslužja kroz liturgijsku godinu.....	37
4.2.2. Nastupi zbora – proslava blagdana Marije Majke Crkve.....	40
4.2.3. Nastupi Katedralnoga zbora „Marija“ od osnutka do 1990. godine.....	69
4.2.4. Nastupi zbora „Marija“ od 1991. do 1995. godine.....	78
4.2.5. Nastupi zbora „Marija“ od 1996. do 2012. godine.....	82
4.3. Dječji zbor „Slavuj“.....	90
4.4. Zbor mladih „Gaudeamus“.....	106
4.5. Akademski zbor „Pro Musica“.....	106
4.6. Sastavi koji su djelovali pri katedrali.....	127
4.6.1. Tamburaški orkestar.....	127
4.6.2. Vokalna skupina „Speranza“.....	128
4.6.3. Klapa „Ero“.....	133
4.6.4. Ženska klapa „Narenta“.....	133
4.7. Tradicionalni božićni koncerti.....	135

4.8. Gostovanja u katedrali	139
5. ZBOROVOĐE I ORGULJAŠI MOSTARSKE KATEDRALE.....	144
5.1. Don Niko Luburić.....	144
5.2. Don Dragan Filipović.....	151
5.3. Sestra Gracija Akmadžić.....	162
5.4. Sestra Matea Krešić.....	164
6. KATEDRALNE ORGULJE.....	167
7. ZAKLJUČAK.....	170
8. LITERATURA.....	176
9. PRILOZI.....	190

1. UVOD

Pri izboru teme za ovaj doktorski rad misao vodilja i interes za istraživanjem i proučavanjem bio je moj rodni grad, odnosno područje Hercegovine. U razgovoru s mentoricom prof. dr. sc. Mirjanom Sirišćević i pokojnim prof. dr. sc. Nikolom Bublom definirana je tema o mostarskoj katedrali i njezinoj povijesti te glazbenom životu koji je ona podarila gradu. Naime, u vrijeme odabira teme u katedrali je djelovao zborovođa koji će kasnije biti spomenut, a s čijom su djelatnošću donekle bili upoznati prof. Buble i prof. Sirišćević. Osim toga, u meni se, kao članici zborova u katedrali, sve više budio interes da stavim na papir i sačuvam podatke o našem radu jer smo tijekom mnogobrojnih nastupa često mogli čuti pohvale: „Vi ste izvrsni!“, „Vi pišete povijest!“ Dolazeći redovito na probe nisam mogla ne primijetiti mnoštvo fotografija po zidovima, zahvalnica s nastupa i priznanja. Tako sam s vremenom shvatila da iza mojih sugrađana, pjevača i voditelja stoji povijest koja je vrijedna proučavanja i zapisivanja te sam uz savijete mentorice i odobrenje profesora Buble krenula u istraživanje.

Sam naslov „Glazbena kultura u mostarskoj katedrali od 1980. do 2012.“ u sebi sadrži osnovne pojmove i težišta proučavanja u ovome radu: glazbena kultura, Mostar, katedrala. Mogli bismo pridodati i riječ povijest jer je istraživanje vremenski ograničeno od 1980. do 2012. godine, dakle precizno određeno vremenskim okvirom od 32 godine (od izgradnje katedrale 1980. godine do 2012. godine), tj. djelatnošću dvojice živućih voditelja glazbenoga zbora i dvije orguljašice, koji su u najvećoj mjeri kreirali i provodili različitu glazbenu praksu u katedrali i izvan nje. Katedrala, kao središnja crkva svakoga grada i njegove okolice, dugo je godina čekala svoje temelje i gradnju u Mostaru. No, čim je niknula, polako je počela postajati središtem glazbenoga života cijeloga grada. Stoga su glazbeni događaji koji su se zbili u njoj, ali i izvan nje, predmet ovoga istraživanja. Sama povijest je ono što je bit svekolikog postojanja, temelj budućnosti i nešto na čemu je izgrađeno sve što se događa ili će se dogoditi. U nju spada i glazba kao opća pojava, ali i crkvena glazba koja je dio Katoličke crkve od njezinih početaka te jedna od sastavnica glazbene kulture uopće. Za razvoj glazbene kulture kako u samoj katedrali tako i u gradu Mostaru svoj su doprinos dali mostarski, ali i glazbenici iz drugih gradova i država. Tako ovo istraživanje nije ograničeno samo na katedralni i mostarski segment, nego i širi značaj te glazbene djelatnosti, čemu svjedoče brojni nastupi izvan Bosne i Hercegovine.

Kada općenito govorimo o prošlosti i povijesti, bitno je uočiti i posebnosti prostora i vremena u kojemu su se neki događaju zbili i osobe čija se prošlost istražuje, živjele. Spomenuto se posebice odnosi na proučavanje glazbe i glazbenih pojava jer se glazbena umjetnost u vremenu i prostoru usavršava i mijenja godinama, stoljećima. Tako svaka glazbena baština u sebi nosi pečat vremena i prostora u kojem je nastala pa tako i glazba mostarske katedrale.

Rad je podijeljen u tri djela, a upravo prvi dio donosi povijesno-kulturološki okvir u kojem je predstavljen grad Mostar, ali i katedrala kao građevina. Drugi dio se odnosi na ansamble: zborove – Katedralni zbor „Marija“, Dječji zbor „Slavuj“, Zbor mladih „Gaudeamus“, Akademski zbor „Pro musica“ i sastave – Tamburaški orkestar, Vokalna skupina „Speranza“, Klapa „Ero“, Ženska klapa „Narenta“, koji su djelovali pri mostarskoj katedrali, a treći dio na zborovođe i orguljaše.

Cilj ovoga rada je predstaviti razvoj sakralne i šire glazbene kulture u katedrali te aspekte koji su imali utjecaja na taj razvoj. Stoga je bilo važno istražiti opću literaturu koja se bavi ovim kontekstom, kao i podatke vezane za osnivanje i djelovanje prvoga katedralnog zbora iz kojeg su kasnije nastale brojne druge vokalne, instrumentalne i vokalno-instrumentalne skupine. S obzirom da su za taj kontinuirani razvoj i promicanje glazbenoga stvaralaštva zaslužni zborovođe i orguljašice mostarske katedrale, ujedno je bilo bitno istražiti i predstaviti njihovu glazbenu djelatnost.

Literatura koja se bavila tematikom ovoga rada vrlo je oskudna. U ratu je uništen cijeli arhiv Biskupskoga ordinarijata u Mostaru, kao i veliki dio arhiva mostarske katedrale¹, a samim time i rukopisi, liturgijske knjige i fotografije, koji bi bili od velike pomoći i važnosti za ovo istraživanje. Zbog toga je do podataka jedino bilo moguće doći iz privatnih zbirki dvojice voditelja zborova i orguljašica, župnih listova, časopisa. Također, podatci o glazbenom životu katedrale, zborovođama i orguljašicama prikupljeni su metodom polustrukturiranih intervjua.

Doprinos ovoga istraživanja provedenoga tijekom izrade disertacije u prvome je redu spašavanje od zaborava djela kulturne prošlosti same katedrale i grada Mostara, zatim isticanje djelatnosti pojedinaca koji su glazbenu kulturu grada oživjeli i digli na vrlo visoku razinu. Osim toga, ovdje je po prvi put predstavljena i zapisana cjelokupna umjetnička djelatnost jednog od

¹ Prema podacima Župnoga ureda mostarske katedrale, arhiv Biskupskoga ordinarijata uništen je 6. svibnja 1992. godine, a arhiv katedrale u drugoj polovini 1992. i prvoj polovini 1993. godine.

zborovođa, don Dragana Filipovića, kao i kronološki popis nastupa katedralnih zborova i sastava u određenom razdoblju. U radu je prikazana glazbena kultura u katedrali kroz različitu glazbenu praksu, zatim je dan uvid u djelatnost dvojice voditelja zborova i vrjednovan je njihov doprinos razvoju glazbene kulture u katedrali i gradu Mostaru, kao i utjecaj katedrale na kulturni život Mostara.

2. MOSTAR

2.1. Geografski položaj i klima

Grad Mostar, danas sjedište Hercegovačko-neretvanske županije, smješten je u kotlini u čijem reljefu dominiraju uzvisine koje uokviruju plodne doline rijeka Neretve i Radobolje. Zahvaljujući prirodnim pogodnostima, područje Mostara, u širem smislu², posebice ono oko rijeka Neretve i Bune, kroz različita je povijesna razdoblja uvijek bilo manje ili više naseljeno.³

Područje grada Mostara nalazi se između 43° 13' i 43° 37' sjeverne geografske širine i 17° 30' i 18° i 00' istočne geografske dužine. Grad Mostar obuhvaća južni i jugoistočni dio BiH, i to područje niske (donje) i manjim dijelom visoke Hercegovine, a prema današnjem administrativno-teritorijalnom ustroju Bosne i Hercegovine pripada Federaciji BiH. Predstavlja gospodarsko i kulturno središte Hercegovačko-neretvanske županije. Povoljan geografski položaj, blizina Jadranskoga mora, razvijen promet i skora izgradnja autoceste (koridor Vc) pružaju velike mogućnosti za gospodarski razvoj.⁴

Klimu područja grada Mostara određuju: geografska širina, geološka podloga, reljef, nadmorska visina, vrste tala, biljni pokrov i utjecaj Jadranskoga mora s juga. Na tom se području nalazi više klimatskih tipova i podtipova. Prema Köppenovoj klasifikaciji⁵, veći dio mostarske kotline i šire okolice Mostara zahvaća sredozemna klima ili klima masline i submediteranska klima (izmijenjena sredozemna ili jadransko-mediteranska klima).⁶

² Grad s okolnim naseljima.

³ Usp. Zelenika, Anđelko; Čelebić, Edin (ur.), *Mostar u slici i riječi*, Algoritam Stanek d. o. o., Mostar, Zagreb, 2013. (drugo izdanje), str. 20.

⁴ Usp. Čuljak, Marina, *Transformacija ruralnog krajolika grada Mostara kao posljedica socio-geografskih procesa u drugoj polovici XX. stoljeća*, rukopis, magistarski rad, Mostar, 2014., str. 6.

⁵ Ova efektivna klasifikacija klime ima prednost jer se temelji na točno određenim godišnjim i mjesečnim vrijednostima temperature i padalina.

⁶ Obilježja sredozemne klime su vruća i suha ljeta, blage i kišovite zime s neravnomjerno raspoređenim padalinama tijekom godine. Postupno k višim predjelima, taj tip klime prelazi u sredozemnu klimu s toplim ljetom, a viši predjeli su pod utjecajem planinskog zaleđa visoke Hercegovine. Sredozemna klima ima utjecaj duž toka rijeke Neretve i na zaravnima čija nadmorska visina ne prelazi 900 m, a povećanjem nadmorske visine njezin se utjecaj smanjuje. Blizina Jadranskoga mora utječe na temperaturni i padalinski režim. U zimskim mjesecima s nižom temperaturom i većom relativnom vlažnošću zraka osjeća se jak utjecaj bure kao hladne zračne mase s područja okolnih planina. Klima ovog područja odlikuje se velikim brojem sunčanih sati, niskom relativnom vlažnošću zraka i oblačnošću. Na nisku relativnu vlažnost zraka u Mostaru (51 % ljeti i 67 % zimi) utječu njegov položaj u kotlini, vapnenački sastav terena s oskudnom vegetacijom i izražena insolacija. Suša i sparina posebice su izraženi u ljetnom razdoblju, što se negativno odražava na čovjeka i biljni svijet. Klimatski elementi ovog područja su specifični pa su ovdje zabilježene

Klimatski elementi ovoga područja utjecali su na prirodno-geografska obilježja, život stanovništva, gospodarsku i poljoprivrednu djelatnost, razmještaj stanovništva, a time i na oblikovanje kulturnoga krajolika. Iako su suša i sparina nepovoljni modifikatori naseljenosti, koji se najviše osjećaju u mostarskoj kotlini, upravo je ona oduvijek bila najnaseljeniji dio ovoga područja.

2.2. Povijest i stanovništvo

Već od kamenoga doba plodna je dolina Neretve bila nastanjena. O životu ljudi na ovom prostoru govore i svjedoče arheološki ostatci drevnih kultura iz prapovijesnog, antičkog, kasnoantičkog i srednjovjekovnog vremena. Zelena pećina povrh rijeke Bune u Blagaju kod Mostara predstavlja najstarije ljudsko naselje u široj okolini grada i potječe još iz mlađeg kamenog doba. O starijem i mlađem željeznom dobu svjedoče ilirski grobovi (tumulusi, gromile), kojih je u mostarskoj okolini bezbroj. Ostatci rimskoga grada u Baćevićima i rimskih naselja u Cimu i Bijelom polju svjedoče koliko je mostarska kotlina bila privlačna za Rimsku državu. Ostatci antičkih bazilika u Cimu⁷, Bijelom Polju i Malom Polju kod Blagaja jasno govore kako je na ovom području, u vrijeme seobe naroda, život bujao.⁸

Kroz povijest su se u ovim krajevima mijenjale prilike i vladari. Veliki dio Hercegovine s lijeve strane Neretve, staro Zahumlje, pripadao je Stonskoj biskupiji. Godine 1333. Ston je, zajedno s Pelješcem, pripao Dubrovačkoj Republici i tako je odijeljen od Zahumlja. Od tog vremena stonski biskupi rjeđe posjećuju Zahumlje pa je dio Stonske biskupije s vremenom prešao u posjed Trebinjske biskupije. Kada je bosanski kralj Stjepan Kotromanić⁹ 1322. godine osvojio Duvno i područje do mora te područje između Neretve i Cetine, bile su obnovljene stare biskupije u Duvnu i Makarskoj. Njihovoj upravi povjereni su, među ostalim područjima, Duvno i zapadna Hercegovina. Nakon toga počinju nastajati i nova naselja na ovim prostorima. Među njima je

najveće vrijednosti temperature zraka, prosječne količine padalina i broja sunčanih sati. Mraz i snijeg se rjeđe javljaju. Veliki potencijal sunčeve energije omogućava uzgoj velikog broja poljoprivrednih kultura (duhana, vinove loze, ranog voća i povrća). Međutim, ograničavajući čimbenik je loš raspored padalina u ljetnom razdoblju koji uvjetuje primjenu navodnjavanja s ciljem postizanja prinosa u poljoprivrednoj proizvodnji. Usp. Čuljak, Marina, *nav. dj.*, str. 26.

⁷ Bazilika u Cimu spada u skupinu vrlo rijetkih spomenika iz starokršćanskog doba u BiH (4. – 6. stoljeće).

⁸ Usp. Mutevelić, Ico (ur.), *Mostar*, IKRO Prva književna komuna, Mostar, 1982., str. 18. - 27.

⁹ Stjepan II. Kotromanić (1295. – 1353.) bio je jedan od najznačajnijih banova u bosanskoj povijesti.

naravno i Mostar¹⁰ koji je stoljećima bio i ostao tijesno povezan mostom na rijeci Neretvi – simbolom grada po kojem je i dobio ime. U dugogodišnjoj i burnoj povijesti su most i grad činili jednu nerazdvojnu cjelinu. Početci prvoga naselja i temelji budućega grada potječu iz kasnoga srednjeg vijeka.

Pisani trag o Mostaru potječe iz 1452. godine i pronađen je u jednom dokumentu dubrovačkoga arhiva. U njemu se spominju dvije kule i viseći most¹¹ (na Neretvi). Ime Mostar naselje je dobilo po čuvarima mosta – mostarima¹². Stari turski zapisi govore kako je tih godina, sredinom 15. stoljeća, ovo manje naselje pored drvenog mosta koji su držali lanci imalo 19 kuća i jednog neoženjenog čovjeka. Međutim, druga, ranija povijesna vrela daju više podataka o nastanku naselja na području današnjega grada. Mostarska je kotlina bila davno, i prije datuma prvih pisanih tragova, naseljena, o čemu svjedoče otkriveni grobovi iz razdoblja od 9. do 11. stoljeća. Cim je bio u doba kasne antike jedno od najznačajnijih naselja u ovom dijelu Hercegovine. Tu je postojala i raskošna starokršćanska bazilika. U 9. stoljeću u gradu se spominju neke stare monumentalne građevine, samostan i crkve. Posebice se spominjala crkva na *otoku* koji zatvaraju dva rukavca rijeke Radobolje, a trag jednoga srednjovjekovnog vlastelinstva predstavlja lokalitet Zgoni. Od 10. stoljeća cijelo je to područje pripadalo župi Večerići koja se spominje u dokumentima između 1280. i 1391. godine. Njezine su granice bile prilično prostrane, a status župe zasvjedočen je formalno samo u *Ljetopisu popa Dukljanina*. Ta je župa uz Neretvu imala dvije utvrde. Cimski grad spominje se godine 1444., a dvije godine ranije spominje se

¹⁰ Usp. Augustinović, Anto, *Mostar: ljudi, kultura, civilizacija*, Hrvatska kulturna zajednica u Federaciji BiH, Mostar, 1999., str. 27.

¹¹ “Ovaj most kod ušća rijeke Radobolje u Neretvu bio je drveni s konzolnom konstrukcijom učvršćenom u temeljima mosta na koju su bili obješeni debeli željezni lanci. O ovom prvom mostu dugo vremena znalo se samo prema narodnom predanju koje se sačuvalo kod pojedinih povjesničara i putopisaca. Međutim, vjerodostojnije podatke o srednjovjekovnoj komunikaciji saznali smo u najnovije vrijeme 2002. i 2003. godine prigodom arheoloških i arhitektonskih istraživanja koja su obavljena neposredno prije obnove i rekonstrukcije u ratu porušenog turskog kamenog mosta. Prema navodima dubrovačkih kroničara utemeljitelj Mostara bio je Radin Butković 1440. godine, ugledni velikodostojnik i diplomata hercega Stjepana Kosače. Pretpostavlja se da su graditelji prvog visećeg mosta u Mostaru bili Dubrovčani koji su u 15. st. u Bosni i Hercegovini izvršili niz značajnijih graditeljskih zahvata. Postoji mogućnost da se prijevoz robe i ljudi na Neretvi prije izgradnje drvenog visećeg mosta vršio pomoću žičare. Da je prvi most u Mostaru bio dugovječan i kvalitetno izgrađen, najbolje govori činjenica da je bio u uporabi više od stotinu godina od turskog osvajanja grada 1468. godine do gradnje velikog kamenog mosta 1566. godine.“ Zelenika, Anđelko; Čelebić, Edin (ur.), *Mostar u slici i riječi*, Algoritam Stanek d. o. o., Mostar, Zagreb, 2013. (drugo izdanje), str. 30.

¹² “Ime Mostar, u značenju čuvar mosta, prvi put se pojavljuje u jednom dokumentu sa sjednice Vijeća Dubrovačke Republike iz 1474. na kojoj se raspravljalo kako darovati tadašnjeg zapovjednika Mostara - subašu Skendera, a zatim u turskom popisu stanovništva 1477. godine.“ Zelenika, Anđelko; Čelebić, Edin (ur.), *Mostar u slici i riječi*, Algoritam Stanek d. o. o., Mostar, Zagreb, 2013. (drugo izdanje), str. 24.

mjesto Cimovski u kojemu je herceg Stjepan Vukčić¹³ izdao razrješnicu svome cariniku. Dr. Pavao Anđelić tvrdi da je to isto ime i da označava jedan te isti grad. Prema toponomastici¹⁴, ime bi se jedino moglo objasniti po osnovi Cim. Jedini poznati Cim je onaj kod Mostara, a jedini grad u širem području Cima je onaj na ušću Radobolje u Neretvu, odnosno zapadni kastel na mostu ili *Civitate Pontis* iz 1454. godine.

Prije 1444. godine je, osim Cima, bio podignut i grad Nebojša, a njegovim granicama pripadalo je područje koje se još u to doba zvalo Večenike ili Večerić. To područje obuhvaćalo je dio današnjega Mostara na lijevoj obali Neretve, a vjerojatno i Bijelo Polje.

Prvotno su ta dva grada bila povezana žičanim mostom koji su čuvali stražari koji su se zvali *mostari*. Kasnije je sagrađen viseći most (Pons).¹⁵ Proces integracije gradova s mostom otpočeo je nešto prije 1452. godine, kada je za oba grada dovoljno jasna jedinstvena oznaka – dva grada na Mostu. Sudeći po nazivu, zapadni se grad nešto brže sjedinjavao s mostom jer se on 1454. godine naziva po mostu, dok u istom dokumentu Nebojša još uvijek zadržava svoje prvotno ime. Prema poznatim dokumentima može se zaključiti da je proces integracije u prvim godinama osmanske okupacije 1468. godine već bio završen.¹⁶

Prije turske okupacije u čitavoj Bosni i Hercegovini, pa tako i u Mostaru, prebivalo je hrvatsko katoličko stanovništvo. Nije bilo ni Srba niti Muslimana. Na području današnjega Mostara postojalo je sedam katoličkih crkava i franjevački samostan izgrađen prije turske okupacije. Nakon osmanskog osvajanja Mostar je pripao Hercegovačkom sandžaku¹⁷ koji je imao sjedište u Foči. Turci su brzo izgradili grad, proširili ga na istočnoj strani mosta, opkolili zidom, učvrstili ulaze kulama. Sjeverni ulaz u grad imao je dvije kule iznad kojih je sagrađen konak, sjedište vlasti. U gradu je podignuto više džamija s medresama, uglavnom na temeljima katoličkih crkava, u kojima su osnovane i knjižnice. Kada je Osmansko Carstvo zauzimalo ovaj

¹³ Stjepan Vukčić Kosača (1404. - 1466.), veliki vojvoda bosanske države.

¹⁴ Toponomastika - znanost o zemljopisnim nazivima toponima.

¹⁵ Grad na desnoj strani rijeke Neretve spominje se u pisanim vrelima: 1443. godine kao Cimovski grad; 1444. godine kao Cimovski grad Večerić, odnosno Večerići; 1452. godine kao jedan od gradova na Mostu; 1454. godine kao Grad na Mostu, Mostni grad, Mostar (?) ili slično. Grad na lijevoj strani spomenut je 1444. godine kao Nebojša u distriktu Večeriću, odnosno Večerićima; 1448. godine kao grad Nebojša; 1452. godine kao jedan od gradova na Mostu; 1451. godine kao Nebojša. Usp. Nikić, fra Andrija, „Stari franjevački samostan i crkve u Mostaru“, *Motrišta*, glasilo Ogranka Matice hrvatske u Mostaru, 1997., br. 1-2, str. 36.

¹⁶ Usp. Nikić, fra Andrija, „Stari franjevački samostan i crkve u Mostaru“, *Motrišta*, glasilo Ogranka Matice hrvatske u Mostaru, 1997., br.1-2, str. 36.

¹⁷ Sandžak – teritorijalna jedinica Osmanskog Carstva.

prostor, u razdoblju od 1463. do 1482. godine, zatekli su na mjestu Mostara nekoliko naselja. Naselje Mostar na obalama modre rijeke u službenim dokumentima spominje se 1. lipnja 1474. godine na sjednici Vijeća umoljenih, gdje se raspravljalo o daru koji će vlada Dubrovačke Republike darivati Skenderu, subaši Mostara. U početku svoje vladavine Turci su dopuštali samo obnavljanje starih crkava i samostana, nikako gradnju novih.¹⁸ O naseljenosti područja svjedoči popis u kojem je naselje nazvano Pazar Mostar, a nalazilo se istočno od, i tada postojećeg, mosta na Neretvi. U vrijeme spomenutoga popisa posadu osvajačke osmanske vojske u Mostaru činilo je 35 vojnika smještenih u mostarskim tvrđavama kod mosta na Neretvi, kojima su odmah dodijeljeni posjedi. U 1519. godini Mostar je imao 75 kršćanskih i 19 turskih obitelji.

Već 30-ih godina 16. stoljeća u Mostar je stigao zapovjednik Hercegovačkog sandžaka i učinio to područje svojim privremenim sjedištem. Od toga su vremena, osim vojnika i njihovih obitelji, u ovo mjesto počeli pristizati i prvi zanatlije sa svojim obiteljima. Među prvima su bili majstori iskusni u popravcima oružja i održavanju vojne opreme. Uskoro su stigli i trgovci te su se otvorili i prvi dućani. Tako je čisto vojničko naselje počelo poprimati osobine prave varoši¹⁹. Na obalama Neretve nicala je mala čaršija²⁰ i tada su nastale i prve mahale²¹. U vrijeme velike bitke pod Sigetom²², na molbu stanovnika Mostara, Carigrad je odlučio da im viseći most od drveta na lancima, koji je već bio dotrajavao i oronuo, zamijeni novim i ljepšim, od kamena. Sultan Sulejman poslao je tada Mostarcima svog izaslanika Hajrudina da na obalama Neretve podigne novi kameni, jači i ljepši, most²³. Hajrudinov dolazak, kao i dolazak proslavljenoga graditelja u

¹⁸ Usp. Augustinović, Anto, *Mostar: ljudi, kultura, civilizacija*, Hrvatska kulturna zajednica u Federaciji BiH, Mostar, 1999., str. 27. - 32.

¹⁹ Varoš – vrsta naselja. Označava određenu vrstu urbanog naselja, u pravilu manje veličine. Usp. www.hr.wikipedia.org/wiki/Varoš (pristup 6. 10. 2017.).

²⁰ Čaršija - dio grada, gotovo uvijek u samom središtu grada, koji se uglavnom razvio u svom obliku i nazivu za vrijeme osmanske vladavine na Balkanu. Čaršija predstavlja jednu od najvažnijih karakteristika osmanskoga grada, ona je njegovo komercijalno središte, zona u kojoj se obavlja većina gospodarskih aktivnosti. Usp. www.hr.wikipedia.org/wiki/Čaršija (pristup 6. 10. 2017.).

²¹ Mahale - glavne gradske četvrti bosanskohercegovačkih gradova koje su bile namijenjene isključivo stanovanju.

²² Bitka kod Sigeta vodila se između 6. kolovoza i 8. rujna 1566. godine.

²³ Graditelj ovoga mosta bio je Mimar Hajrudin, učenik najpoznatijega graditelja Osmanskog Carstva toga vremena, čuvenog Mimara Sinana. Mnogobrojni drugi graditelji i izvođači radova na mostarskom mostu bili su lokalni majstori klesari, zidari, tesari i dr. od kojih se spominju majstori od Imotskog i Popova polja, kao i dubrovački majstori. Nakon provjere kamenih stijena na obalama brze Neretve, autor gradnje uvjerio se da može izgraditi novi most bez oslonca koji bi temeljio u koritu rijeke, što se pokazalo kao smiono i izazovno graditeljsko rješenje. Umjesto temelja odlučio se postaviti upornjake od kamena krečnjaka koji se s krilnim zidovima povezuju uz priobalne stijene. Most je građen od kamena tenelije kojeg je bilo u velikim količinama u blizini Mostara. Raspon luka mosta iznosi 28,70 m, a visina 20,34 m iznad ljetnog vodostaja Neretve. Zbog opsežnosti i složenosti graditeljskoga zahvata kameni most u Mostaru, prema do sada poznatim povijesnim izvorima, građen je devet godina

Mostar 1557. godine, izazvao je u gradu i čitavoj Hercegovini veliku radost i pravo uzbuđenje. Tesari, klesari i ostali radnici su marljivo i vješto radili na izgradnji i tako je polako rastao veliki vitki luk novoga mosta na strmim obalama hladne rijeke. „Vrhunac radosti i uzbuđenja doživješe stanovnici 1566. godine, kada most na oduševljenje svih odbaci skele i pokaza se te zablista u svoj svojoj smjelosti i do tada neviđenoj ljepoti i skladu. Nad vodom je tako stajao bijeli kameni most, sazdan od tesanog krečnjaka, plemenite tenelije.“²⁴ Mostarci su se s pravom divili i ponosili čudesnom građevinom nalik na zaleđeni polumjesec nad rijekom, koja je bila i ostala ponos i simbol grada.

Stanovnici Mostara su u početku bili muslimani i nešto doseljenih Turaka. U gradu je još 1475. godine podignuta prva džamija, a 1557. godine u glavnoj čaršiji u gradu Mehmed-beg Karađoz podigao je najveću i najljepšu islamsku bogomolju u čitavoj Hercegovini. Svojom ljepotom, osobnošću i skladnošću Karađoz-begova džamija je, uz luk Staroga mosta na Neretvi, najljepši spomenik iz daleke epohe sultana Sulejmana Veličanstvenog.

U to vrijeme gradi se u Mostaru puno islamskih hramova, doduše nešto skromnijih i namijenjenih duhovnim potrebama pojedinih mahala. Tako je u turskom vremenu nastalo 36 džamija, od kojih je 14 i danas sačuvano.

U drugoj polovini 16. stoljeća već ima tragova o Mostarcima katoličke i pravoslavne vjere. U gradu ima i Židova koji su bili vješti zanatlije i trgovci. Mostarski Židovi imali su svoju mahalau u kojoj su živjeli i radili slobodno ne strepeći od nasilja, ponižavanja i progona. U tom razdoblju Mostar je bio važno vojno središte s jakom posadom na bedemima i kulama, bio je tvrđava na Neretvi. Osim toga, zbog svog položaja u dolini Neretve, na putu od srednje Bosne prema Jadranskom moru, Mostar se razvija u važno i veliko trgovačko središte preko kojega vode putovi prema Trstu, Dubrovniku, Crnoj Gori i Albaniji. U gradu su tada, osim vještih trgovaca, već na glasu i dobre zanatlije. Većina mostarskih zanatlija podmirivala je potrebe grada i okolice, a neki su se kožarski, tekstilni i metalni proizvodi izvozili.

- od 1557. do 1566. godine. Zelenika, Anđelko; Čelebić, Edin (ur.), *Mostar u slici i riječi*, Algoritam Stanek d. o. o., Mostar, Zagreb, 2013. (drugo izdanje), str. 34.

²⁴ Tenelija - kamen žućkaste boje kad je tek izvađen iz kamenoloma i svijetlosmeđe boje u vlažnom stanju. Sušenjem dobiva bjeličastu, a vremenom i starenjem svijetlosivu i sivu boju.

U životopisu grada važna je činjenica da je Mostar u drugom razdoblju osmanske vladavine bio i vezirski²⁵ grad. Prvi mostarski vezir bio je Ali-paša Rizvanbegović, potomak jedne od najstarijih i najuglednijih begovskih obitelji u Hercegovini. Fra Grga Martić mu se divio i nazivao ga velikim rodoljubom i čovjekom poznatim po svojim ljudskim vrlinama. No, Ali-pašine veze s muslimanskim prvacima iz Bosne i spletke koje su oko toga nastale, navukli su veliku srdžbu na njega, zbog čega Omer-paša Latas sprema vojsku u Mostar i Ali-paša biva ponižen i usmrćen. To je ujedno bio i kraj vezirstva u Hercegovini.

Nakon toga nastupaju posljednja desetljeća turske vladavine u Bosni i Hercegovini, a nova uprava pokazivala je veće razumijevanje prema katoličkom i pravoslavnom stanovništvu. Tako 1833. godine pravoslavci, nakon što su dobili odobrenje, podižu svoju prvu crkvu koja je izgrađena jednim dijelom ispod zemlje, valjda kako bi bila manje vidljiva. I katolici 1866. godine podižu crkvu.²⁶

Godine 1878., točnije 5. kolovoza, Mostar preuzima austrougarska vlast. Nova uprava dovela je nove učene, korisne i dobronamjerne ljude koji su svojim znanjem i radom doprinijeli napretku Mostara. Austro-Ugarska gradi putove, čime Mostar dobiva bolje veze, a uskoro kroz Mostar prolazi i željeznička pruga od Metkovića prema Sarajevu. Grade se i nove upravne, javne i stambene građevine po srednjoeuropskim uzorima. Mostar polako počinje svlačiti orijentalno ruho te dobivati oznake Zapada. Uz narodni govor i pjesmu zastupljene su i njemačke, talijanske, mađarske i češke riječi koje je koristila vojska i novi stanovnici. Čaršija je polako mijenjala svoj izgled, iako je još dugo živjelo jedno pokraj drugog - staro i novo, Istok i Zapad. Godine 1911. prestaje se s uporabom fenjera jer mostarske ulice počinju osvjetljivati električne žarulje. Grad je već u 30-im godinama 17. stoljeća imao svoj vodovod, česme, javna kupatila, a 1914. godine dobiva najmodernije javno kupatilo - čuvenu mostarsku „Banju“ koja je, između ostalog, sadržavala veliki bazen, salon za odmor gostiju, parno kupatilo. Završetkom Prvoga svjetskog rata prestala je austrougarska vladavina na Neretvi, a Mostar nastavlja život u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca, odnosno kasnije Kraljevini Jugoslaviji. To razdoblje obilježio je težak položaj radničke klase, grad je bio pun sirotinje. Do tada se nikada nije manje gradilo i radilo na uređenju grada. Tek nakon završetka Drugoga svjetskog rata grad ponovno polako počinje

²⁵ Vezir - naziv za visokoga dužnosnika, a koristio se od razdoblja antike pa sve do kraja postojanja Osmanskoga carstva.

²⁶ Usp. Mutevečić, Ico (ur.), *Mostar*, IKRO Prva književna komuna, Mostar, 1982., str. 76.

koračati u novoj eri slobode te postaje političko, obrazovno, kulturno i sportsko središte Hercegovine.²⁷

Prve popise stanovništva na području grada Mostara vodile su uglavnom vjerske institucije i putopisci. Prije dolaska Turaka se na mjestu današnjega Mostara spominje postojanje nekoliko naselja: Zalik, Opine, Cernica, Rodoč, Zahum, Cim, Ilići i Vihovići. Nakon uspostave turske vlasti (1468.) obavljen je prvi popis stanovnika sandžaka Hercegovina između 1475. - 1477., gdje se spominju naselja: Pazar Mostar s 20 obitelji, naselje Zalik s devet obitelji, naselje Suhi do, naselje Zahum i Cimlje (Cim) s većim brojem stanovnika. Kako bi se izbjegao utjecaj turske vlasti, veći dio kršćanskoga stanovništva naseljavao je izolirana brdska područja, ali uspostavom austrougarske vlasti počinju se, kako je rečeno, graditi prve ceste i pruge, što utječe na poboljšano prometno povezivanje pa već nakon Prvoga svjetskog rata brdsko-planinski prostori počinju polako gubiti stanovništvo.

Prvi službeni popis stanovništva Mostara provela je Austro-Ugarska 1879. godine, a kasnije su izvršena još tri popisa. Popisi od 1879. do 1931. godine provedeni su na principu prisutnoga stanovništva, a svi poslijeratni popisi na principu stalnoga stanovništva.

Manji pad broja stanovnika zabilježen je u vrijeme i nakon Prvoga svjetskog rata, kao posljedica velike gladi 1916., 1917. i 1926. godine i pojave određenih bolesti (plućnih bolesti, španjolske gripe i dr.). U tom predindustrijskom razdoblju stanovništvo se uglavnom bavi stočarstvom i oskudnom ratarskom proizvodnjom. Najveći dio prostora je pod pašnjacima. Na malim obradivim površinama prevladava poljoprivredna proizvodnja s primitivnom obradom, koja uz nedostatak vode daje niske prinose, što utječe na vrlo težak život stanovništva. Od kultura su uglavnom zastupljene žitarice u višim područjima, a u nizinskom dijelu proizvodnja duhana i uzgoj vinove loze, koji su tada donosili veće prihode. U tom razdoblju razvijeni su samo manji obrti, zanatstvo i trgovina.

Nakon Drugoga svjetskog rata počinje industrijsko razdoblje u kojem Mostar postaje veliko industrijsko središte bivše Jugoslavije i regionalno središte Hercegovine. Razvoj industrije, urbanizacije, gospodarstva, bolje prometno povezivanje i gradske funkcije u Mostaru privlače radnu snagu iz siromašnih ruralnih naselja i izazivaju deruralizaciju i deagrarijaciju

²⁷ Usp. Mutevelić, Ico (ur.), *Mostar*, IKRO Prva književna komuna, Mostar, 1982., str. 111.

okolnih prostora. Od 1971. do 1981. godine dolazi do pada broja stanovnika brdskog i brdsko-planinskog područja te povećanja broja stanovnika u nizinskom dijelu područja, što je posljedica preseljavanja, „silaska“ stanovništva iz udaljenijih naselja u razvijenija naselja koja su bliža gradskom središtu ili u sam grad. Depopulacija je posebice izražena u naseljima koja su više udaljena od gradskoga središta.

Koncem 80-ih godina 20. stoljeća počinje tercijarno razdoblje koje donosi slabiji razvoj industrije i jačanje tercijarnoga sektora djelatnosti.²⁸

2.3. Religija, kultura i obrazovanje

Stoljećima je Mostar bio na raskrižju različitih civilizacija i svaka od njih je u njega utkala dio svoje posebnosti. U drugoj polovini 1. st. prije Krista, kada završava prapovijesno razdoblje, ovi krajevi ulaze u sastav Rimskoga Carstva. Prisutnost rimske kulture na užem području grada potvrđuju rimski grobovi u Vukodolu²⁹ koji potječu iz 3. st. Prije dolaska kršćanstva na ovom području dominira mitraizam³⁰, religija koja je uz kršćanstvo trajala sve do 313. godine, kada kršćanstvo dobiva slobodu³¹. Tijekom 5. i 6. st. dolazi do velike krize rimske države na zapadu, tako da u Europi nastaje novo povijesno razdoblje, a samim time i na mostarskom području. Može se reći da doseljavanjem Hrvata u ove krajeve početkom 7. st. završava vrijeme rimske kulture i započinje srednji vijek. Kroz rani srednji vijek, kada ovdje dominira katoličko stanovništvo, liturgija je na staroslavenskom jeziku.³² U 13. st. na ove prostore dolaze prvo dominikanci, a malo kasnije i franjevci. Njihovim je dolaskom latinski jezik uveden u liturgiju. Međutim, franjevačke kronike tek početkom 16. st. bilježe postojanje franjevačkoga samostana u Mostaru. Kroz cijelo to vrijeme su, u crkvenom smislu, mostarskim područjem prema istoku upravljali biskupi iz Stona i Trebinja, a zapadnim dijelom biskup iz Makarske.

²⁸ Usp. Čuljak, Marina, *nav. dj.*, str. 53. - 64.

²⁹ Vukodol – stara biskupska rezidencija smještena u jugozapadnom dijelu Mostara, naselju zvanom Vukodol (vukova dolina). Usp. old.kons.gov.ba (pristup 16. 9. 2018.).

³⁰ Mitraizam - naziv za religiju, odnosno kult indoiranskog božanstva Mitre koji je uživao veliku popularnost na teritoriju Rimskoga Carstva od 1. do 3. stoljeća.

³¹ O kršćanskom razdoblju svjedoče arheološki lokaliteti, posebice starokršćanske bazilike u Cimu i Žitomislčićima, koje su za sada na ovom području istražene.

³² Usp. Vukšić, don Tomo, “Mostar kroz povijest”, u: *Stoljeće visokog školstva u Hercegovini*, Sveučilište u Mostaru, Mostar, 2002., str. 19. - 20.

Za vrijeme osmanskoga razdoblja i turske vladavine Mostar se od nekadašnjeg seoceta razvio u gospodarsko i kulturno središte Hercegovine, a tijekom 17. st. nadmašio je sva druga naselja u ovom kraju. Grad na Neretvi ubrzo je od prvobitnog vojnog logora postao stjecištem obrazovanih ljudi. Svemu spomenutom pridonijela je izgradnja mosta koji je nazvan *Stari*, a oko kojeg se razvio turski mostarski grad zatvoren kulama i kapijama. U takvom je okružju na području Mostara u tom razdoblju bilo malo katolika i njihovih svećenika. Nisu imali svoje bogomolje sve do 1847. godine, kada je, uz istovremeno građenu biskupsku rezidenciju u Vukodolu, podignuta kapelica te je prvi župnik Mostara u novim prilikama imenovan 1849. godine. Tako katolici u Mostaru nisu imali crkvu više od 300 godina u kontinuitetu jer kapelica u Vukodolu nije bila crkva, a nije mogla ni primiti veći broj vjernika.

Unatoč uobičajenom mišljenju, i za vrijeme osmanske vlasti postojao je kulturni život u Mostaru pa je tako grad orijentalnoj kulturi dao mnoge značajne osobe. Sve do 19. st. pisanjem su se bavili samo muslimani jer drugima to nije bilo moguće. Naravno, svi pisci bili su posve islamski usmjereni. Među prvima je bio pjesnik Hasan-efendija, poznat po svom književnom imenu Zijai. U Mostaru je živio i radio filozof i povjesničar Alidede koji je svoja djela pisao na arapskom jeziku, zbog čega je bio jako cijenjen. Najveći ugled uživao je pjesnik Derviš-paša Bajezidagić³³, poznatiji kao Derviš-paša Mostarac. Napisao je poznatu pjesmu *Pohvala Mostaru*, a bio je poznat i kao dobrotvor. Poznavatelj teologije i tumač šerijatskog prava bio je Mustafa Ejubović³⁴, pedagog, predavač, učitelj. Kod svojih sugrađana uspio je probuditi i razviti zanimanje i ljubav za kulturu, književnost i obrazovanje. Mostarski muslimani toga doba, i ne samo mostarski, pisali su pjesme, pravne, teološke i književne zapise na orijentalnim jezicima – arapskom, turskom, perzijskom.³⁵

Tek polovinom 19. st. pojavljuju se pravoslavni pisci, a malo kasnije i katolički. Među katoličkim piscima spominju se biskupi fra Rafo Barišić³⁶, fra Anđeo Kraljević³⁷ i fra Paškal

³³ Derviš-paša Bajezidagić – vrstan pjesnik, proučavao je perzijsku i arapsku književnost. Rođen je u Mostaru polovinom 16. stoljeća, a umro u Budimu 14. srpnja 1603. godine.

³⁴ Mustafa Ejubović - rođen 1651. godine u Mostaru, gdje je i umro 1707. godine.

³⁵ Usp. Mutevelić, Ico (ur.), *Mostar*, IKRO Prva književna komuna, Mostar, 1982.

³⁶ Barišić, Rafo (Očevija kod Visokog, 1797. - Široki Brijeg, 1863.) - biskup i apostolski vikar za Bosnu i Hercegovinu.

³⁷ Kraljević, Anđeo (Čerigaj, Široki Brijeg, 1807. – Konjic, 1879.) – hrvatski i bosanskohercegovački biskup, franjevac, pisac i gramatičar.

Buconjić³⁸ te fra Petar Bakula³⁹ i don Frano Milićević⁴⁰. Neki od njih svoje su radove objavljivali izvan Hercegovine i na stranim jezicima. Godine 1872. don Frano Milićević osnovao je prvu mostarsku tiskaru, a već iduće godine počeo je uređivati i izdavati kalendar *Mladi Hercegovac*. Kasnije je pokrenuo i prvi književni list *Bosiljak hercegovacki*. Pred kraj turske uprave 1876. godine u Mostaru je osnovana tiskara Hercegovackog vilajeta⁴¹ i počeo je izlaziti službeni list *Neretva*. List je izlazio usporedo na dva jezika - arabicom⁴² na turskom i ćirilicom na srpskohrvatskom. Muslimanska mladež, u to vrijeme, znanje je stjecala u medresama⁴³, a za srpsku školu se pretpostavlja da je otvorena krajem 18. stoljeća.⁴⁴ U tom razdoblju Mostar je postao i malo književno središte u kojem su s primjetnim uspjehom djelovali Hrvati, Srbi i Muslimani, svatko na svome pismu.

Dolaskom austrougarske trupe 1878. godine u grad, započelo je novo razdoblje u povijesti u gotovo svakom smislu: urbanom, zakonodavnom, političkom, kulturnom, vjerskom, građevinskom, prometnom. Mostar prestaje biti orijentalno usmjeren te polako prerasta u moderan srednjoeuropski grad. Kulturni napredak grada, u odnosu na prethodno razdoblje, bio je ogroman. Podignuto je moderno osnovno i srednje školstvo. Godine 1897. otvorena je Franjevačka bogoslovija, prva visokoškolska ustanova u Mostaru. Osnovana su domaća gradska kulturna, glazbena i sportska društva svih triju naroda. U svojoj povijesti pa sve do današnjih dana Mostar je imao, i ima, istaknute pjesnike, slikare, glazbenike, znanstvenike, sportaše, među

³⁸ Buconjić, Paškal (Drinovci, 1834. – Mostar, 1910.) – filozof i teološki pisac te rezidencijalni biskup Mostarsko-duvanjske biskupije od 1881. do 1910.

³⁹ Bakula, Petar (Posušje, 1816. – Mostar, 1873.) – prosvjetitelj, pisac, župnik, gvardijan.

⁴⁰ Milićević, Frano (Veliki Ograđenik, Čitluk, 1835. – Mostar 1903.) – hrvatski i bosanskohercegovački pisac i tiskar.

⁴¹ Vilajet – administrativno-upravna podjedinica Osmanskoga carstva.

⁴² Arabica ili arebica - oblik arapskog pisma prilagođen fonetskom pravopisu. Njome su se služili bosanskohercegovački muslimani od početka 16. do početka 20. stoljeća.

⁴³ Medresa - doslovce znači "mjesto poučavanja", škola. U užem smislu pojam označava vrstu islamske visoke škole.

⁴⁴ „Trgovac iz stare mostarske čaršije ovako opisuje svoje školovanje u rodnom gradu četrdesetih godina prošloga vijeka: 'Plaćala se školarina groš na mjesec; sirotu djecu, vrijednu pažnje, uzimala je crkvena opština na svoj trošak. U školi se učila bukunica i časlovac. Sa pravoslavnom zajedno su učila i katolička djeca.'“, Mutevelić, Ico (ur.), *Mostar*, IKRO Prva književna komuna, Mostar, 1982., str. 88.

kojima ćemo spomenuti samo neke: Aleksa Šantić⁴⁵, Svetozar Ćorović⁴⁶, Jovan Dučić⁴⁷, Osman Đikić⁴⁸, fra Dominik Mandić⁴⁹, don Petar Čule⁵⁰ i drugi.

I za vrijeme turske vladavine u Mostaru je bilo poznato kazalište Karadžoz, a godinu dana nakon ulaska austrougarske vojske tu je održana prva moderna kazališna predstava. Iste godine u Mostar dolazi i Austrijanac Antun Paher i otvara moderniju tiskaru od onih već postojećih. Ubrzo se udružuje s braćom Kisić te njihova tiskara prerasta u umjetnički zavod i najveću izdavačku kuću toga vremena u Bosni i Hercegovini. U njoj su se tiskali razni političko-informativni listovi, među kojima i čuveni časopis *Zora*.⁵¹ Za vrijeme austrougarske vladavine u Mostaru je radilo osam tiskara koje su u isto vrijeme bile i izdavačke kuće. Povijesno najznačajnije su: Tiskara don Frane Milićevića i tiskare Pahera i Kisića. Mostar je, uz Novi Sad, postao najveće izdavačko središte toga prostora. Oko izdavača okupio se i znatan broj pisaca koji su još više pridonijeli uspostavljanju suradnje između Mostara i velikih kulturnih i književnih središta. Mostar je u to vrijeme bio omiljeno okupljalište pisaca iz svih jugoslavenskih područja te su tako dolazili: Silvije Strahimir Kranjčević, Stevan Stremac, Branislav Nušić, Laza Kostić, Simo Matavulj, Antun Gustav Matoš. Pokretači najvećega broja kulturnih akcija bili su: don Frano Milićević, Jovan Protić, Aleksa Šantić, Svetozar Ćorović, Osman Đikić, Ivan Milićević, Osmah Nuri Hadžić.

Razdoblje između dvaju svjetskih ratova na području Mostara bilo je vrijeme stagnacije kako u kulturnom tako i svakom drugom smislu. Tijekom Drugoga svjetskog rata grad je dva puta bombardiran, što je donijelo velike gubitke, osobito ljudskih života. U poslijeratnom razdoblju komunistički režim gasio je dotadašnje tradicionalne oblike kulturnoga života i stvarao nove, revolucionarne. Zabranjena su narodna kulturna društva i uopće svako djelovanje na nacionalnoj osnovi, a promovirana je kultura socijalističkoga tipa, puna ideologije i bez povijesne memorije. Religija je sustavno progonjena, a zatvori su bili puni ideoloških protivnika. U tom

⁴⁵ Šantić, Aleksa (Mostar, 1868. – Mostar, 1924.) – bosanskohercegovački pjesnik i akademik.

⁴⁶ Ćorović, Svetozar (Mostar, 1875. – Mostar, 1919.) – bosanskohercegovački književnik i kulturni djelatnik.

⁴⁷ Dučić, Jovan (Trebinje, 1871. – SAD, 1943.) – bosanskohercegovački pjesnik.

⁴⁸ Đikić, Osman (Mostar, 1879. – Mostar, 1912.) – bosanskohercegovački pjesnik, pisac, dramatičar, javni i društveni djelatnik.

⁴⁹ Mandić, Dominik (Široki Brijeg, 1889. – Chicago, SAD, 1973.) – hrvatski i crkveni povjesničar, franjevac, političar.

⁵⁰ Čule, Petar (Kruševo, 1898. – Mostar 1985.) – mostarsko-duvanjski biskup od 1942. do 1980.

⁵¹ Književni časopis *Zora* iz Mostara kontinuirano je izlazio od 1896. do 1901. godine i bio je isključivo literarnog karaktera. Pratio je književne teme s južnoslavenskih prostora, ali i s europske književne scene.

vremenu zabranjeno je djelovanje Franjevačkoj bogosloviji. Sve do izgradnje katedrale i njezine posvete 1980. godine u Mostaru je postojala samo jedna katolička crkva iako se u samo četrdesetak godina stanovništvo više nego udvostručilo. Pedesetih i šezdesetih godina 20. st. počelo se razvijati školstvo i visoko školstvo, što je dovelo do rasta broja mladih ljudi u Mostaru. Godine 1950. osnovana je Viša pedagoška škola koja će kasnije prerasti u Pedagoški fakultet. Drugi oblici kulturnoga rada također su postupno napredovali. Tako je u Mostaru 1950. godine osnovan Muzej Hercegovine, a 1959. godine Umjetnička galerija. Arhiv Hercegovine utemeljen je 1954. godine, a osim Narodne biblioteke osnovane 1945. godine treba spomenuti knjižnicu u franjevačkom samostanu. Biblioteka Biskupskog ordinarijata i Sveučilišna biblioteka nažalost su potpuno uništene u posljednjem, Domovinskom ratu (1991. – 1995.). Narodno kazalište djeluje od 1949. godine, Kazalište lutaka od 1952. godine, a Simfonijski orkestar od 1955. godine.

3. POVIJEST GRADNJE MOSTARSKE KATEDRALE

Katedrala u crkvenoj terminologiji označava biskupsku crkvu, najodličniju crkvu u svakoj dijecezi. Kao što svaka župa koja živi redovitim životom ima svoga župnika i svoju župnu crkvu, koja je matica svih područnih crkvice i kapela, tako i svaka biskupija ima svoga biskupa i biskupsku crkvu - katedralu koja je matica svih crkvi u biskupiji.⁵²

Katedrala, kao izraz, potječe od grčke riječi *katedra*, a označava dio namještaja s kojeg se sjedeći poučava. Sukladno tomu, katedralu možemo predstaviti kao crkvu koja ima za određenu vjersku zajednicu važno i simbolično sjedalo (stolicu), odnosno prijestolje s kojega se kroz povijest, još od biblijskoga vremena, poučavalo i upravljalo. U slučaju katedrale koja se spominje u ovom radu, to je stolica biskupa koji je još od srednjega vijeka predstavljao glavnu osobu svakoga grada. Biskupova uloga i funkcija bila je toliko važna i posebna da niti jedno veće naseljeno mjesto nije moglo dobiti status grada ako u svojoj sredini nije imalo biskupa, a samim time i biskupsku crkvu – katedralu koja ima biskupsku katedru. Tako je kroz povijest bilo važno da biskupska crkva i vanjskim izgledom bude veća i ljepša od ostalih crkava. Zbog svoje funkcije i vidljivoga simbola biskupske vlasti, katedrala je i prozvana maticom crkvi, kako je već spomenuto. Katedrala se gradila na najprivlačnijem dijelu grada, nerijetko i pri ulazu u grad, jer bi tako privlačila pozornost posjetitelja kod samoga ulaza u gradsko središte. Pri razgledavanju gradova turisti često prvo posjete katedralu te taj prvi dojam koji ostavi na njih prenose na grad u cjelini.⁵³

U zapadnom dijelu Mostara, tamo gdje se grad susreće sa svojim današnjim predgrađem Iličima, 80-ih godina 20. st. nikao je jedan novi objekt. Nov po izgradnji, a neobičan po izgledu. Katolici su znali da je to katedrala pa su zbog toga s radošću i pijetetom u nj gledali, prateći godinama njezin rast i čeznutljivo čekajući završetak radova i uporabu ovog sakralnog prostora. Ne uzimajući sada u obzir davne duvanjske i trebinjske biskupe, Hercegovina je od 1846. godine imala na svom terenu cijeli niz biskupa pa zar je moguće da je tek 1980. godine dobila biskupsku crkvu?

⁵² Usp. Pavlović, Luka, „Mostarske katedrale i crkva Kristova Uskrsnuća“, u: *Hercegovina*, godišnjak za kulturno i povijesno nasljeđe, 1996., br. 2, str. 145.

⁵³ Usp. Demović, Miho, *Povijest crkvene glazbe dubrovačke katedrale kroz vjekova*, udruga „Stara dubrovačka glazba“, Dubrovnik, 2013.

3.1. Povijest današnje katedrale

Prvi od biskupa koji se nastanio na području Mostarsko-duvanjske⁵⁴ biskupije bio je fra Rafo Barišić. Njegovim dolaskom javila se potreba za izgradnjom biskupske rezidencije i katedrale. Od tadašnjih vlasti biskup Barišić zatražio je zemljište za izgradnju spomenutih objekata. Za rezidenciju je dosta brzo dobio zemljište u Vukodolu, tada dalekoj periferiji Mostara, a za katedralu je to išlo nešto sporije. No, zahvaljujući Barišićevoj upornosti i poznanstvu s Omer-pašom Latasom⁵⁵ 13. ožujka. 1863. godine dobivena je *Alipašina bašča* u središtu grada za izgradnju katedrale. Onaj koji je sve to isposlovaio, biskup Barišić, ne samo da nije dočekao da na toj "*krasnoj Alipašinoj bašči*" ugleda crkvu, nego nije doživio ni to da joj postavi i blagoslovi temelj. Umro je 14. kolovoza 1863. godine – pet mjeseci nakon dobivanja lokacije – u franjevačkom samostanu na Širokom Brijegu i u tamošnjoj crkvi je pokopan. O novoj crkvi u Mostaru brinuo se dalje njegov nasljednik na stolici apostolskih vikara u

⁵⁴ Površina Mostarsko-duvanjske (Trebinjske) biskupije iznosi 8.362 km² + 3.861 km², ukupno 12.229 km². Ove biskupije prostiru se starom Hercegovinom, tj. mostarskim okruženjem bez sjevernog kraja konjičkog kotara te dijelom Bosne (Duvno, Foča i Čajniče) koji je upravno do 1878. godine pripadao Hercegovini. Biskupije su se dijelile na 8 +2 dekanata, 51 + 10 župa. Prvi spomen Duvanjske biskupije nalazimo u pismu pape Grgura Velikog od 16. ožujka 591. Dakle, ta biskupija je nastala poslije Drugog vatikanskog sabora 533. godine, jer se na tom saboru ne spominje. U navali Avara i Slavena uništena je i Duvanjska biskupija. Osim ove, nema sigurnog podatka da je na području današnje Hercegovine u starokršćansko vrijeme postojala još koja biskupija. Neki autori smatraju da je *Sarsenterum*, biskupija osnovana na Drugom solinskom saboru 533. godine, bila na području današnje Hercegovine, tj. u zapadnom dijelu Mostara. Međutim, za ovu tvrdnju ne postoji dovoljno dokaza. Da je kršćanstvo u ovim krajevima bilo vrlo rašireno, potvrđuju arheološki nalazi starokršćanskih bazilika u Stocu, Blagaju, Potocima, Vitini, Duvnu. Za vrijeme avarsko-slavenskih pustošenja kršćanstvo je i na ovom području gotovo potpuno zamrlo da bi svoj procvat ponovno doživjelo pokrštenjem Hrvata (od druge četvrtine 7. do treće četvrtine 9. stoljeća). Na teritoriju ovih biskupija spominje se već u 9. stoljeću *Stonska* (Stagnensis) ili *Zahumska* (Chelmensis) biskupija koja je obuhvaćala cijelu Humsku zemlju ili Zahumlje. Kad je Ston došao pod vlast Dubrovačke Republike (1333.), ograničava se postupno vlast njezina biskupa na dio teritorija Republike. U Zahumlju se širi *Trebinjska* (Tribuniensis) biskupija, osnovana koncem 10. ili početkom 11. stoljeća, a prvi njezin spomen nalazimo u buli pape Benedikta VIII. od 27. rujna 1022., gdje se "*Tribunia*" spominje kao jedna od dubrovačkih biskupija. U to je vrijeme Trebinjska biskupija bila moćna s mnogo klera i naroda. Ubrzo su uslijedili vjerski progoni, a poslije i pad spomenutog područja pod tursku vlast te narod ostaje bez svećenika i pomoći biskupa koji se povukao u Dubrovnik. U to vrijeme trebinjski biskup dobiva otok Mrkan kod Cavtata pa je tako biskupija prozvana *Trebinjsko-mrkanska*. Početkom 14. stoljeća ustanovljene su Makarska i nova Duvanjska biskupija, pod koje je potpala cijela današnja Mostarsko-duvanjska biskupija. Osim franjevac, koji su nosili glavni pastoralni teret, na području Hercegovine djelovao je jedan broj dijecezanskih svećenika-glagoljaša. Zbog izvanrednih prilika i odsutnosti biskupa, Sveta je Stolica 1735. godine uspostavila Apostolski vikarijat za područje cijele Bosne i Hercegovine, osim Trebinjske biskupije. Zbog napetosti u crkvenim redovima, a i zbog pastoralnih potreba, Sveta je Stolica 1846. godine Vikarijat podijelila na dva – Bosanski i Hercegovački. Redovitu crkvenu upravu i na području Hercegovine uspostavio je papa Leon XIII. bulom „*Ex hac augusta*“. Na području Hercegovačkog vikarijata od tada djeluje Mostarsko-duvanjska biskupija, a posljednji vikar, fra Paškal Buconjić, postaje biskupom novoosnovane biskupije. Sveta je Stolica mostarskom biskupu 8. srpnja 1890. godine povjerila i upravu Trebinjske biskupije čije su granice izmijenjene i konačno ustaljene 1891. godine. *Nova katedrala u Mostaru*. Arhivska zabilješka 597/2013./br. 1-24.

⁵⁵ Omer-paša Latas, po rođenju kršćanin Mihajlo Latas (Janja Gora, Plaški, 1806. – Istanbul, 1871.) – na područje Bosne dolazi 1827. godine. Goluža, Božo, *Katolička crkva u Bosni i Hercegovini 1918. - 1941. Bosna i Hercegovina – zemlja katolika, pravoslavaca i muslimana*, Teološki institut Mostar, Mostar, 1995., str. 142. - 145.

Hercegovini, biskup fra Anđeo Kraljević.⁵⁶ On joj je 7. ožujka 1866. godine blagoslovio temeljni kamen. Gradnja je za ono vrijeme dosta brzo napredovala. Crkva je 1872. godine dovršena, blagoslovljena i predana bogoslužju. No, sada se postavlja pitanje gdje je ta katedrala ako smo već spomenuli da je današnja katedrala posvećena tek 1980. godine? Ona je i danas tu gdje je nikla, to je današnja crkva sv. Petra i Pavla koju drže oci franjevci. Sudbina te katedrale završila je tako da se ona otprilike od 1890. smatrala redovničkom crkvom. Kako se to dogodilo, nije posve razjašnjeno. Nakon toga odlučeno je da se gradi nova crkva u Mostaru za službu katedrale.⁵⁷

3.2. Ideja o gradnji nove katedrale

Vukodol je i danas periferija Mostara, a kad je u tom predjelu polovinom 19. stoljeća sagrađen biskupski dvor, to bijaše daleka i zabitna gradska okolica. Fra Paškal Buconjić⁵⁸ naslijedio je biskupa Kraljevića. Ne zna se je li on pokrenuo pitanje gradnje nove crkve ili su ga na to nagovorila njegova subraća franjevci. Fra Radoslav Glavaš piše 1910. godine: „Radilo se, naime, sa stanovite i mjerodavne strane, da se tadanja župska crkva i stan oduzme franjevcima, pa da *crkva služi za katedralu*, a župski stan za biskupsku rezidenciju, a franjevci da se zavuku postarnice u Vukodol, u staru i trošnu biskupsku rezidenciju, da odatle motre šaroliki Mostar i broje zvijezde po nebesima, gledajući poviš sebe kako se vrhu njihovih glava viju suri orli

⁵⁶ Anđeo Kraljević – rođen 27. prosinca 1807. godine na Čerigaju, danas područje župe Široki Brijeg. Krsno ime mu je Ivan, a po završetku samostanske škole 1823. godine stupio je u red i uzeo ime fra Anđeo. Nakon stupanja u red studij nastavlja u Mađarskoj. Za svećenika je zaređen 6. siječnja 1831. godine. Najprije je djelovao kao kapelan u Posušju, zatim na Čerigaju, a poslije kao propovjednik u Kreševu. Za vrijeme boravka u Kreševu, uz ostale dužnosti i obveze, naučio je turski jezik i bavio se prevodenjem fermana što su ih kroz stoljeća dobivali bosanskohercegovački franjevci u Carigradu. Godine 1863. Sveta Stolica mu je povjerila upravu Biskupije (nakon smrti biskupa Rafe Barišića), a sljedeće godine izabran je za biskupa. Preminuo je u Konjicu 27. srpnja 1879. godine. Nikić, dr. Andrija, „Mali životopis velikog biskupa“, u: *Kršni zavičaj* br. 12, Hercegovina, 1979., str. 37. – 42.

⁵⁷ Usp. *Nova katedrala u Mostaru*. Arhivska zabilješka 597/2013./br. 1-24.

⁵⁸ Paškal Buconjić – rođen 2. travnja 1834. godine u pograničnom dalmatinskom mjestu Slivnu, kamo mu je obitelj izbjegla. Njegova je obitelj, inače, živjela u Drinovcima, u Hercegovini. Krsno ime bilo mu je Stjepan. Kako je već u ranom djetinjstvu Stjepan pokazivao osobite sposobnosti, otac ga je odlučio poslati u visoke škole da postane franjevac. Franjevci su tada bili jedini svećenici red. Svećeničke zavjete položio je 1852. godine, nakon čega je bio poslan na više filozofske i teološke nauke u Italiju. Po završetku školovanja radio je i kao profesor na prvom franjevačkom sveučilištu u Rimu. Godine 1866. napušta Rim i vraća se u domovinu te počinje djelovati kao profesor bogoslovije na Širokom Brijegu sve do 1871. Iste godine Drinovci postaju samostalna župa, a Buconjić dolazi za prvog župnika čiju dužnost obnaša sve do imenovanja biskupom. Umro je u 77. godini života, na dan Bezgrešnog Začeca Blažene Djevice Marije. Usp. Majstorović, Ante Toni, „Biskup Buconjić“, u: *Kršni zavičaj*, br. 3, prosinac 1971., str. 12. - 13.

lešinari. Biskup se tomu nedostojnom i očito nepravednom prohtjevu odlučno suprostavi i opre svim svojim ugledom i uplivom na mjerodavnom mjestu, da bi to za franjevce bilo nepravedno, a po ugled katoličke stvari u glavnom gradu vrlo štetno, pa neka to franjevci za sebe zadrže, jer i jest njihovo, a *on će sebi raditi biskupski dvor i katedralu.*⁵⁹

Dolaskom biskupa Buconjića, koji je najprije postao apostolskim vikarom u Hercegovini 1880. godine, a sljedeće godine i rezidencijalnim biskupom, ubrzo je napravljena nova, današnja zgrada biskupije. Biskup Buconjić odmah je pomišljao i na gradnju nove katedralne crkve jer bi je svaki biskup trebao imati kako bi mogao teći redoviti život jednoga biskupskog središta. Po uzoru na susjedne biskupije, Sarajevo (1889.) i Banju Luku (1891.), koje su napravile katedralne crkve u spomenutim godinama, biskup Buconjić želio je da i Mostar dobije svoju katedralu. Međutim, tko je mogao očekivati da će Mostar tek nakon čitavog stoljeća doći do svoje katedrale!

Za katedralu je biskup pribavio zemljište na mjestu koje su ondašnji Mostarci zvali Guvno, a kasniji građani Rondo.⁶⁰ Što kupovinom, što darovima vjernika, pribavio je 8.399 m² zemljišta te na tom zemljištu u pripremljenu rupu dotjerao pet vagona kreča⁶¹ za buduću katedralu. Nakon smrti biskupa Buconjića, 8. prosinca 1910. godine, mostarsko-duvanjskim biskupom postaje bosanski franjevac fra Alojzije (Stjepan) Mišić⁶² koji je na tu dužnost imenovan 14. prosinca 1912. godine. Nešto manje od 30 godina upravljao je biskupijom, ali ni za njegova djelovanja nije sagrađena nova katedrala. Prošlo je tako 60 godina nad Mostarom i u svakoj od njih, izuzev one četiri godine Prvoga svjetskog rata, katedrala se mogla lakše početi, a i dovršiti, nego u doba koje je slijedilo. Kako se ona nije na tom mjestu sagrađila do početka Drugoga svjetskog rata, nije više bilo izgledne nade da će se ikada tu pojaviti.

U jeku Drugoga svjetskog rata, ni mjesec dana nakon smrti o. fra Alojzija Mišića, u travnju 1942. godine imenovan je mostarsko-duvanjskim biskupom i upraviteljem Trebinjske

⁵⁹ Usp. Pavlović, Luka, „Mostarske katedrale i crkva Kristova Uskrsnuća“, u: *Hercegovina*, godišnjak za kulturno i povijesno nasljeđe, 1996., br. 2, str. 147.

⁶⁰ Kada je to zemljište biskup Buconjić pribavio, ono se tada nalazilo izvan grada. Je li on na to zemljište slučajno naišao ili je nekom silnom vidovitošću naslućivao budući razvoj Mostara pa na temelju predviđanja tu planirao izgradnju katedrale, to se ne zna! Ali se sa sigurnošću može reći da ljepšeg predjela nije mogao za katedralu naći.

⁶¹ Pri današnjoj tehnici izgradnje sličnih objekata kreč je sporedni materijal, a onda je bio među najvažnijima.

⁶² Mišić, Alojzije (Bosanska Gradiška, 1859. – Mostar, 1942.) – bosanski franjevac i provincijal te mostarsko-duvanjski biskup od 1912. do 1942. godine.

biskupije dr. Petar Čule⁶³. Uz ostale brige koje su mu tim imenovanjem dodijeljene, jedna od prvih i najvažnijih bila je izgradnja katedrale. No, 22. travnja 1948. godine biskup Čule lišen je slobode i odveden iz svoje rezidencije u zatvor. Nekoliko mjeseci kasnije u javnom procesu osuđen je na 11 i pol godina strogoga zatvora. Iza toga sudskog procesa biskupu slijedilo je i oduzimanje crkvenih nekretnina pa je na prvom mjestu bilo zemljište određeno za novu katoličku katedralu⁶⁴, kao i sav prikupljeni materijal za gradnju. Sve molbe, žalbe, prosvjedi i prigovori biskupova delegata mons. Andrije Majića nisu ništa pomogli. Nakon što je odslužio zatvorsku kaznu, u jesen 1959. godine, biskup Čule preuzima redovitu upravu biskupije. Stanje u hercegovačkoj Crkvi time se normalizira, ali biskup Čule zna odmah da je za normalan život biskupskog sjedišta potrebna katedralna crkva. Pred njim je sada bilo vrijeme iščekivanja i strpljenja u nastojanju za dobivanjem zemljišta i dozvole za gradnju. Unatoč brojnim dopisima, unatoč biskupovim usmenim požurivanjima kod mjesnih vlasti, unatoč traženju intervencije republičkih vlasti, unatoč biskupu danih obećanja, do konca 1967. godine nema željenoga rješenja. Biskup je i dalje bio strpljiv i uporan u traženju zelenog svjetla za svoju katedralu. Nakon godina maratonskih dopisivanja, pregovaranja i pogađanja između Općine i Biskupije o lokaciji za izgradnju katedrale, i jedna i druga strana već su bile umorne. U brojnim je dopisima biskup Čule predlagao da se Biskupiji dodijeli prostor na staroj željezničkoj stanici ili na Lenjinovu šetalištu, iako nijedna ne može biti prava nego samo surogatna zamjena za oduzeto zemljište. Još uvijek nije bilo spomena o onom zemljištu koje će kasnije Općina dati za tu namjenu.

Godine 1968., nakon što je Biskupski ordinarijat ponovno podnio svoje zahtjeve i molbe Savjetu za urbanizam Skupštine Općine Mostar, Savjet je formirao komisiju⁶⁵ koja bi razmotrila i

⁶³ Nadbiskup dr. Petar Čule rođen je 11. veljače 1898. godine u Kruševu. Godine 1909. stupio je u travničko sjemenište. Teologiju je studirao u Sarajevu i Louvainu od 1917. do 1921. godine. Za svećenika je zaređen 29. lipnja 1920. godine. Nakon specijalizacije doktorirao je iz teologije u Innsbrucku 12. srpnja 1923. godine. Biskupom mostarsko-duvanjskim i apostolskim upraviteljem Trebinjsko-mrkanske biskupije imenovan je 15. travnja 1942. godine, a biskupsko posvećenje primio je 4. listopada 1942. godine u Mostaru. Hercegovačkim biskupijama upravljao je do 14. rujna 1980. godine, kada je umirovljen dobivši počasnu titulu nadbiskupa. Preminuo je 29. srpnja 1985. godine u 88. godini života. „Veliki naš nadbiskupe počivaj u miru“, u: *Crkva na kamenu*, Mostar, god. VI. (rujan 1985.), br. 9., str. 1.

⁶⁴ Na tom zemljištu izgrađen je Dom kulture, današnji Hrvatski dom hercega Stjepana Kosače.

⁶⁵ Komisija je bila sastavljena samo od predstavnika Općine te nije bio prihvaćen prijedlog Biskupije da komisija bude mješovita, tj. sastavljena i od predstavnika Biskupije i od predstavnika Općine i da tako formirana zajednički potraži i predloži jednu ili više mogućnosti za lokaciju. Savjet za urbanizam formirao je, dakle, komisiju bez ijednog predstavnika Biskupije, ali zato su se u njoj našli predstavnici nekih slojeva kojih se pitanje katedrale savršeno nije

potražila pogodnu lokaciju za izgradnju katedrale. Predloženo je nekoliko lokacija, nijedna naravno na razini one prvotne na Rondou, pa su se stoga u Biskupiji odlučili za teren ispod zgrade Biskupije, na biskupijskoj bašči, iako je komisija za taj teren dala mišljenje da iz više razloga⁶⁶ nije dobar za gradnju katedrale. Općina je željela već jednom zaključiti pitanje katedrale, a sigurno i predstavnici Biskupije, u želji da se stvar napokon pokrene s mrtve točke, pristali su vjerojatno i preko volje baš na lokaciju ispod zgrade Biskupije. Rješenje o lokaciji stiglo je Biskupiji pred sam Božić 1971., točnije 17. prosinca te godine.

3.3. Gradnja i posveta katedrale

Zavod za urbanizam je u svojim direktivama i postavljanju “arhitektonskih uslova”, kako ih je dostavio Biskupiji s tim da ova o tome upozna pozvane projektante⁶⁷, izričito isticao da objekt treba predstavljati kompozicijski i arhitektonski jedinstvenu cjelinu, bez primjene rješenja s tornjem kao posebno izdvojenom i naglašenom građevinom. U tom istom dokumentu Zavod za urbanizam protivi se tornju koji bi se poput obeliska dizao nad okolicom. Zavod je dopuštao da katedrala ima vanjsku oznaku sakralnosti, ali nije dopuštao gradnju zvonika koji bi nad okolicom “stršio”. Okolici to, međutim, ne bi smetalo kao što joj na drugim mjestima ne smetaju slični dijelovi sakralnih građevina. Ne samo da ne smetaju, nego pojedinim gradovima daju najjemenitiju oznaku, kao npr. Zagrebu, Splitu, Beču, Kölnu itd. i baš time što iznad okolice “strše”, dični su ures tih gradova.

Od pet prijavljenih radova - projekata ocjenjivački sud⁶⁸ je izabrao onaj za koji se kasnije⁶⁹ ustanovilo da su autori: Hildegrada Auf-Franić, dipl. ing. arh., Ivan Franić, dipl. ing.

ticalo. Članovi te komisije bili su: ing. Vlado Smoljan, kao predsjednik, Zdravko Džidić, tehničar, zatim prof. Anđelko Zelenika, neki oficiri i drugi predstavnici grada i vlasti.

⁶⁶1. Tu je rječica Radobolja koja zbog blizine gradske prometnice sužava i ograničava gradilište; 2. Iznad ceste nalazi se povisoka Glavica koja zaklanja mjesto i buduću crkvu; 3. Ta bi lokacija ipak bila periferna prema onoj izgubljenoj na Rondou.

⁶⁷ Na natječaj su bili pozvani: iz Sarajeva profesor ing. Juraj Neihardth i docent ing. Zlatko Ugljen, iz Zagreba docent ing. Radovan Nikšić i industroprojekt koji je zastupan po ing. Ivanu Franiću, iz Ljubljane je pozvan prof. ing. Anton Bitenc i iz Rima ing. Gema Hamzić.

⁶⁸ Ocjenjivački sud činili su:

- dr. Petar Čule, biskup, Mostar, bio je najodgovorniji za izbor projekta jer je financijski teret ostvarenja toga projekta ležao na njemu

arh., Teodor Kupčevski, dipl. ing. arh.; savjetnici: Ljubo Matasović, dipl. ing. arh., i Duško Brković, dipl. ing. arh. Svi su radovi, kako se i očekivalo, bili prihvatljivi. Gledalo se koji je rad s funkcionalnoga gledišta pogodniji, s izvođačkoga gledišta lakši, s ekonomskoga gledišta prihvatljiviji. Gledalo se i na to da projekt dopušta i etapnu izgradnju.

Arhitektova ideja bila je: ”U Mostaru pored mosta ukršteni križevi na šatoru Božjem.”⁷⁰ Ideja i plan bili su dobro osmišljeni, ali urbanistima Mostara nisu bili prihvatljivi pa je katedrala umjesto predviđenih 38, mogla biti građena samo do 28 metara visine. Zbog tih izgubljenih 10 metara visine katedrala izgleda niska, ali iznutra nasreću ostavlja posve drugi dojam, površina joj je veća od 800 m².

Tako je Biskupija ponovno naišla na mnoge probleme te su morali na zahtjev Zavoda za urbanizam mijenjati i projekt, ali usprkos svemu, dočekali su i građevinsku dozvolu 1974. godine. Od rješenja o dodijeli lokacije – 17. prosinca 1971. do dobivanja građevinske dozvole – 22. travnja 1974. prošlo je dosta vremena, više od tri godine. Nakon toga napokon se moglo početi s radovima za izgradnju katedrale. Radovi su bili dodijeljeni tvrtki „Hercegovina“. Nakon prvotne borbe s močvarnim zemljištem, u veljači 1975. godine radovi su konačno započeli. Kojom brzinom su napredovali svjedoči činjenica da je biskup dr. Čule mogao tek 9. studenoga 1975. obaviti blagoslov temelja i u njih položiti temeljni kamen.

Katedrala je posvećena 14. rujna 1980. godine. Taj dan i događaj bio je od velikoga značenja za katolike Hercegovine jer je biskupija bez katedrale isto što i obitelj bez doma. Katedrala je, naime, „matica” crkve, možemo reći „župna” crkva biskupa koji je prvi župnik u svakoj župi. Mostarsko-duvanjaka biskupija je, prema tome, sve do posvete katedrale u tom pogledu bila „siročić”. Biskup je obrede morao vršiti u prostorima posuđenih crkava, redenje novih svećenika morao je prepustiti biskupima mjesta u kojima su se novi svećenici školovali, odnosno sam tamo odlaziti ili pak taj sakrament novim svećenicima dijeliti po župama diljem Hercegovine.

- dipl. ing. arh. Zvonimir Vrkljan, sveuč. prof., Zagreb, predsjednik ocjenjivačkog suda

- dipl. ing. arh. Vinko Galić, projektni ured “Hercegovina” Mostar

- dipl. ing. građ. Vlado Smoljan, predstavništvo poduzeća Vranica, Sarajevo - Mostar

- dipl. ing. arh. Pio Nuić, Franjevački samostan, Mostar.

⁶⁹ 10. svibnja 1972. radovi su komisijski otvoreni i svaki označen svojom šifrom. Radovi su tako bili pregledani da ocjenjivački sud nije znao za autora pojedinog projekta.

⁷⁰ Usp. *Nova katedrala u Mostaru*. Arhivska zabilješka 597/2013./br. 1-24, str. 17.

U lađi crkve dominira veliki križ koji visi iznad oltara i Gospin kip koji je posebno za mostarsku katedralu od bronce izradio zagrebački akademski kipar Josip Poljan. Crkva je posvećena Blaženoj Djevici Mariji Majci Crkve i Kraljici svijeta. Na betonskim zidovima, iznutra obloženim hrastovom lamperijom, je čelični kostur aluminijski žuto eloksiranog krova koji djeluje poput šatora.

Na dan posvete okupilo se mnoštvo od oko 6.000 vjernika iz cijele Hercegovine. Mnogi su došli i iz Bosne i Dalmacije. *Nova mostarska ljepotica*, kako katedralu tada mnogi nazivaše, privukla je u Hercegovinu i kardinale, njih dvojicu⁷¹, prvi put u povijesti. Osim kardinala, svečanosti su nazočili i mnogi drugi crkveni dostojanstvenici: nadbiskupi, biskupi, provincijali franjevačkih provincija, predstavnici hercegovačkih franjevaca. Posveti su nazočili i starješina Srpske pravoslavne Crkve u Mostaru, kao i predsjednik Odbora Islamske zajednice u Mostaru. Na dan posvete katedrale dotadašnji mostarsko-duvanjski ordinarij dr. Petar Čule predao je po odobrenju Svete Stolice upravu Biskupije dotadašnjem pomoćniku, biskupu Pavlu Žaniću⁷². Posvetu crkve i oltara obavio je kardinal Franjo Šeper, a u oltar su ugrađene moći svetaca: Leopolda Mandića, Marije Goretti, Terezije od Djeteta Isusa, sv. Klare i ranokršćanskih mučenika. Arhitektonskom obliku i rješenjima divili su se mnogi posjetitelji kojih je u danima nakon otvorenja bilo mnogo kako iz Hercegovine tako i izvan njezinih granica, hodočasnici iz Banje Luke i Osijeka. Katedralu su posjećivali i pravoslavci i muslimani i ateisti, a mnogi od njih su tada prvi put ulazili u crkvu.

⁷¹ Kardinal Franjo Šeper, pročelnik Kongregacije za nauk vjere; kardinal Angelo Rossi, pročelnik Kongregacije za evangelizaciju naroda – posvetio oltar.

⁷² Iako je nadbiskup Čule već ranije želio poći u mirovinu, po izričitoj papinoj želji ostao je na čelu Biskupije dok katedrala ne bude dovršena.

Slika 1. Katedrala Marije Majke Crkve u Mostaru

https://www.google.com/search?q=katedrala+mostar&source=lnms&tbm=isch&sa=X&ved=0ahUKewjQi93qwb7gAhXxoYsKHTxADWYQ_AUIDigB&biw=1366&bih=662#imgrc=WXLuo-1nyLSTAM

4. KATEDRALA - LITURGIJSKA I IZVANLITURGIJSKA GLAZBA

4.1. Liturgijska glazba

Riječ *leiturgia*, grčkog podrijetla, sastavljena je od riječi *'ergon* = djelo i *leitos* = pripadajući narodu. U prijevodu bi značila djelo za narod, što je u samim počecima liturgije podrazumijevalo izvršenje određene službe na dobro narodu. Izvršio bi je ili imućni građanin ili neki grad, kao primjerice opremanje pjevačkoga zbora u grčkom kazalištu i sl. U Starom zavjetu taj se izraz upotrebljava za hramsku službu svećenika i levita, a više puta s istim značenjem i u Novom zavjetu. U postapostolsko vrijeme riječ se nije shvaćala samo kao služba za Boga nego i za zajednicu. Ipak, uporaba riječi *leiturgia*, u smislu euharistijskoga slavlja, postupno se suzila na grčkogovorni predio Istoka. Na Zapadu je riječ bila nepoznata sve do 16. stoljeća, do kada su se upotrebljavali razni izrazi za bogoslužja.⁷³ Od tada pa do danas za bogoslužje se i na Zapadu upotrebljava riječ liturgija.

Liturgijsko pjevanje oblikovalo se od samih početaka u krilu kršćanske liturgije, o njoj ovisilo i u njoj se razvijalo⁷⁴. Čovjek, koji je po svojoj prirodi religiozan, u raznim je vjerovanjima tražio i stvarao izraze da bi preko vjerskih obreda iskazao vlastitu nutrinu i dubine svoje ljudske duše, a među tim izrazima prevladava glazbe, odnosno pjevanje. Pjevanjem čovjek izražava svoje osjećaje i vlastitu osobnost, što se u liturgijskoj glazbi odnosi na izražavanje osjećaja i dodira s božanskim. Kao takva, glazba se oduvijek smatrala jakim sredstvom vjerske komunikacije te je zauzimala posebno mjesto u kršćanskoj liturgiji.⁷⁵ S povijesnoga gledišta teško je točno utvrditi početke kršćanskoga pjevanja jer nedostaju relevantni izvori koji bi potvrdili pretpostavke. Ipak, o samome pjevanju može se dosta saznati iz Svetog pisma u kojem se potiče pjevanje psalama, hvalospjeva, duhovnih pjesama u slavu Boga⁷⁶. Kako u početku kršćanstva nisu postojali napisani obrasci, nego je obred (liturgija) bio improviziran, sama je liturgija prihvaćala mnoge elemente postojeće kulturne baštine. Tako i glazbu. No, glazba kojom

⁷³ Adam, Adolf. (1993.), *Uvod u katoličku liturgiju*, Hrvatski institut za liturgijski pastoral, Zadar.

⁷⁴ Martinjak, M. (1997.), *Gregorijansko pjevanje*, Institut za crkvenu glazbu „Albe Vidaković“, Zagreb.

⁷⁵ Usp. Ramljak, Mirjana (2006). „Liturgija i glazba“. *Kateheza*, časopis za vjeronauk u školi, katehezu i pastoral mladih, Vol.28, No. 1., str. 83. - 103. <https://hrcak.srce.hr/113792> (pristup 12. 12. 2012.).

⁷⁶ Martinjak, M. (1997.), *Gregorijansko pjevanje*, Institut za crkvenu glazbu „Albe Vidaković“, Zagreb.

se služi liturgija oduvijek nosi naziv „crkvena“.⁷⁷ Izraz „crkvena glazba“ prijevod je izraza *musica sacra* (sakralna glazba⁷⁸) preuzetog iz rimskih dokumenata te obuhvaća kako vokalnu tako i instrumentalnu glazbu.⁷⁹ Pod izrazom crkvena glazba podrazumijeva se: gregorijansko pjevanje, različiti načini starije i novije višeglasne crkvene glazbe, crkvena glazba za orgulje i druga dopuštena glazbala, crkveno pjevanje ili liturgijsko pučko pjevanje i religiozno pučko pjevanje.⁸⁰ Postoje razne osobine koje karakteriziraju crkvenu glazbu i odjeljuju je od drugih vrsta glazbe. Tako svaka liturgijska glazba mora biti crkvena, odnosno sakralna, a svaka crkvena nije liturgijska. Najuzvišeniji oblik crkvene glazbe jest upravo liturgijska, koja je zapravo i molitva.⁸¹

Glazba ima veliku važnost u ljudskom životu te kao takva može imati pozitivan ili negativan utjecaj. Budući da glazba nije zasebna pojava nego interdisciplinarna, ona će neizostavno ovisiti o kulturi i povijesnom razdoblju u kojem čovjek živi. Crkvena glazba, koja je sastavni dio obrednih službi, ujedno je i moćno sredstvo isticanja dostojanstva i povijesnoga autoriteta jednoga naroda.

Kultura dolazi od latinske riječi *cultura* i označava obrađivanje, usavršavanje, njegovanje, oplemenjivanje. Pojam kultura ima subjektivno i objektivno značenje. Subjektivno označava djelovanje kojim čovjek sam sebe odgaja, usavršava, oplemenjuje i ostvaruje s pomoću dijaloga s drugim ljudima. Isti se pojam češće upotrebljava u svom objektivnom značenju koje označava simbolički svijet govora, umjetnost, pojmovno izražavanje uz pomoć kojega čovjek predstavlja svoj unutarnji svijet, svoje mišljenje, osjećaje, svoj odnos prema prirodi i društvu, kao ciljeve i značenje svoga djelovanja. Kultura se razvija u vlastitoj dinamici, bitno je relativna i obilježava određenu skupinu ljudi koja se vremenski nalazi u nekom geografskom mjestu. Ona ima različite sastavnice koje su međusobno strukturalno povezane i čine njemu razumljivu cjelovitost. Može se reći da kulturu čine različiti obrasci, a jedan od njih je društveni koji označava cjelovitost organizacijskih struktura zajedničkoga života, normi i načela, koji reguliraju zajednički život u području obitelji, različitih skupina i države.

Pod pojmom religija podrazumijeva se cjelokupnost pojava kojima ljudi izražavaju svijest o korjenitoj ograničenosti njihova postojanja i njezinu stvarnom nadvladavanju. Religija je ukupnost govora, osjećaja, ponašanja i znakova (simbola) koji se odnose na nadnaravno biće (ili

⁷⁷ Koprek, Katarina (2015). Što je duhovna, što sveta, a što pak liturgijska glazba. *Bitno.net*, objavljeno 27. 7. 2015. <https://www.bitno.net/kultura/razmisljanja-o-duhovnoj-svetoj-liturgijskoj-glazbi/> (pristup 6. 5. 2017.).

⁷⁸ Usp. Ramljak, Mirjana (2006). „Liturgija i glazba“. *Kateheza*, časopis za vjeronauk u školi, katehezu i pastoral mladih, Vol.28, No. 1., str. 83. - 103. <https://hrcak.srce.hr/113792> (pristup 12. 12. 2012.).

⁷⁹ Adam, Adolf. (1993.), *Uvod u katoličku liturgiju*, Hrvatski institut za liturgijski pastoral, Zadar.

⁸⁰ Adam, Adolf. (1993.), *Uvod u katoličku liturgiju*, Hrvatski institut za liturgijski pastoral, Zadar.

⁸¹ Usp. Ramljak, Mirjana (2006). „Liturgija i glazba“. *Kateheza*, časopis za vjeronauk u školi, katehezu i pastoral mladih, Vol.28, No. 1., str. 83. - 103. <https://hrcak.srce.hr/113792> (pristup 12. 12. 2012.).

bića) ili, pak, religija je složeni fenomen koji prije svega upućuje na odnos prema višem biću, a taj odnos, koji uključuje kognitivnu i emotivnu dimenziju, izražava se s pomoću djelovanja i obreda.⁸²

Odnos religije i kulture ističe se dubokom povezanošću. Religija je na neki način ukorijenjena u jednoj kulturi i utječe na njezin razvoj, ali je prisutan i obratan utjecaj. Upravo je u kršćanskoj tradiciji i povijesti religija bila ona koja je prožimala kulturu i imala utjecaj na njezin razvoj.

U proučavanju odnosa između religije i kulture razlikuju se dva pristupa: fenomenološki i povijesni. Fenomenološki smjer promatra religiju kao apsolutnu, kao univerzalnu datost koja se razlikuje od povijesnih religija i nijeće odnos između kulture i religije. S druge strane, povijesni smjer utemeljuje svoje istraživanje upravo na odnosu između kulture i religije. On stavlja religiju među glavne čimbenike koji kvalificiraju jedinstvenost određene kulture. Religija je ponekad jedini čimbenik koji određuje neku kulturu, kao na primjer kršćansku ili islamsku kulturu. U povijesnom pristupu ističe se određeni pojam religije koji prožima pojedinu kulturu i njihov međusobni odnos.⁸³

Koliko su liturgijsko pjevanje i crkvena glazba bili važni za razvoj cjelokupne glazbene kulture jednoga grada, bit će prikazano na idućim stranicama ovoga rada. Naime, u vremenu kada je kultura, kao i danas, bila od sekundarne važnosti, u mostarskoj je katedrali započela djelatnost koja će kasnije biti važna ne samo za crkvu nego i za širu društvenu zajednicu. Pjevački zbor, kojemu je temeljna zadaća sudjelovanje u liturgijskim slavljinama, postao je, tj. prerastao je u ishodište novih sastava koji su svojim izvedbama obilježili povijest grada.

4.2. Pjevački katedralni zbor „Marija“ – osnivanje i početak djelovanja

Izgradnjom i posvetom katedrale stvorila se potreba za pokretanjem glazbene djelatnosti i tradicije u ovom novom prostoru glazbene djelatnosti koja će oživjeti, kako na liturgijskom tako i na kulturnom polju, ne samo katedralu nego i cijeli grad. Sve do te 1980. godine pjevačka društva (kasnije kulturno-umjetnička), koja su u početku bila organizirana u okviru vjerskih zajednica s ciljem gajenja crkvene i svjetovne pjesme s pomoću koje su budili i jačali uspavanu nacionalnu svijest, a s druge su strane utirali put razvijanju glazbene kulture svoga naroda, imala su značajnu ulogu u kulturnom i glazbenom životu grada i okolice.⁸⁴

⁸² Usp. Mihaljević, Vine, „Religija i kultura“, u: *Pasijska baština*, Zbornik radova 5. međunarodnog znanstvenog simpozija, Tivat, 2006., str. 25.

⁸³ *Ibid.* p. 36.

⁸⁴ Usp. Franičević, Marijana, *Hrvatska pjevačka društva u Mostaru od 1873. do 1945.*, Rukopis, Diplomski rad, Mostar 2011., str. 2.

Neposredno prije blagoslova mostarske prvostolnice, uoči blagdana Male Gospe, u grad i katedralnu župu stigla je sestra Gracija Akmadžić. Njezin cilj od samoga početka bio je upoznati ljude i započeti s osnivanjem zbora. U prvih mjesec dana od njezina dolaska do posvete katedrale biskup Pavao Žanić⁸⁵ (koji je bio glazbenik i volio glazbu) naručio je pedal harmonij, nakon čega se krenulo s okupljanjem ljudi koji bi mogli pjevati na otvaranju katedrale 14. rujna 1980. godine. Taj zbor, koji je bio okupljen samo za tu prigodu ili možemo preciznije reći pjevači okupljeni samo za tu prigodu, činili su: sestre franjevke iz zbora sestara franjevki, bogoslovi i sjemeništarci iz Sarajeva, pjevači iz franjevačke crkve, a čak su se i neki svećenici pridružili. Prema riječima sestre Gracije, to je bio zbor okupljen „sa svih strana“. Tako je nakon dugih godina čekanja došao i dan blagoslova mostarske stolnice, točnije na blagdan Uzvišenja svetoga Križa ili kako se to u puku zove Križevo, 14. rujna 1980. godine. Taj datum je značajan i za glazbeni život katedrale jer je upravo tada i on počeo poprimati svoje obrise. Na posveti katedrale svirala je časna sestra Marija Gracija Akmadžić, a pjevao je, kako je spomenuto, zbor okupljen za tu prigodu. Prema riječima sestre Gracije, pjevale su se sljedeće skladbe:

- ulazna pjesma: *Svi kliknimo Kristu* – M. Ivšić
- misa (*Gospodine, Slava, Svet, Jaganjče*) – fra I. Peran
- darovna pjesma: *Darove kruha i vina* - Z. Plenković
- pričesna pjesma: *Jedno molim od Gospodina* – L. Kozinović
- pričesna pjesma: *Što da uzvratim Gospodinu* – nepoznati skladatelj
- pričesna pjesma: *Klanjam ti se smjerno* – gregorijanski napjev.

Sestra Gracija je, voljom svojih pretpostavljenih, ubrzo imenovana orguljašicom i zborovođom u novoj mostarskoj katedrali. Kako je svaki početak težak, ni ovaj nije bio iznimka. Sestra je došla na spomenutu službu, ali kome?

Naime, glazbena aktivnost ovisi ne samo o umjetničkoj ličnosti glazbenika kao pojedinca, nego i o konkretnim društvenim i povijesnim uvjetima nametnutim toj ličnosti u određenom

⁸⁵ Mons. Pavao Žanić (Kaštel Novi, 20. svibnja 1918. – Split, 11. siječnja 2000.) bio je mostarsko-duvanjski biskup od 1980. do 1993. godine.

razdoblju i sredini. Ljudi stvaraju povijest u uvjetima koji im se nude, koji su ostavljeni u nasljeđe, a ne u onima koje sami izaberu. Gledano sa sociološke strane, društvena uvjetovanost znači da glazbenik u svome djelovanju nije neovisan, nego da je njegova djelatnost u nekoj mjeri vezana uz određene objektivne činjenice.⁸⁶ U takvim se uvjetima stvarala i glazbena povijest mostarske katedrale. Bez obzira kakve su novosti donosili i uvodili, voditelji zborova i orguljašice uvijek su morali djelovati u okviru danih prilika – služiti se instrumentima koje su imali, izvoditi repertoar prilagođen glasovnim sposobnostima pjevača, voditi računa o broju pjevača, vršiti više funkcija (voditelj zbora i orguljaš istovremeno).

Nakon blagoslova provostolnice koja u tom trenutku uopće nije imala zbor, sestra Gracija započela je s onim što joj je, s obzirom na okolnosti, bio prvi cilj kada je došla u Mostar: okupiti pjevače i formirati zbor. U početku je bilo teško i pomisliti da će se ideja o osnutku zbora ostvariti, ali malo po malo već je u prvoj godini postojanja katedrale, zahvaljujući sestri, osnovan zbor. Čak je kroz šalu dobivala prigovore od svećenika franjevačke župe da im krade pjevače. Prvi član zbora bio je Branko Haubrih, rodom iz Slavonije, oženjen iz Mostara. Nije bio glazbeno obrazovan, ali prema sestrinim riječima bio je iznimno nadaren i, koliko se sjeća, pjevao je u nekim zborovima za vrijeme boravka u Slavoniji. Drugi član bila je Berta Žulj. U prvoj godini djelovanja zbor je brojio 20-ak članova. Pjevači su se rado okupljali na probama u prostorijama uz katedralu, na koje su dolazili žureći sa svojih radnih mjesta i ostavljajući po strani svakodnevne obveze.

U novoj mostarskoj katedrali i na prostoru oko nje bilo je lako organizirati i u punini ostvarivati sve svete obrede koje Crkva predviđa uz pojedina liturgijska slavlja. Uskrsno vrijeme 1981. godine zasigurno je jako bitno za mostarsku katedralu jer su se tada po prvi put obredi Cvjetnice i Velikoga tjedana odvijali baš tu, u i oko katedralnog prostora. Sve obrede Velikoga tjedna svojim glasovima i dobro uvježbanim pjesmama uspješno je pratio katedralni zbor. Osim zbora pjevanje muke Gospodnje na Cvjetnicu i Veliki petak uveličalo je i pjevanje puka. Pjevala se *a capella* gregorijanska *Muka po Mateju*. Evandelistu je pjevao don Ante Luburić, tadašnji biskupov tajnik i kancelar, a biskup Pavao Žanić Kristove riječi, Anita Sušac sluškinju, a ostale uloge pjevali su pjevači iz zbora. Prema sestrinim riječima, *Muka* je otpjevana savršeno, a to joj je potvrdio i biskup Žanić riječima: „U svim drugim mjestima gdje sam slušao, a i kod mene (on

⁸⁶ Usp. Supičić, Ivo, *Elementi sociologije muzike*, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1964., str. 21. - 26.

je vodio zbor u Splitu u katedrali), uvijek je netko pogriješio, neki solist ili netko od zborista, ovdje nije nitko pogriješio.“ Nakon liturgije biskup je bio oduševljen te je pozvao sve članove zbora na prigodni domjenak ne kojem je zabilježena prva fotografija zbora s biskupom. Spomenuta gregorijanska *Muka* pjevala se i idućih deset godina sestrinoga djelovanja u katedrali, samo bi se svake godine uzimala po drugom Evanđelistu.⁸⁷ Zahvaljujući tom uspjehu zbor je uskoro počeo dobivati i nove članove koje je sestra Gracija primala samo uz individualnu audiciju. Iste godine u lipnju, na Petrovdan, zbor je imao drugi značajan nastup na ređenju sedam svećenika. Već za taj nastup sestra je formirala troglasni zbor jer je imala nekoliko tenora.⁸⁸

Slika 2. Katedralni zbor s biskupom Pavlom Žanićem na Cvjetnicu 1981. godine (privatna zbirka članice zbora gospođe Milke Ivanković)

⁸⁷ Prema kazivanju sestre Gracije Akmadžić (Drinovci, 1941.). Razgovor obavljen u Splitu 10. listopada 2016. godine.

⁸⁸ Usp. „Cvijeće za Cvjetnicu“, u: *Crkva na kamenu*, pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija, Mostar, god. VII. (1986.), br. 4, str. 5.

Slika 3. Katedralni zbor „Marija“ s biskupom i s. Gracijom Akmadžić ispred katedrale 1981. godine (privatna zbirka članice zbora gospođe Milke Ivanković)

O početcima zbora prisjeća se i govori gospođa Milka Ivanković, dugogodišnja članica Katedralnoga zbora „Marija.

Članicom Katedralnoga zbora postaje 1980. godine. Kako ističe, zbor je već te godine pjevao na božićnoj misi. Prisjećajući se kako je postala dijelom zbora, gospođa Milka kaže da je za sve zaslužna s. Gracija. U jednom druženju puka nakon mise čula je nju i gospodina Marka Karadžića kako pjevaju te ih je pozvala u zbor. Sjeća se prve male proslave zbora 1981. godine na blagdan sv. Cecilije, kada su pjevači imali druženje s biskupom Žanićem. Tada je zbor brojio dvadeset i četiri pjevača. Zbor je, kako gospođa Milka kaže, bio mjesto druženja, stjecanja novih poznanstava, prijateljstava, a svakom novom probom bilo je sve bolje i bolje. Zbog obiteljskih obveza priznaje kako je nekoliko puta razmišljala o tome da napusti zbor, ali tu je bila s. Gracija

koja joj to jednostavno nije dopuštala. Biti dijelom zbora u to vrijeme nije bilo baš nešto čime se moglo pohvaliti. Samoj gospođi Milki su se i članovi obitelji čudili zašto „gubi“ vrijeme na takve stvari, ali volja i želja su bile jače. Gospođa Milka je bila dio Katedralnoga zbora „Marija“ sve do prije nekoliko godina kada iz osobnih razloga, blizine druge župe, počinje pjevati u župnome zboru u Cimu.⁸⁹

O počecima djelovanja prisjeća se i gospodin Blago Glibić, član Katedralnoga zbora „Marija“. On je skupa s gospodinom Markom Karadžićem, Brankom Haubrihom i Vjekom Guvečinom bio među prvim muškim članovima zbora. U zbor se uključio 1980. godine. Čekajući gospodina Marka Karadžića (inače člana obitelji) na jednoj probi poslije mise, s. Gracija je Blagu zamolila da otpjeva nekoliko tonova koje je odsvirala. Blago je bio čovjek koji se do tada bavio tradicijskom glazbom (svirao gusle i diple) te je i sam rekao s. Graciji da samo to zna i da nije za zbornog pjevača, ali sestra je, uvidjevši njegovu muzikalnost, bila ustrajna u molbi i Blago je tako postao članom zbora. Na samome početku prisjeća se da nije bilo puno pjevača, ali s vremenom se zbor povećavao i postajao sve kvalitetniji.⁹⁰

Nakon početnog uspjeha i širenja zbora, sestra Gracija je bila svjesna da će teško moći sama upravljati zborom kako na nastupima tako i na probama. Bio je potreban dirigent jer je njoj kao orguljašici bilo teško obavljati obje dužnosti. Zbog toga je biskup iste godine za dirigenta imenovao glazbeno nadarenoga svećenika don Niku Luburića. Don Niko je došao, prema sestrinim riječima, otprilike godinu i pol nakon nje. On je s radošću prigrlio zbor i u njega ugradio dio sebe. Nastavio je okupljati članove zbora, osobito muške glasove. Odmah je uspio okupiti nekoliko basova kojih do tada nije bilo, osim nekoliko tenora zbor su činili ženski glasovi. Uskoro je zbor brojio oko 60 pjevača. Oni su također lijepo prihvatili dirigenta tako da je zbor u cijelosti i pojedinačno po glasovima dolazio vježbati čak i po tri puta tjedno, a ako je trebalo, i više. Probe su se održavale redovito, a glasova, volje i ljubavi prema višeglasnom liturgijskom pjevanju umnažalo se iz dana u dan.

U međuvremenu se javila potreba i ideja da se zboru dodijeli ime. Budući da je katedrala posvećenja Mariji Majci Crkve, a nijedan zbor na području Hercegovine tada nije imao to ime,

⁸⁹ Prema kazivanju članice zbora gospođe Milke Ivanković (1940.). Razgovor obavljen u Mostaru 6. rujna 2018. godine.

⁹⁰ Prema kazivanju člana zbora gospodina Blage Glibića (1945.). Razgovor obavljen u Mostaru 6. rujna 2018. godine.

sestra je predložila ime, don Niko se složio te su zboru dali ime „Marija“.⁹¹ Tako je ova mlada katedrala u velikoj katoličkoj crkvi u prvim godinama postojanja uspješno služila svojoj svrsi. Zbor je uvježbano pratio liturgijske obrede kroz cijelu godinu. Svaku je nedjelju pjevao na svetoj misi u 8 sati u katedrali, koju je redovito predvodio preuzvišeni otac biskup Pavao Žanić. Njemu osobno Katedralni zbor „Marija“ puno duguje za sve što je učinio kako u moralnoj tako i u materijalnoj potpori. Za svu podršku i pomoć zbor je svoga biskupa nagrađivao uspjesima u katedrali, ali i u drugim župama u biskupiji i izvan nje. Koliko je cijenio rad zbora biskup je još jednom potvrdio kada je na molbu sestre Gracije odobrio šivanje odore za pjevače. Te prve odore sašila je sestra Ljilja koja je bila na službi u katedrali. Prema riječima sestre Gracije, bile su napravljene od plave svile. Po uzoru na Katedralni zbor „Marija“, i ostali amaterski zborovi na području Hercegovine počeli su šivati odore. Može se slobodno reći da je Katedralni zbor „Marija“ u odorama u to vrijeme bio prava atrakcija, a sve zahvaljujući biskupu Žaniću, njegovoj potpori i angažmanu.

⁹¹ Prema kazivanju sestre Gracije Akmadžić (Drinovci, 1941.). Razgovor obavljen u Splitu 10. listopada 2016. godine.

Slika 4. Katedralni zbor „Marija“ u odori (privatna zbirka članice zbora gospođe Milke Ivanković)

U ovoj prvoj godini djelovanja Sveta kongregacija za evangelizaciju naroda je i službeno, Dekretom, mostarsku crkvu Blažene Djevice Marije, Kraljice neba i Majke Crkve podigla na dostojanstvenu razinu katedrale.

4.2.1. Repertoar Katedralnoga zbora „Marija“ za vrijeme bogoslužja kroz liturgijsku godinu

Ono što je pjevače katedralnog zbora okupljalo i držalo na okupu bila je prije svega vjera, a onda ljubav prema glazbi. Sve ostalo što bi ih moglo povezivati bilo je upitno jer su se razlikovali po zanimanju, interesima, godištima. Izbor župnika, časne sestre koja je u većini slučajeva i crkvena orguljašica te zborovode župnoga zbora naposljetku nije bio rezultat njihove volje. Stoga su glavni čimbenici koji imaju ili mogu imati presudni udio u oblikovanju glazbenoga repertoara crkvenoga zbora uglavnom izvan dosega vjernika, tako da im zahtjevan,

ali isto tako i uzoran, repertoar s liturgijskoga, pa i umjetničkoga, gledišta može biti vrlo lako nametnut i protiv njihovih glazbenih nagnuća.⁹²

Katedralni zbor „Marija“ bio je prije svega osnovan kako bi uveličavao liturgijska slavlja kroz godinu. Prema sjećanjima pjevača, prvo su pjevali nedjeljne mise u 8, a kasnije u 10 sati. Osim nedjeljnih misa, nijedna veća proslava nekoga blagdana nije mogla proći bez spomenutoga zbora. Osobito aktivan bio je u božićno i uskrsno vrijeme. U razgovoru sa zborovođama doznajemo kako su mise i ostale pjesme birali u skladu s mogućnostima zbora u određeno vrijeme, tako da im je ovaj repertoar donekle nametnut, ali bez obzira na tu činjenicu, mostarski su pjevači rado sudjelovali i glazbom podržavali bogoslužja.

Mise koje je najčešće izvodio Katedralni zbor „Marija“:

- *Misa Mariji Majci Crkve* - fra I. Peran
- *Misa u C na čast Kristu – svećeniku* – fra I. Glibotić
- *Osmo gregorijanska misa (Anđeoska misa)*
- *Pučka misa* – fra I. Peran.

Ostale pjesme izvođene za vrijeme bogoslužja:

- *Slavim te Gospode* - J. S. Bach
- *K'o košuta* - F. Schubert
- *Darove kruha i vina* – Z. Planković
- *O, Bože, nisam vrijedan* - J. Haydn
- *Svi kliknimo Kristu* – M. Ivšić
- *Jedno molim od Gospodina* – L. Kozinović
- *Klanjam ti se smjerno* – gregorijanski napjev

⁹² Usp. Buble, Nikola, *Kulturološki pristup glazbi*, Umjetnička akademija sveučilišta u Splitu, Split, 2004., str. 83.

- *Do nebesa* – T. A. Smolka
- *Od sva se četiri vjetra* – Lj. Galetić
- *Ti, Kriste, Kralj si vjekova* (18. st.)
- *Uzmite jedite* – A. Canjuga
- *Zdravo Tijelo* – pučko
- *Ja sam s vama* – Lj. Galetić
- *Kao što košuta žudi* - fra S. Topić
- *Ave verum corpus* – W. A. Mozart
- *Klanjam ti se smjerno* – M. Ivšić
- *O, spase roda ljudskoga* – P. Crnkovački
- *Gospod Bog je pastir moj* – A. Dvorak
- *O, Bone Jesu* – G. P. da Palestrina
- *O, ljubavi božanska vjerna*
- *Darovi prepuni radosti* – S. Topić
- *Psalam /73-74/* – F. Schubert
- *Ovaj kruh i ovo vino* – M. Filipović
- *Velik je Gospod Bog* – fra A. Atlija
- *Sakramentu veličajnom* – A. Canjuga
- *Svi kliknimo Kristu* – M. Ivšić
- *Jedan kruh* – M Leščan
- *Tebi pjevam* – B. Komarevski

- *Izvore vode žive* – S. Topić
- *Braćo moja* – obrada D. Filipović
- *Darove kruha i vina* – Z. Plenković.

4.2.2. Nastupi zbora – proslava blagdana Marije Majke Crkve

Mješoviti katedralni zbor „Marija“ može se pohvaliti brojnim nastupima već u samome početku djelovanja. Nastupao je u svim župama u Hercegovini, na svim proslavama, od Duvanjske krajine do istočne Hercegovine, Neuma i Stoca. Ali, zasigurno jedan od važnijih nastupa bio je onaj za proslavu Marije Majke Crkve, zaštitnice katedralne župe. Prvostolna crkva u Hercegovini svake bi godine na taj dan bila središtem slavlja Majke Crkve i Kraljice svijeta, zaštitnice mostarske katedrale. U Mostar bi stiglo mnoštvo vjernika iz raznih župa Hercegovine, ali i šire, svi s istim ciljem - molitvom i pjesmom iskazati vjeru i ljubav Majci Mariji u njezinu svetištu. Hodočasnici bi pristizali jedni za drugima i s pjesmom stupali u svetište, a nekolicina bi ih bila odjevena u narodne nošnje. Za vjernike Mostara ovaj prizor nije bio neobičan jer su već od posvete katedrale naviknuli na dolaske hodočasničkih skupina pod vodstvom svećenika iz raznih dijelova Hercegovine. Za sve je to bio trenutak duhovnoga osvježenja. Euharistijsko slavlje tog bi dana predvodio mjesni biskup okružen brojnim svećenicima Biskupije i Franjevačke provincije. Za taj blagdan don Niko i sestra Gracija posebno bi pripremili zbor koji bi uveličavao misno slavlje. Zboru bi se svojim pjevanjem pridružili i vjernici, tako da je cijela katedrala odzvanjala pjesmom u čast Kristu i njegovoj Majci.⁹³ Prema riječima sestre Gracije, repertoar koji je zbor pjevao na središnjoj misnoj proslavi mijenjao se iz godine u godinu, a katedralnom zboru bi se nekada za tu proslavu priključio i zbor sa Širokog Brijega.⁹⁴

U sklopu spomenute proslave, osim svečanoga misnog slavlja, svake godine u poslijepodnevnim satima održavalo se i zborovanje u prostorijama katedrale. Začetnici ideje o

⁹³ Usp. „U svetištu“, u: *Crkva na kamenu*, pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija, Mostar, god. IV. (1983.), br. 6-7, str. 4. - 5.

⁹⁴ Prema kazivanju sestre Gracije Akmadžić (Drinovci, 1941.). Razgovor obavljen u Splitu 10. listopada 2016. godine.

zborovanju, kao i glavni pokretači, bili su sestra Gracija, don Niko i sestra Bibijana⁹⁵. Na zborovanjima su nastupali zborovi iz okolnih župa, a organizatori su se radovali prijavi svakoga novog zbora. Zborovanje su posjećivali i župljani, ali i svećenici i biskupi, te bi se poslije revijalnoga dijela uvijek pripremila mala zakuska i druženje za izvođače.

Godina 1983.

Prvo zborovanje, na kojemu su osim zborova sudjelovali i vokalno-instrumentalni sastavi te kulturno-umjetnička društva, održano je 5. lipnja 1983. godine. Uz mješoviti katedralni zbor, koji je svojom odličnom izvedbom osvojio naklonost publike, nastupila je još i skupina studenata koji su pohađali vjeronauk u katedrali s recitalom *Majci Crkve u Svetoj Godini* koji je pripremio don Ante Komadina. Recital je bio popraćen klasičnom glazbom, a u sklopu recitala nastupio je mješoviti zbor iz Grljevića. Nastupom mješovitog katedralnog zbora završen je prvi dio programa. Drugi dio otvorio je VIS „Proljeće“ koji je djelovao pri crkvi sv. Petra i Pavla u Mostaru u sastavu: četiri mladića i jedna djevojka, a izveli su tri skladbe. Sve nazočne u katedrali posebice su razveselila djeca dječjega katedralnog zbora svojim poniznim i ljupkim nastupom. U sklopu drugoga dijela programa nastupio je i VIS „Emanuel“ koji su sačinjavali bogoslovi Vrhbosanske visoke teološke škole u Sarajevu. Oni su ponovno na svoj način, obučeni u kleričku odjeću, otpjevali dvije pjesme te tako oduševili sve vjernike iz Mostara i hodočasnike iz raznih mjesta Hercegovine. Mnogi su od oduševljenja i zaplakali, a mladi su ih pozdravili burnim pljeskom. Nakon njih nastupila je skupina mladića i djevojaka u narodnim nošnjama iz župe Hrasno, pod vodstvom don Rajka Markovića. Ta skupina je zaslužila posebnu pohvalu jer su svojim odijevanjem u narodnu nošnju oživjeli tradiciju.

Treći dio programa obogatili su naizmjeničnim nastupima spomenuta dva VIS-a. VIS „Proljeće“ izveo je tri skladbe, a VIS „Emanuel“ dvije skladbe. Na kraju programa je biskup Žanić zahvalio svim izvođačima i nazočnima na lijepoj proslavi.⁹⁶

Podatci o proslavi u godini 1984. nisu zabilježeni.

⁹⁵ Sestra Bibijana Ćurlin rođena je 17. prosinca 1944. u Vitini. U bjelopoljski samostan stupila je 1961. godine. Studirala je na Glazbenom institutu za crkvenu glazbu u Zagrebu (1965. - 1970.). Kao zborovođa djelovala je u župama Široki Brijeg, Posušje i Čitluk, a od 2011. godine je u župi Potoci. Snimila je svoj osobni nosač zvuka *Molitva na hridi*.

⁹⁶ Usp. „U svetištu“, u: *Crkva na kamenu*, pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija, Mostar, god. IV. (1983.), br. 6-7, str. 4. - 5.

Godina 1985.

Mostarska je prvostolnica 9. lipnja 1985. godine, na blagdan Marije Majke Crkve, ponovno bila odredištem brojnih hodočasnika iz cijele Hercegovine. Među hodočasniciima je najviše bilo mladih, punih vedrine, života i vjere, što se očitovalo kroz pjesmu i zanosnu molitvu. Budući da je spomenuta godina bila Europska godina glazbe, u katedrali je toga dana bilo upriličeno zborovanje velikih župnih zborova. Nastupi zborova počeli su u 17 sati u sklopu svečane akademije. Uz biskupa Pavla Žanića, predstavnike franjevačke provincije i brojne svećenike, okupilo se mnoštvo vjernika iz Mostara i nekoliko hercegovačkih župa. Nakon akademije slijedila je sveta misa i procesija. Svečanu akademiju u čast Majke Crkve i Europske godine glazbe vodio je katedralni župnik don Luka Pavlović. Nakon pozdrava započeo je program. Prve su s dvije skladbe nastupile časne sestre franjevke iz najvećeg i jedinog ženskog samostana u Hercegovini, u Bijelom polju. Pod vodstvom s. Terezije Markić, nastup sestara bio je dostojanstven i lijep. Oduševile su sve nazočne, posebice mlade, što se vidjelo nakon programa kada su skupa s njima pjevale duhovne pjesme ispred katedrale. Nakon nastupa prvoga zbora, član katedralnoga pjevačkog zbora Marko Karačić pročitao je referat⁹⁷ vezan za Europsku godinu glazbe. Potom je nastupio pjevački zbor iz Stoca pod vodstvom don Mate Puljića i s. Ernestine Zovko. Katedralnim vjernicima, a i ostalim nazočnima dobro je bio poznat zbor mladića i djevojaka iz Hrasna pod vodstvom župnika don Rajka Markovića. Spomenuti zbor uvijek je nastupao u narodnim nošnjama svoga kraja pa tako i ovoga puta. Nakon njih, također dvije skladbe izveo je Zbor „Sv. Cecilija“ sa Širokoga Brijega pod vodstvom s. Bibijane Ćurlin. Zbor sv. Petra i Pavla iz Mostara nije nastupio zbog odsutnosti njihova voditelja Vite Dugandžića, no članovi su bili nazočni kako na zborovanju tako i na svetoj misi te su skupa s ostalima zborovima slavili Majku Mariju. Posljednji u ovom nezaboravnom zborovanju župnih zborova nastupio je Katedralni mješoviti zbor „Marija“ pod vodstvom don Nike Luburića i s. Gracije Akmadžić. Također su otpjevali dvije skladbe. Zborovanje je proteklo bez natjecateljskoga duha. Svi su se vodili onom izrekom: „Tko pjeva, dvostruko moli“. Na koncu akademije zahvalio je i sam biskup te naglasio kako se ovakvi nastupi trebaju nastaviti iz dva razloga: zajedno pjesmom slaviti Boga

⁹⁷ „U referatu je iznio povod za proglašenje ove godine Europskom godinom glazbe, a to je 300. obljetnica rođenja velikih skladatelja J. Sebastiana Bacha, G. Friedricha Handela i Domenica Scarlattija te našeg skladatelja franjevca Ivana Lukačića iz Šibenika. Zatim je govorio o istinskoj glazbi u službi mira i rekao `da se ljudi ne mogu mrziti kad su im glasovi ujedinjeni u pjevanju pjesama`.“ (Drmić, Ilija, „Slavopoj Majci“, u: *Crkva na kamenu*, pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija, Mostar, god. VI. (1985.), br. 7-8, str. 4.

i širiti glazbenu kulturu u hrvatskome narodu. Euharistijsko slavlje koje je uslijedilo nakon zborovanja bilo je veličanstveno, a ono je zapravo i vrhunac svakoga slavlja. Bilo je osobito prožeto pjesmom jer su svi pjevači do sada spomenutih zborova pjevali za vrijeme svete mise, njih oko dvjesto, a pjevao je i puk. Misu je predvodio biskup uz koncelebraciju tridesetak svećenika. Važno je spomenuti kako su mladi osobito bili angažirani za vrijeme svete Mise: prinosi darova, čitanja. Nakon mise uslijedila je procesija oko katedrale koja je također bila popraćena pjesmom. Slavlje je završilo zakuskom za sve izvođače u dvorani pokraj katedrale, gdje su se uz prigodne pjesme izvodila i hercegovačka kola.⁹⁸

Godina 1986.

Proslava blagdana Marije Majke Crkve sljedeće 1986. godine obilježena je 1. lipnja. Svečanost je započela euharistijskim slavljem u 17 sati uz pjevanje koje su predvodili pjevači velikih mješovitih župnih pjevačkih zborova iz župa: Široki Brijeg, Bijelo polje, Stolac, Hrasno, Mostar – župa sv. Petra i Pavla i Mostar – katedrala te zbor sestara franjevki iz Bijelog polja. Pjevali su pučke popijevke, ali i višeglasne skladbe koje je pobožni puk iz Mostara i ostalih hercegovačkih župa slušao i skupa s pjevačima slavio Boga. Nakon završetka Euharistije, nešto prije 19 sati, započeo je duhovni program pod naslovom *Susret velikih župnih pjevačkih zborova u godini mira pod okriljem Majke Crkve*. Program je vodio don Ante dr. Komadina koji je prvo pozdravio nazočne vjernike, biskupa, svećenike i redovnice, a potom je u kratkim crtama predstavljao zborove i njihove skladbe. Prvi su nastupili pjevači iz župe sv. Petra i Pavla iz Mostara. Zborom je ravnao katolički laik Vitomir Dugandžić uz orguljsku pratnju Marije Grabovac. Nakon njih nastupili su pjevači stolačkog zbora pod ravnanjem don Mate Puljića uz orguljsku pratnju s. Ernestine Zovko. Zatim veliki mješoviti zbor župe Široki Brijeg pod vodstvom s. Bibijane Ćurlin. Nakon nastupa spomenutih zborova uslijedio je kratki odmor od glazbenoga dijela, u kojemu je fra Vendelin Karačić održao predavanje o miru. Četvrti po redu nastupio je zbor iz župe Bijelo polje pod vodstvom s. Katarine Petković, zatim i zbor iz župe Hrasno pod ravnanjem don Rajka Markovića uz orguljsku pratnju Boška Njavre. Slijedio je zbor sestara franjevki iz Bijeloga polja pod vodstvom s. Katarine Petković, uz orguljsku pratnju s. Bibijane Ćurlin i solo dionicu s. Mire Majić. Posljednji na ovom susretu nastupili su domaćini, Veliki mješoviti zbor „Marija“ pod ravnanjem don Nike Luburića uz orguljsku pratnju s. Gracije

⁹⁸ Usp. Drmić, Ilija, „Slavopoj Majci“, u: *Crkva na kamenu*, pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija, Mostar, god. VI. (1985.), br. 7-8, str. 4.

Akmađić. Svojim nastupima i sudjelovanjima u radu zbora, mladići i djevojke, muževi i supruge bili su poticaj svim slušateljima da se uključe u liturgijski život svojih župnih zajednica i pomognu im u radu. Na samome kraju programa biskup Pavao Žanić zahvalio je organizatorima i sudionicima, a voditelje zborova potaknuo na razmišljanje prijedlogom da iduće godine zborovanje završe zajedničkom pjesmom svi zborovi. Ovo zborovanje završilo je pjesmom *Tebe Boga hvalimo*, koju su pjevali svi pjevači i puk.⁹⁹

Podatci o proslavi u godini 1987. nisu zabilježeni.

Godina 1988.

Blagdan Majke Crkve proslavljen je i u 1988. godini, točnije 5. lipnja. To nije bila proslava samo katedralne župe nego i cijele biskupije. Zbog toga je želja svih bila da se vjernici svih župa, na čelu sa svojim svećenicima, upravo na ovaj blagdan nađu i posvjedoče svoju vjeru i zajedništvo. Katedralna se župa za ovaj blagdan pripremala devetnicom, nastojeći takvom duhovnom obnovom zahvatiti sve uzraste, od najmlađih do najstarijih. Između ostalih, jedan od voditelja duhovne obnove bio je i sam biskup Pavao Žanić koji je predvodio svečanu pontifikalnu sv. misu uz koncelebraciju prisutnih svećenika. Za vrijeme mise pjevalo je sedam mješovitih zborova iz hercegovačkih župa, a nakon sv. mise organizirana je procesija s Presvetim i završna posvetna molitva Majci Crkve. Potom je uslijedio poslijepodnevi program, susret velikih župnih zborova Mostarsko-duvanjske i trebinjsko-mrkanske biskupije, koji je održan u mostarskoj katedrali. Susret, koji je uslijedio neposredno nakon euharistijskoga slavlja, otvorio je don Ante Pavlović, župni vikar. On je srdačno pozdravio sve nazočne, među kojima i fra Miću Pinjuha, predsjednika Komisije za promicanje liturgijskog pjevanja. Svaki je zbor nastupio s dvjema, slobodno izabranim, marijanskim pjesmama. Prvi se slušateljima predstavio zbor časnih sestara iz Bijeloga polja, pod vodstvom s. Katarine Petković. Nakon tog zbora nastupile su mlade pjevačice iz crkve sv. Kate iz Ljubuškog, predvođene s. Terezijom Markić. Sestra Slavica Kožul i gosp. Vitomir Dugandžić predvodili su Zbor „Sv. Cecilija“ franjevačke župe iz Mostara, a velikim župnim zborom iz župe Srca Isusova iz Potoka ravnala je s. Katarina Petković. Širokobriješki zbor se predstavio također s dvjema skladbama, kao i prethodno spomenuta dva zbora. Tim zborom ravnala je s. Ankica Džajić. Mladi zbor „Kraljica mira“ iz Hrasna, pod ravnanjem

⁹⁹ Usp. „Marijo, Majko Crkve, moli za nas“, u: *Crkva na kamenu*, pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija, Mostar, god. VII. (1986.), br. 6-7, str. 1. - 5.

župnika don Rajka Markovića i mladoga orguljaša gosp. Boška Njavre, izveo je program na svoj osebjan način. Revijalni dio susreta zaključio je uvježbani i snažni zbor mostarske katedrale kojim su ravnali s. Gracija Akmadžić i don Niko Luburić.¹⁰⁰ Ono što se moglo reći za sve zborove jest da su vrlo solidno pripremili svoje programe i dobro ih izveli. Posebice je veselila činjenica da su se u sastavu pojedinih velikih zborova osjećali plodovi temeljitoga rada s malim zborovima unutar *Zlatne harfe*^{101 102}.

Slika 5. Katedralni zbor „Marija“ za vrijeme nastupa u katedrali na zborovanju u povodu proslave Marije Majke Crkve 1988. godine. Zborom su ravnali don Niko Luburić i s. Gracija Akmadžić, orguljašica (privatna zbirka članice zbora gospođe Milke Ivanković)

¹⁰⁰ Usp. „Naša Majka je u Mostaru“, u: *Crkva na kamenu*, pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija, Mostar, god. IX. (1988.), br. 6-7, str. 1.

¹⁰¹ *Zlatna harfa* – susret dječjih zborova u Hercegovini.

¹⁰² Usp. „Četvrti susret velikih župnih zborova“ u: *Sveta baština*, informativni vjerski list, Duvno, god. VII. (1988.), br. 7, str. 15.

Godina 1989.

U godini 1989. proslava Marije Majke Crkve u mostarskoj prvostolnici protekla je ponovno u vrlo lijepom i pobožnom ozračju. Kao i prethodnih godina, biskup Pavao Žanić predvodio je misno slavlje okružen svećenicima i velikim brojem ministranata iz drugih župa, okupljenih u prezbiteriju. Nakon svečanog euharistijskog slavlja uslijedila je procesija s Gospinim kipom oko katedrale, koja je završila svečanom molitvom i pjesmom u dvorištu katedrale, na katedralnom trgu. Za vrijeme slavlja pjevao je veliki mješoviti Katedralni pjevački zbor „Marija“. Nakon sv. mise započeo je poslijepodnevni program u sklopu kojeg su nastupili zborovi iz raznih župa: „Marija“ i Dječji zbor „Slavuj“ iz katedrale, zatim sastavi „Akord“ i „Kristofori“ iz župe Hrasno, sastav „Caritas“ iz Gabela Polja te župni sastav svetišta Kraljice mira iz Hrasna. U povodu jubilarnog, 100. broja lista *Crkva na kamenu*, katedralni Dječji zbor „Slavuj“ nastupio je i s novokomponiranom himnom tog lista *Po kamenom putu*, čiji su autori svećenici don Dragan Filipović (glazba) i don Ante Mateljan (tekst).¹⁰³

Godina 1990.

Podatci o proslavi u godini 1990. nisu zabilježeni u tisku. Stoga podatak da je proslava ipak održana, kao i repertoar katedralnoga zbora, saznajemo iz razgovora sa s. Gracijom kojoj je to ujedno bilo i posljednje zborovanje u katedrali. Nakon deset godina djelovanja, don Niko i s. Gracija napustili su mostarsku katedralu i svoje djelovanje nastavili u drugim mjestima. S. Gracija u Kaštel Novom, a don Niko u Zagrebu, na Institutu za crkvenu glazbu „Albe Vidaković“. Njihovim je odlaskom za novoga zborovođu imenovan don Željko Majić, a za orguljaša don Ivo Šutalo, koji su nastavili rad svojih prethodnika.

Godina 1991.

Proslava blagdana Marije Majke Crkve u 1991. godini bila je posebna. Te je godine biskup Pavao Žanić slavio 50. godišnjicu svećenstva i 20. biskupskoga ređenja. Tako je 1. lipnja, dan uoči liturgijske proslave, organizirana svečana akademija¹⁰⁴ na kojoj su sudjelovali:

¹⁰³ Usp. „Majka Crkve“, u: *Crkva na kamenu*, pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija, Mostar, god. X. (1989.), br. 6-7, str. 10.

¹⁰⁴ Profesor sa splitske teologije don Živan Bezić tim je povodom održao predavanje o biskupovu svećeničkom radu u splitskoj nadbiskupiji od 1941. do 1971., a dr. Ante Brajko, generalni vikar u Mostaru, govorio je o biskupovu

- Katedralni mješoviti zbor „Marija“
- Dječji katedralni zbor „Slavuj“
- Zbor mladih iz Stoca,
- hercegovački bogoslovi iz Sarajeva koji su izveli recital o postajama na životnome putu biskupa Žanića.¹⁰⁵

Uslijedio je religiozni program za puk u katedrali, gdje su nastupili pjevački zborovi iz svih župa sudionica u slavlju. Na sam dan blagdana održana je svečana misa na kojoj je sudjelovalo šest biskupa, tri nadbiskupa te mnogobrojni svećenici, redovnici, redovnice i vjernici.¹⁰⁶

Nažalost, povijesne okolnosti nisu dopustile da Katedralni zbor „Marija“ pod novim vodstvom napreduje onako kako su oni to željeli. S demografskim promjenama u društvu nastupilo je novo razdoblje u životu članova zbora, a i u životu Crkve u Hrvata. Promjene u društvu utjecale su i na rad zbora jer zbor nije mogao ostati izoliran od okruženja. Funkcionirao je kako se moglo, probe su se održavale, unatoč svemu - pjevalo se.

Godine 1992. i 1993.

Zbog ratnih zbivanja proslava blagdana Marije Majke Crkve nije se mogla svečano obilježiti kao prethodnih godina pa nije održano ni prigodno zborovanje. Zbor je u ratu izgubio svoja dva člana, nakon čega nije bilo sustavnoga rada i proba, nego su pojedinci prema osobnoj želji dolazili na svete mise i pjesmom molili za što brže okončanje rata. Tih godina prisjetila se i članica zbora gospođa Milka.

Kao najteže razdoblje u djelovanju zbora istaknula je upravo te ratne godine kada zbor nije djelovao. No, volja za pjevanjem bila je jača od svih nedaća. Gospođa Milka se prisjeća vremena kada se vratila iz izbjeglištva u Mostar. Na blagdan sv. Cecilije nekoliko pjevača se, na

djelovanju u Hercegovini od 1971. godine. Iz oba predavanja moglo se vidjeti kako je biskup Žanić pastir pobožan Euharistiji i Blaženoj Djevici Mariji, neumorni propovjednik i vrsni organizator.

¹⁰⁵ Usp. „Proslava Majke Crkve i Biskupovih jubileja“, u: *Crkva na kamenu*, pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija, Mostar, god. XII. (1991.), br. 6, str. 4. - 5.

¹⁰⁶ Usp. „Zlatomisnička slavljā“, u: *Kršni zavičaj*, Humac, 1991., br. 24, str. 186. - 187.

poziv don Željka Majića, okupilo da otpjeva misu. Ona je bila jedina koja je na toj misi pjevala altovsku dionicu.¹⁰⁷

Godina 1993.

U rujnu 1993. godine za voditelja zbora u mostarsku katedralu dolazi don Dragan Filipović. U to ratno vrijeme prvotna mu je zadaća bila pomagati ljudima iako je, kako sam kaže, stalno razmišljao o tome kako ponovno oživjeti rad zborova. Nakon mjesec dana boravka u Mostaru s tim prijedlogom o ponovnom oživljavanju zbora došao mu je i gospodin Draženko Marijanović koji je bilo član zbora „Marija“ od početka njegova djelovanja i tako je započelo ponovno okupljanje zbora. Pjevača je bilo na sve strane, kontakti su bili pogubljeni i trebalo je dosta vremena da se bivši pjevači jave don Draganu na razgovor. Čak su on i gospodin Marijanović obilazili pjevače koji su živjeli u Mostaru te su se, zbog njegove upornosti, okolnosti počele okretati nabolje. Zbor se tako ponovno formirao i započeo s probama iako su katedrala i nekadašnja vježbaonica bile jako oštećene. Pjevači su, bez obzira na lošije uvjete, imali jaku volju i upornost. Obnova crkveno-glazbenoga života nije se vezivala uz obnovu vježbaonica, nego se nastojalo uzdići sjaj crkvenih obreda makar i u skromnim uvjetima i prostorima. Don Dragan je na početku bio i zborovođa i orguljaš. Nakon pola godine u katedralu dolazi s. Ernestina Zovko koja je don Draganu pomagala uvježbavati pojedine dionice zbora. Na službi u katedrali bila je sve do 2000. godine, a osobitu zaslugu imala je pri radu s dječjim zborom. Kako nije imao orguljaša, don Dragan je na početku rada sa zborom inzistirao na *a cappella* pjevanju. Prvih pola godine javljao se otpor jer pjevači nisu bili naviknuti na pjevanje bez orguljske pratnje, međutim don Dragan je bio uporan, uvjeravao ih u ljepotu takvog načina pjevanja, što su zboristi vremenom prihvatili pa su godinama, sve do dolaska s. Matee Krešić 2000. godine, tako i pjevali. Osim dotadašnjih, javilo se i mnogo novih pjevača. Don Dragan kaže da je većini zbor bio utočište od razmišljanja o vremenu u kojem su živjeli. Nije pravio posebne audicije za prijam novih članova jer su svi pjevači koji bi dolazili, imali razvijen sluh i osjećaj za glazbu. To mu je olakšavalo rad, kako kaže, nikome nije morao reći da ne može biti dio zbora. Zbor je polako vraćao prvotnu kvalitetu. U prvim godinama djelovanja dolazili su i pjevači koji su bili dio zbora „Sv. Cecilija“ iz franjevačke župe jer taj zbor još nije bio obnovljen. Prema sjećanju don

¹⁰⁷ Prema kazivanju članice zbora gospođe Milke Ivanković (1940.). Razgovor obavljen u Mostaru 6. rujna 2018. godine.

Dragana, bili su to Luka Buljan, Kona Vidović, Zdenka Soče. Već na samome početku djelovanja don Dragan je raspolagao glasovima za uvježbavanje složenijih četveroglasnih skladbi poput: *Slavim te Gospode* J. S. Bacha, *K'o košuta* F. Schuberta, *Darovi kruha i vina* Z. Plankovića, *O, Bože, nisam vrijedan* J. Haydna. Probe su se održavale tri puta tjedno. Utorkom tenori i basi, četvrtkom soprani i alti, a petkom svi glasovi skupa te svake nedjelje pola sata prije mise kratka proba.¹⁰⁸

Da je dolazak don Dragana Filipovića bio bitan trenutak za napredak zbora, potvrdio nam je i gospodin Blago Glibić koji ističe kako je don Dragan svojim radom i zalaganjem podigao kulturu cijeloga grada na noge.¹⁰⁹ Gospodin Blago i danas pjeva u Katedralnome zboru „Marija“. Prvo je pjevao tenora, a dolaskom don Dragana basa.

Godine 1994., 1995. i 1996.

Podatci o zborovanju u godinama 1994., 1995. i 1996. nisu zabilježeni jer, prema riječima don Dragana, susreti nisu ni održani. Nakon što je zbor obnovljen, ponovno su počeli sudjelovati u proslavi zaštitnice katedrale. Prema riječima zborovođe, za tu svečanu proslavu nikada nije inzistirao da zbor pjeva neku višeglasnu složeniju misu, nego je smatrao važnim i htio da i puk pjeva kako bi mogli svi skupa pjevanjem slaviti Mariju Majku Crkve. S vremenom su se na repertoaru za tu proslavu ustalile: osma gregorijanska misa (Anđeoska misa), Misa Mariji Majci Crkve (fra Ivo Peran) i pučka misa. Osim mise, pjevali su višeglasne pjesme, a sam don Dragan napominje da je uvijek pjevana i neka Gospina pjesma koja bi bila prigodna za taj blagdan.

Godina 1997.

Svečanim euharistijskim slavljem 19. svibnja u 18 sati proslavljena je zaštitnica mostarske katedrale i u 1997. godini. Nakon Domovinskoga rata svečana sveta misa bila je ona večernja. Slavlje je i u ovoj godini svojim pjevanjem pratio mješoviti Katedralni zbor „Marija“, a osim njega i dječji tamburaški orkestar i skupina „Speranza“ pod ravnanjem don Dragana Filipovića. Za taj dan i proslavu župa se pripremala trodnevnicom. Prvi dan organiziran je okrugli

¹⁰⁸ Prema kazivanju don Dragana Filipovića (Krehin Gradac, 1958.). Razgovor obavljen u Mostaru 21. rujna 2017. godine.

¹⁰⁹ Prema kazivanju člana zbora gospodina Blage Glibića (1945.). Razgovor obavljen u Mostaru 6. rujna 2018. godine.

stol na kojem su dva bivša katedralna župnika, don Luka Pavlović i don Ivan Vukšić, i tadašnji župnik don Tomislav Majić govorili o povijesnom razvoju slavlja ovoga blagdana. Smatrali su da bi ovo duhovno slavlje trebalo postati slavlje cijeloga grada Mostara, kao što je to proslava sv. Vlaha u Dubrovniku ili sv. Dujma u Splitu. Drugoga dana trodnevnice, nakon večernjega euharistijskog slavlja, upriličen je koncert na kojem su sudjelovali: Dječji zbor „Kamenjak“ iz župe Kruševo pod ravnanjem don Ljube Planinića, Dječji zbor „Fides“ iz župe Jare pod ravnanjem don Željka Majića, zbor djece i mladih iz mostarske župe sv. Ivana apostola i evanđelista pod ravnanjem don Gordana Božića i Nevene Herceg i na kraju još jednom i gore spomenuti Katedralni zbor „Marija“, tamburaški orkestar i skupina „Speranza“. Treći dan bio je rezerviran za još jedan koncert - Dubrovački simfonijski orkestar i solist na flauti Vladimir Semine, pod ravnanjem Ivana Dražinića, izveli su sljedeći program: *Serenadu* J. Haydna, *Koncert za flautu i orkestar u G duru* J. J. Quantza i *Simfoniju br. 35 u D dur u KV385* W. A. Mozarta.¹¹⁰ To je ujedno bio i prvi koncert ovakvoga karaktera u katedrali koja je ovom prigodom ustupila svoj prostor umjetnicima i djelima klasične glazbe, što svjedoči da je katedrala postupno obogaćivala i širila opseg svog utjecaja na kulturni život grada.

Godina 1998.

Blagdan zaštitnice mostarske katedrale svečano je proslavljen i 1. lipnja 1998. godine.¹¹¹ Dva dana ranije, točnije 30. svibnja, nakon večernjega misnog slavlja upriličeno je zborovanje župnih zborova iz Mostara. Nastupili su:

- Katedralni mješoviti zbor „Marija“
- Dječji zbor „Slavuj“, Katedralni srednjoškolski zbor „Gaudeamus“
- dječji zbor iz župe sv. Ivana apostola i evanđelista „Glasnici Mira“
- Dječji zbor „Leptiri“ župe sv. Mateja na Rudniku.

¹¹⁰ Usp. „Slavlje zaštitnice mostarske katedrale“, u: *Crkva na kamenu*, pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija, Mostar, god. XVIII. (1997.), br. 6, str. 11.

¹¹¹ Euharistijskim slavljem u 10 sati predsjedao je biskup dr. Franjo Komarica uz koncelebraciju mjesnoga biskupa Ratka Perića i ostalih svećenika. Glavno misno slavlje bilo je ono u 18 sati koje je također vodio biskup Komarica. Za vrijeme mise pjevao je Katedralni mješoviti zbor „Marija“, a nakon mise uslijedila je uobičajena procesija oko prvostolnice, koja je završila na katedralnom trgu. Uoči ove proslave župnik don Tomislav Majić sa suradnicima pripremio je devetnicu.

Posebna svečanost kako za katedralnu župu tako i za sve župe grada Mostara bila je na blagdan Duhova 31. svibnja kada je biskup Perić krizmao 620 krizmanika. Slavlje su pratili svojim pjevanjem katedralni zborovi i skupina „Speranza“. Istoga dana nakon večernje svete mise, koju je predvodio mons. Luka Pavlović, VIS „Emanuel“¹¹² održao je duhovni koncert koji je ujedno bio i promocija njihova CD-a *Zovem te da se vratiš*¹¹³. Spomenuti VIS činili su: don Dragan Filipović, don Gordan Božić, don Vinko Puljić i don Ivan Perić. Okupljeni puk bio je oduševljen pjevanjem i sviranjem svojih svećenika.¹¹⁴

Godina 1999.¹¹⁵

Uoči slavlja te godine, na blagdan Duhova 23. svibnja, nakon večernje svete mise održan je uobičajeni susret zborova, na kojemu su nastupili sljedeći zborovi:

- Katedralni pjevački zbor „Marija“
- Dječji zbor „Fides“ iz Jara pod vodstvom don Krešimira Pandžića i don Željka Majića
- Dječji zbor „Regina mundi“ iz Gabela Polja pod vodstvom s. Marcele Maslač
- Katedralna ženska skupina „Speranza“
- Dječji zbor „Zlatno srce“ s mandolinskim orkestrom iz Studenaca pod vodstvom s. Livije Pandžić, Davora Bukvića i don Damjana Raguža
- pjevačka skupina „Anđeoski zvuci“ iz Pologa pod vodstvom don Joze Ančića i don Dragana Filipovića

¹¹² VIS „Emanuel“ osnovan je 1981. godine. Osnovao ga je i dao mu ime don Dragan na prvoj godini svoga studija Teologije uz odobrenje tadašnjeg rektora gosp. Mate Zovkića. Taj prvi sastav VIS-a činili su mladi studenti bogoslovi. Uz pomoć donacija uspjeli su kupiti instrumente i krenuti s radom. Prva postava tog sastava snimila je CD pod nazivom *Emanuel*. Nakon njih dolaze novi pjevači, u tekstu spomenuti, koji su tijekom svoga djelovanja snimili još četiri CD-a.

¹¹³ Prema kazivanju don Dragana Filipovića (Krehin Gradac, 1958.). Razgovor obavljen u Mostaru 21. rujna 2017. godine.

¹¹⁴ Usp. „U zagrljaju Majke Crkve mostarske katedralne zaštitnice“, u: *Crkva na kamenu*, pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija, Mostar, god. XIX. (1998.), br. 7, str. 11.

¹¹⁵ Godine 1999. zaštitnica mostarske katedrale Marija Majka Crkve proslavljena je 24. svibnja svečanom svetom misom u 18 sati koju je predvodio splitsko-makarski nadbiskup mons. Ante Jurić uz koncelebraciju biskupa Ratka Perića i banjolučkog biskupa Franje Komarice. Misno slavlje pratio je svojim pjevanjem Katedralni zbor „Marija“ pod ravnanjem don Dragana Filipovića. Nakon mise uslijedila je procesija oko katedrale, koja je završila na Gospinim trgu gdje su otpjevane pjesme Mariji u čast i izrečena posvetna molitva pred Gospinim kipom.

- Dječji zbor „Anđeli sv. Ivana“ iz župe sv. Ivana apostola i evanđelista iz Mostara pod vodstvom don Ivana Vukšića, don Bernarda Marijanovića i Nevene Erceg
- srednjoškolski zbor iz Stoca pod vodstvom don Gordana Božića
- katedralna muška klapa „Ero“
- zbor Ekonomske škole iz Mostara pod vodstvom don Vinka Puljića
- Katedralni dječji zbor „Slavuj“
- Dječji zbor „Leptiri“ iz mostarske župe sv. Mateja pod vodstvom don Ive Šutala
- HKUD Dubrave iz Aladinića pod vodstvom don Vinka Raguža i don Ivana Štironje
- Dječji zbor „Modra rijeka“ iz Stoca pod vodstvom s. Tomislave Šaravanje i don Gordana Božića
- Katedralni srednjoškolski zbor „Gaudeamus“.

Na koncu su svi izvođači zajedno otpjevali pjesmu *Kraljice neba*. Na ovom zborovanju je po prvi put osim zborova nastupila i jedna klapa. To je bila klapa „Ero“, tada najbolja hercegovačka klapa koja je djelovala pri katedrali, a voditelj je bio svestrani don Dragan Filipović.¹¹⁶

Godina 2000.

Proslava 20. obljetnice katedrale u Mostaru i svetkovina Marije Majke Crkve proslavljena je u mostarskoj prvostolnici 12. lipnja 2000. godine. Svečano misno slavlje u 11 sati predvodio je nuncij Giuseppe Leanza uz koncelebraciju mjesnoga biskupa Ratka Perića i banjolučkoga biskupa Franje Komarice te više svećenika. Dječji zbor „Fides“ iz župe Jare uveličao je misno slavlje. Središnja svetkovina bila je u 18 sati kada je misu predvodio nadbiskup kardinal Vinko Puljić. Katedralni mješoviti zbor „Marija“ uveličao je to središnje slavlje koje je završeno već tradicionalnom procesijom oko katedrale i svečanim blagoslovom na Gospinu trgu. To je bio središnji događaj za koji su se vjernici katedralne župe pripremali devetnicom koja je započela 3. lipnja. Svakoga dana devetnice bi nakon mise bio upriličen prigodan program. Tako je sedmoga

¹¹⁶ Usp. „Mostar pod okriljem Marije Majke Crkve“, u: *Crkva na kamenu*, pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija, Mostar, god. XX. (1999.), br. 7, str. 1. - 3.

dana devetnice, nama najzanimljivije, održano već uobičajeno zborovanje. Te godine su ga otvorili zborovi koji su rasli uz katedralu, „Marija“ i „Gaudeamus“. Slijedili su:

- Dječji zbor „Leptiri“
- klapa „Ero“
- zbor župe Aladinići koji je bio posebno zapažen jer su bili obučeni u narodnu nošnju i već su svojom pojavom poručili kako se ne smije odricati svoje prošlosti
- dječji zbor župe sv. Ivana „Anđeli sv. Ivana“
- ženska skupina „Speranza“.

Posljednji su nastupili mladi iz Jara, zbor „Fides“ s dvjema pjesmama. Na kraju programa svi su sudionici pozdravili Majku Crkve pjesmom *Zdravo, Djevo*.¹¹⁷

Godina 2001.

Uoči proslave blagdana Duhova 1. lipnja 2001. u mostarskoj je katedrali održan veliki koncert duhovne glazbe. Nastupio je 21 crkveni zbor, odnosno 750 pjevača iz 21 župe mostarske biskupije.¹¹⁸ Tradicionalno zborovanje te je godine nadmašilo sva očekivanja jer je veliki broj župljana i gostiju ispunio mostarsku katedralu. Nakon svete mise sve nazočne je pozdravio don Ivan Štironja, katedralni župnik, naglasivši kako zborovanje nije natjecanje, nego večer u kojoj svi skupa trebaju slaviti Mariju Majku Crkve.¹¹⁹ Nastupi zborova održali su se sljedećim redoslijedom:

- mladi pjevači Dječjeg zbora „Slavuj“ iz katedralne župe pod ravnanjem s. Matee Krešić i don Ivana Štironje
- dječji zbor župe Blagaj pod ravnanjem don Željka Majića
- mali zbor „Modra rijeka“ iz Stoca pod ravnanjem s. Petronile Kovačević
- Dječji zbor „Fides“ iz Jara pod ravnanjem don Željka Majića

¹¹⁷ Usp. „Proslava u mostarskoj prvostolnici“, u: *Crkva na kamenu*, pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija, Mostar, god. XXI. (2000.), br. 7, str. 9.

¹¹⁸ Na početku je slavljena sveta misa koju je predvodio sam biskup Ratko Perić, a sudjelovao je veliki broj župljana i pjevača hodočasnika koji su pjevali i molili.

¹¹⁹ Usp. Brtan, Branka „Zborovanje mostarske biskupije“, u: *Crkva na kamenu*, pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija, Mostar, god. XXII. (2001.), br. 7, str. 15.

- Dječji zbor „Anđeli sv. Ivana“ iz Centra-Zalik pod ravnanjem gospođe Nevene Herceg
- mali zbor iz župe Potoci pod ravnanjem don Ivana Turudića
- mladi i djeca iz župe sv. Josipa iz Grljevića pod ravnanjem don Željka Majića
- Dječji zbor „Kamenjak“ iz Kruševa pod ravnanjem don Ljube Planinića
- Dječji zbor „Leptiri“ s Rudnika/Orlaca pod ravnanjem don Ive Šutala
- mandolinski orkestar „Zlatno srce“ iz Studenaca pod ravnanjem gospodina Davora Bukvića
- ženska skupina „Speranza“ iz katedralne župe pod ravnanjem don Dragana Filipovića
- zbor „Fides“ iz Jara pod ravnanjem don Željka Majića
- tamburaški zbor „Zora“ iz Gorice - Struga pod ravnanjem don Drage Bevande
- zbor mladih iz Gabela Polja pod ravnanjem s. Marcele Maslač
- veliki zbor iz Aladinića pod ravnanjem don Ivana Štironje
- veliki zbor „Kardinal Stepinac“ iz Blagaja pod ravnanjem don Željka Majića
- veliki župni zbor iz Studenaca pod ravnanjem don Milenka Krešića
- zbor „Sv. Cecilija“ iz Stoca pod ravnanjem don Rajka Markovića i s. Petronile Kovačević
- zbor studenata Teološkog instituta Mostar pod ravnanjem don Ive Šutala
- veliki zbor iz župe Hrasno pod ravnanjem don Vinka Puljića, zborovi „Marija“ i „Gaudeamus“
- klapa „Ero“ iz mostarske katedralne župe pod ravnanjem don Dragana Filipovića i s. Matee Krešić, koji su oduševili nazočne pjesmom *Širi ruke, Majko Crkve*.¹²⁰

Godina 2002.

Večer pjesme i molitve, zborovanje u mostarskoj katedrali 18. svibnja 2002. otvorili su katedralni domaćini - ujedinjeni zbor „Marija“ i zbor mladih „Gaudeamus“. Nakon njih uslijedili su nastupi ostalih zborova:

- župa Presvetog Srca Isusova u Potocima sudjelovala je s dva zbora - veliki mješoviti i mali zbor
- sa susretišta triju rijeka Bune, Bunice i Neretve stigla su također dva zbora koja su predstavila župu Presvetoga Trojstva iz Blagaja-Bune - mali zbor i veliki zbor „Kardinal Stepinac“

¹²⁰ „Iz župnog ljetopisa 2001.“ u: *Župni list*, Katedrala Marija Majka Crkve, Mostar, godište IV., br.23/2001.

- Trebinjsko-mrkansku biskupiju predstavljali su zborovi iz Stoca i Domanovića - veliki mješoviti zbor župe sv. Ilije iz Stoca „Cecilija“ i djevojačka pjevačka skupina „Vidoštačka kraljica“
- župa sv. Josipa Radnika iz Domanovića - dječji zbor
- studenti Teološkoga instituta iz Mostara također su sudjelovali na zborovanju
- Dječji zbor „Anđeli sv. Ivana“ iz župe sv. Ivana apostola i evanđelista iz Centra-Zalik
- župa Svih svetih u Jarama predstavila je dva zbora - dječji zbor i zbor „Fides“
- župa Presvetog Srca Isusova Studenci nastupila je s dječjim zborom
- župa sv. Marka iz Cima - skupina djece i mladih pod imenom „Cimski leptiri“
- katedralni Dječji zbor „Slavuj“
- mali i veliki „Leptiri“ iz župe sv. Mateja Rudnik-Orlac.¹²¹

Na završetku programa svima je zahvalio sam biskup Ratko Perić, a manifestacija je još jednom pokazala „što se krije u srcu čovjeka ovoga podneblja koji se molitvom i radom bori za opstanak“.¹²²

Od 2003. godine tradicionalni susret zborova mostarske katedrale, koji je uvijek predvodio Katedralni zbor „Marija“, zamijenio je susret dječjih zborova. Organizatori su željeli dati na važnosti i dječjim zborovima koji su postavljali temelje zbarskom pjevanju i odgajali pjevače budućih velikih zborova.

Godina 2003.

U sklopu proslave zaštitnice katedralne župe 7. lipnja 2003. održano je još jedno zborovanje. No, u toj su godini izvođački sastavi, kako je gore rečeno, bili malo drukčiji. Naime, nastupili su dječji zborovi mostarskih župa:

- zbor „Anđeli sv. Ivana“ iz župe Centar-Zalik
- zbor „Leptiri“ iz župe sv. Mateja Rudnik-Orlac
- zbor iz župe sv. Marka Cim

¹²¹ Usp. „Šest stotina pjevača pjevalo Majci Crkve“, u: *Crkva na kamenu*, pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija, Mostar, god. XXIII. (2002.), br. 6, str. 28.

¹²² „Iz župnog ljetopisa 2002.“ u: *Župni list*, Katedrala Marija Majka Crkve, Mostar, godište V., br.21/2002.

- katedralni zbor „Slavuj“
- dio zbora iz župe Presvetog Srca Isusova
- zbor „Modra rijeka“ iz župe sv. Ilije Proroka iz Stoca.¹²³

Godina 2004.

I 2004. godine je uoči proslave Marije Majke Crkve 29. svibnja u 17 sati održano zborovanje na kojem je nastupilo 17 dječjih pjevačkih zborova¹²⁴:

- „Slavuj“ – Mostar, katedrala
- „Marijini anđeli“ – Mostar, sv. Petar i Pavao
- „Modra rijeka“ – Stolac (VIS i zbor)
- dječji zborovi iz Aladinića, Rotimlje, Domanovića, Gradine, Potoka, Mostara (Ilići i Cim), „Zora“ – Gorica-Struge
- „Gloria“ – Čapljina
- „Kamenjak“ – Kruševo (VIS i zbor)
- „Put ljubavi“ – Buna-Blagaj
- „Anđeoski zvuci“ - Polog
- „Leptiri“ – Mostar, župa sv. Mateja.

Svi su se zborovi predstavili jednom pjesmom. Svojim izvedbama oduševili su kako nazočne vjernike tako i jedni druge. To zborovanje ujedno je bilo i dio priprema za proslavu zaštitnice

¹²³ „Iz župnog ljetopisa 2003.“ u: *Župni list*, Katedrala Marija Majka Crkve, Mostar, godište VI., br.3/2003.

¹²⁴ Nakon zborovanja uslijedilo je euharistijsko slavlje koje je predvodio mons. Luka Pavlović. Voditelj programa bio je katedralni župnik don Đuro Bender.

katedrale Marije Majke Crkve, a ovakav oblik pastorala postao je tradicija otkad je otvorena mostarska katedrala.¹²⁵

Godina 2005.

O susretu dječjih župnih zborova u 2005. godini doznajemo da je održan 14. svibnja, a nastupilo je 15 zborova. Prije samoga programa održana je misa koju je predvodio don Luka Pavlović.¹²⁶

Godina 2006.

Zaštitnica prvostolne crkve Marija Majka Crkve proslavljena je u Mostaru 5. lipnja 2006. svečanim euharistijskim slavljem. Misno slavlje popraćeno je lijepim pjevanjem Katedralnoga zbora „Marija“ pod ravnanjem don Dragana Filipovića i uz pratnju s. Matee Krešić.¹²⁷ Na zborovanju je nastupilo 19 dječjih zborova iz hercegovačkih župa pod vodstvom svećenika, časnih sestara i vjernika laika, koji su ih uvježbavali lijepo crkveno pjevanje. Nastupili su zborovi iz župa: Stolac, Domanovići, Gabela Polje, Čapljina, Gradina, Kruševo, Polog, Blagaj-Buna, Potoci, Mostar (sv. Ivan Apostol, sv. Matej, sv. Luka, sv. Marko i katedrala).¹²⁸

Podatci o zborovanju u godinama 2007., 2008., 2009., 2010., 2011. i 2012. nisu zabilježeni. Zborovanje, koje je do tada bilo tradicionalno, palo je u drugi plan zbog drugih projekata i organizacije koncerata s katedralnim pjevačima. Ono što je ostalo tradicionalno sve do danas jest da Katedralni zbor „Marija“ svake godine svojim pjevanjem prati i uveličava misno slavlje u povodu zaštitnice svoje župe.

¹²⁵ Usp. „Djeca i mladi počastili popijevkama Mariju Majku Crkve“, u: *Crkva na kamenu*, pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija, Mostar, god. XXV. (2004.), br. 7, str. 29.

¹²⁶ „Zborovanje u Katedrali“, u: *Župni list*, Katedrala Marija Majka Crkve, Mostar, godište VIII., br.21/2005.

¹²⁷ Usp. Drmić, Ilija, „Svetkovina Duhova s Makom Crkve“, u: *Crkva na kamenu*, pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija, Mostar, god. XXVII. (2006.), br. 7, str. 16.

¹²⁸ „Raspjevana večer u našoj Katedrali“ u: *Župni list*, Katedrala Marija Majka Crkve, Mostar, godište IX., br.24/2006.

Tablica 1.: Susret zborova u mostarskoj katedrali od 1983. do 2012.

Godina:	Sastav (zbor, vokalno-instrumentalni sastav, kulturno-umjetničko društvo):	Repertoar:
1983.	- Katedralni zbor „Marija“	- <i>Tebe zovem</i> - četveroglasna skladba - <i>Pozdrav kraljici</i>
	- zbor iz župe Grljevići	- <i>O, Bože</i>
	- VIS „Proljeće“ iz župe sv. Petra i Pavla u Mostaru	- <i>Znam da si sa mnom</i> - <i>Bože moj</i> - <i>Život zajedno</i> - <i>Vjetar</i> - <i>Aleluja</i> - <i>Marija</i>
	- dječji katedralni zbor	- <i>Marijina smo djeca mi</i>
	- VIS „Emanuel“ (koji su činili bogoslovi Vrhbosanske visoke teološke škole u Sarajevu)	- <i>Balada o bratu Lazaru</i> - <i>Čuj veliku riječ</i> - <i>Tamo gdje palme cvatu</i> - <i>Emanuel</i>
	- skupina mladića i djevojaka u narodnim nošnjama iz župe Hrasno	-----
1984.	- nema podataka	
1985.	- časne sestre franjevske iz najvećeg i jedinog	- <i>Tko je ona</i> (s. Tarcizija)

	ženskog samostana u Hercegovini	Fostić) - <i>Cantate Domino – Pjevajte Gospodinu</i> (Ivan Lukačić)
	- zbor iz Stoca	- <i>Pastorale</i> (Couperin) - <i>Velik je Gospodin</i> (s. Lujza Kozinović)
	- zbor mladića i djevojaka iz Hrasnog	- <i>Zoro života</i> (Ivan Mort) - <i>Letamini in Domino – Raduj se u Gospodinu</i> (Ivan Mort)
	- Zbor „Sv. Cecilija“ sa Širokog Brijega	- <i>Hvali dušo moja, Gospoda</i> (Krstó Odak) - <i>Proljetno cvijeće</i> (Josip Vrhovski)
	- Katedralni mješoviti zbor „Marija“	- <i>Svi puci hvalite Gospoda</i> (Joža Požgaj) - <i>Uskrsnu Pastir dobri</i> (Matija Ivšić)
1986.	- zbor župe sv. Petra i Pavla iz Mostara	- <i>Ecce quomodo moritur iustus</i> (Gallus) - <i>Papinska himna</i> (Sokol)
	- zbor župe Stolac	- <i>Hvalite Gospoda</i> - <i>Velik je Gospodin</i>

	- veliki mješoviti zbor iz župe Široki Brijeg	- <i>Zdravo Marijo</i> (Anselmo Canjuga) - <i>Blago progonjenima zbog pravednosti</i> (Durko)
	- veliki pjevački zbor iz župe Bijelo polje	- <i>Rajska kruno, rajska slavo</i> (Ivo Ljubić) - <i>Laudate Dominum</i> (Lorenzo Perosi)
	- zbor župe Hrasno	- <i>Slavna majko Spasiteljja</i> (Ivšić) - <i>Zdravo budi Marijo</i>
	- zbor sestara franjevki iz Bijeloga polja	- <i>Suscipe Domine</i> (Dihlinger) - <i>Blaženstva</i> (Dobri Hristov)
	- Veliki mješoviti katedralni zbor „Marija“	- <i>Šator si Božji</i> (Mato Leščanin) - <i>Kraljice neba</i> (Cherubini)
1987.	- nema podataka	
1988.	- zbor časnih sestara iz Bijeloga polja	- <i>Ave Maria</i> (Lorenzo Perosi) - <i>Veliča duša moja</i> – koralna interpretacija
	- mlade pjevačice iz crkve sv. Kate iz Ljubuškog	- <i>Zdravo Marijo</i> (Ivan Kokot) - <i>O, pruži mile ruke</i> (Vilko)

		Novak – Anđelko Klobučar)
	- Zbor „Sv. Cecilija“ franjevačke župe iz Mostara	- <i>Ave Maria</i> (Jacob Arcadelt) - <i>Zdravo, zvijezdo mora</i> (Miroslav Grđan)
	- veliki župni zbor iz župe Srca Isusova iz Potoka	- <i>Zdravo, Marijo</i> (Đuro Golubić) - <i>Zdravo, zvijezdo mora</i> (Dora Petrić)
	Zbor sa Širokog Brijega	- <i>Kraljice neba</i> (Jakov Milković – Ante Slišković) - <i>Proljetno cvijeće trgam</i> (Josip Vrhovski)
	- Zbor „Kraljica mira“ iz Hrasna	- <i>Letamini in Domino</i> – psalam - <i>Marijinih mladih</i> – (Ivan Mort – Matija Škvorc)
	- Katedralni mješoviti zbor „Marija“	- <i>Tko je ona</i> (Pavao Matijević – Tarzicije Fosić)
1989.	- Katedralni mješoviti zbor „Marija“	
	- Dječji zbor „Slavuj“ – župa katedrala	
	- VIS „Akord“ – župa Hrasno	
	- VIS „Kristofor“ – župa Hrasno	
	- VIS „Caritas“ – župa Gabela Polje	

	- župni sastav svetišta Kraljice mira iz Hrasna	
	- Dječji zbor „Slavuj“ – župa katedrala	- <i>Po kamenom putu</i> (Dragan Filipović - Ante Mateljan)
1990.	- Katedralni mješoviti zbor „Marija“	- <i>Aleluja</i> (Handel) - <i>Nebesa silna</i>
1991.	- nema podataka o izvođačima, zborovanje održano	
1992.	- zborovanje nije održano	
1993.	- zborovanje nije održano	
1994.	- zborovanje nije održano	
1995.	- zborovanje nije održano	
1996.	- zborovanje nije održano	
1997.	- Dječji zbor „Kamenjak“ iz župe Kruševo	
	- Dječji zbor „Fides“ iz župe Jare	
	- zbor djece i mladih iz mostarske župe sv. Ivana apostola i evanđelista	
	- Katedralni zbor „Marija“	
	- tamburaški orkestar	
	- „Speranza“	
1998.	- Katedralni mješoviti zbor „Marija“	
	- Dječji zbor „Slavuj“	

	- Srednjoškolski zbor „Gaudeamus“	
	- dječji zbor iz župe sv. Ivana apostola i evanđelista „Glasnici Mira“	
	- Dječji zbor „Leptiri „ župe sv. Mateja na Rudniku	
1999.	- Katedralni pjevački zbor „Marija“	- <i>Ave Maria</i>
	- Dječji zbor „Fides“ iz Jara	- <i>Sva si lijepa, o Marijo</i> - <i>Velik je Gospod Bog</i>
	- Dječji zbor „Regina mundi“ iz Gabela Polja	- <i>Blagoslovljena ova zemlja</i>
	- Katedralna ženska skupina „Speranza“	- <i>Ave Maria</i>
	- Dječji zbor „Zlatno srce“	- <i>Na pijesku napisah</i>
	- pjevačka skupina „Anđeoski zvuci“	- <i>Put ljubavi</i>
	- Dječji zbor „Anđeli sv. Ivana“	- <i>Ave Maria</i>
	- srednjoškolski zbor iz Stoca	- <i>Bože moj, što je jutro</i>
	- katedralna muška klapa „Ero“	- <i>Zvijezdo mora</i>
	- zbor Ekonomske škole Mostar	- <i>Ti dao si nam Duha svog</i>
	- katedralni Dječji zbor „Slavuj“	- <i>Zapjevajmo svi Aleluja</i>
	- Dječji zbor „Leptiri“	- <i>Abba-Oče</i>
	- HKUD Dubrave	- <i>O, najsvetija</i>
	- Dječji zbor „Modra rijeka“	- <i>Mir</i>
	- Katedralni srednjoškolski zbor „Gaudeamus“	- <i>Vječna je ljubav njegova</i>

2000.	- Katedralni zbor „Marija“; zbor srednjoškolaca „Gaudeamus“	- <i>Divnoj dakle</i>
	- Dječji zbor „Leptiri“	- <i>Mama, hvala ti</i>
	- Klapa „Ero“	- <i>Kristov put</i>
	- zbor župe Aladinići	- <i>Sa krša ovoga</i>
	- dječji zbor župe sv. Ivana „Anđeli sv. Ivana“	- <i>Mi smo anđeli</i>
	- Ženska skupina „Speranza“	- <i>Gospod Bog je pastir moj</i>
	- Zbor „Fides“ iz Jara	- <i>Zdravo Marijo</i> - <i>Bliže sam tebi sad</i>
	- svi sudionici	- <i>Zdravo, Djevo</i>
2001.	- Dječji zbor „Slavuj“	- <i>Po kamenom putu</i>
	- dječji zbor iz župe Blagaj	- <i>Daj nam svima Duha svog</i>
	- Mali zbor „Modra rijeka“ iz Stoca	- <i>Pozdrav Mariji</i>
	- Dječji zbor „Fides“ iz Jara	- <i>Bliže sam tebi</i>
	- Dječji zbor „Anđeli sv. Ivana“ iz Centra-Zalik	- <i>Kao Marija</i>
	- mali zbor iz župe Potoci	- <i>Majko draga, Djevo sveta</i>
	- mladi i djeca iz župe sv. Josipa iz Grljevića	- <i>Pozdrav Mariji</i>
	- Dječji zbor „Kamenjak“ iz Kruševa	- <i>Moja majka</i>
	- Dječji zbor „Leptiri“ s Rudnika	- <i>Marijo, Kraljice Mira</i>
	- Mandolinski orkestar „Zlatno srce“ iz Studenaca	- <i>Na pijesku napisah ime tvoje</i>

	- Ženska skupina „Speranza“	- <i>Ljubim te, Bože</i>
	- Zbor „Fides“ iz Jara	- <i>Klanjam ti se smjerno</i>
	- Tamburaški sastav „Zora“ iz Gorice Struga	- <i>Hvala ti, Marijo mati</i>
	- zbor mladih iz Gabela Polja	- <i>Regina mundi - Kraljice svijeta</i>
	- veliki zbor iz župe Aladinići	- <i>Kraljica Mira</i>
	- veliki zbor „Kardinal Stepinac“ iz župe Blagaj	- <i>Nevina Djevice</i>
	- veliki župni zbor iz župe Studenci	- <i>Hvalite Gospoda</i>
	- Veliki zbor „Sv. Cecilija“ iz Stoca	- <i>O, pruži mile ruke</i>
	- Zbor studenata Teološkog instituta Mostar	- <i>Na babilonskim obalama</i>
	- veliki zbor iz župe Hrasno	- <i>Himna Kraljici Mira</i>
	- Katedralni zbor „Marija“	- <i>Širi ruke, Majko Crkve</i>
	- Zbor mladih „Gaudeamus“	- <i>Širi ruke, Majko Crkve</i>
	- Klapa „Ero“	- <i>Širi ruke, Majko Crkve</i>
2002.	- Katedralni zbor „Marija“ - Zbor mladih „Gaudeamus“	- <i>Majko draga, Djevo Sveta</i>
	- veliki mješoviti zbor iz župe Potoci	- <i>Salve Regina</i>
	- mali zbor iz župe Potoci	- <i>Isuse, volim te</i>
	- veliki zbor „Kardinal Stepinac“ iz župe Presvetoga Trojstva Blagaj-Buna	- <i>Sva si lijepa</i>

	- mali zbor iz župe Presvetoga Trojstva Blagaj-Buna	- <i>Isuse, volim te</i>
	- Veliki mješoviti zbor „Cecilija“ župe sv. Ilije iz Stoca	- <i>Veliko je sad veselje</i>
	- Djevojačka pjevačka skupina „Vidoštačka kraljica“	- <i>Želim tvoj mir</i>
	- dječji zbor župe sv. Josipa Radnika iz Domanovića	- <i>Sred burne noći</i>
	- studenti Teološkog instituta iz Mostara	- <i>Hvala</i>
	- Dječji zbor „Anđeli sv. Ivana“ – župa sv. Ivana apostola i evanđelista Centar-Zalik	- <i>Hvaljen budi, o Bože, Kralju naš</i>
	- dječji zbor župe Svih svetih iz Jara	- <i>Kako da te ne volim</i>
	- Zbor „Fides“ iz Jara	- <i>Kud lutaš ti</i>
	- dječji zbor iz župe Presvetog Srca Isusovog Studenci	- <i>Majku Boga Velikoga</i>
	- skupina djece i mladih pod nazivom „Cimski leptiri“ iz župe sv. Marka iz Cima	- <i>Daj nam</i>
	- Katedralni dječji zbor „Slavuj“	- <i>Kao Marija</i>
	- mali i veliki zbor župe sv. Mateja Rudnik	- <i>Obnovi nas</i> - <i>Mostar je najljepši grad.</i>
2003.	- Dječji zbor „Anđeli sv. Ivana“ iz župe Centar-Zalik	
	- Dječji zbor „Leptiri“ iz župe sv. Mateja	

	Rudnik-Orlac	
	- dječji zbor iz župe sv. Marka Cim	
	- Katedralni dječji zbor „Slavuj“	
	- dio dječjeg zbora iz župe Presvetog Srca Isusova i Dječji zbor „Modra rijeka“ iz župe sv. Ilije Proroka iz Stoca	
2004.	- Dječji zbor „Slavuj“	
	- Dječji zbor „Marijini anđeli“	
	- Dječji zbor „Modra rijeka“	
	- VIS „Modra rijeka“	
	- dječji zbor - župa Aladinići	
	- dječji zbor - župa Rotimlja	
	- dječji zbor - župa Domanovići	
	- dječji zbor - župa Gradine	
	- dječji zbor - župa Potoci	
	- dječji zbor - župa Cim/Ilići	
	- Dječji zbor „Zora“	
	- Dječji zbor „Gloria“	
	- Dječji zbor „Kamenjak“	
	- VIS „Kamenjak“	
	- Dječji zbor „Put ljubavi“	

	- Dječji zbor „Anđeoski zvuci“	
	- Dječji zbor „Leptiri“	
2005.	- nema popisa izvođača-zborova	
2006.	- dječji zbor župe Stolac	
	- dječji zbor župe Domanovići	
	- dječji zbor župe Gabela Polje	
	- dječji zbor župe Čapljina	
	- dječji zbor župe Gradina	
	- dječji zbor župe Kruševo	
	- dječji zbor župe Polog	
	- dječji zbor župe Blagaj-Buna	
	- dječji zbor župe Potoci	
	- dječji zbor župe sv. Ivana Apostola Mostar	
	- dječji zbor župe sv. Mateja Mostar	
	- dječji zbor župe sv. Marka i sv. Luke Mostar	
	- katedralni dječji zbor	
od 2007. do 2012.	- podatci o zborovanju nisu zabilježeni.	

4.2.3. Nastupi Katedralnoga zbora „Marija“ od osnutka do 1990. godine

Godina 1984.

Kako je već spomenuto, Katedralni zbor „Marija“ nastupao je, osim u svojoj, i u drugim župama diljem Hercegovine, sudjelujući u misnim slavljinama. Jedno od prvih takvih sudjelovanja izvan župe bilo je u lipnju 1984. godine u Trebinju, kada se navršilo stoljeće župne crkve. Trodnevnim je slavljem obilježena ta obljetnica, a 17. lipnja bio je vjerojatno najsvečaniji dan u tisućljetnoj povijesti Biskupije trebinjske. Misno bogoslužje, koje je predvodio upravitelj Trebinjske biskupije i mostarsko-duvanjski biskup mons. Pavao Žanić, bogatim su i skladnim pjevanjem upotpunila dva zbora iz Mostara: zbor katedralne crkve pod ravnanjem don Nike Luburića i zbor franjevačke crkve pod ravnanjem Vite Dugandžića. U poslijepodnevnim satima održana je svečana priredba u kojoj su sudjelovali mladi pjevači, svirači i recitatori iz raznih dijelova Hercegovine. Zbor „Marija“ je za tu prigodu višeglasno otpjevao *Hvala, Kriste* (M. Cetinić) i *Gospin laudate* (I. Glibotić), a zbor „Sv. Cecilija“ iz franjevačke crkve *Isusa ljubim* (B. Sokol) i *Ti si Petar*.¹²⁹

Godina 1985.

Sljedeće godine, točnije 1985., katedralni zbor bilježi nastupe ne samo izvan župe nego i izvan biskupije. Prema riječima s. Gracije, u toj su godini nastupili u Zagrebu, a poslije i u Boki Kotorskoj.¹³⁰

Ta 1985. godina bila je proglašena Europskom godinom glazbe pa je Institut za crkvenu glazbu KBF u Zagrebu, u crkvi sv. Franje na Kaptolu, 23. studenoga 1985. godine organizirao koncert katedralnih zborova na kojemu je, između ostalih, nastupio i Katedralni zbor „Marija“. Za tu prigodu izveo je skladbe: *Svi puci hvalite Gospoda* - četveroglasno (Joža Požgaj) i *Šator si Božji* - četveroglasno (Mato Leščanin)¹³¹. Nakon nastupa u Zagrebu članovi zbora su skupa sa svojim voditeljima, don Nikom Luburićem i s. Gracijom Akmadžić, bili gosti župe Sesvete. Drugoga dana gostovanja zbor je pjevao na nedjeljnoj pučkoj misi u Sesvetama, nakon koje su

¹²⁹ Usp. Drmić, Ilija, „Hvalospjev vjernosti“, u: *Crkva na kamenu*, pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija, Mostar, god. V. (1986.), br. 6-7, str. 4. - 5.

¹³⁰ Prema kazivanju sestre Gracije Akmadžić (Drinovci, 1941.). Razgovor obavljen u Splitu 10. listopada 2016. godine.

¹³¹ Ibid. p. 67.

održali koncert u trajanju od pola sata. Izvodili su djela domaćih i stranih skladatelja: *Pred tobom padam* (J. Gruber), *Amen, aleluja!* (Händel), a vrhunac je bila izvedba četveroglasne skladbe *Šator si Božji*, za koju je tekst napisala s. M. Petričević, a glazbu prof. Mato Leščan. Ta je sklada bila himna mostarske katedrale. Prvi je put izvedena 17. studenoga 1985. godine u Mostaru, drugi put na spomenutom koncertu u Zagrebu i treći put u Sesvetama. Prema riječima s. Gracije, s. Marija Petričević (pjesnikinja i umjetnica iz Splita) bila je te godine koncem siječnja/početkom veljače u obilasku mostarske katedrale. Tom ju je prilikom s. Gracija zamolila da napiše neki tekst o katedrali ili o njezinoj zaštitnici Blaženoj Djevici Mariji, a don Niko je odmah došao s prijedlogom da im napiše himnu koju bi uglazbili. S. Marija je pristala i nakon mjesec dana poslala tekst himne koju je uglazbio prof. Mato Leščanin.¹³² Dugotrajni pljesak na kraju koncerta bio je potvrda o njihovoj uspješnosti, ali i znak zahvale pjevačima za njihov trud i odličan nastup. Nakon nastupa uslijedio je posjet zagrebačkoj katedrali i povratak u Mostar.¹³³

¹³² Ibid. p. 67.

¹³³ Usp. „Zbor `Marija` u Zagrebu“, u: *Crkva na kamenu*, pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija, Mostar, god. VI. (1986.), br. 1, str. 5.

ŽUPNI URED BL.DJ.MARIJE
K A T E D R A L A
ŠETALIŠTE J.N.A. b.b.
88000 M O S T A R

Predmet: Obavijest o nastupu Katedralnog
Mješovitog Zbora "MARIJA" iz Mo-
stara, na središnjoj proslavi u
Zagrebu, u Godini Glazbe 1985.

Broj: 99/85.

Datum: 11.listopada 1985.

INSTITUTU ZA CRKVENU GLAZBU

1. Ovim Vas obavještavamo, da Katedralni Mješoviti Zbor "MARIJA" želi nastupiti na središnjoj proslavi svih katedralnih zborova naših biskupija u Zagrebu 23 i 24.studenog 1985.
2. Dolazimo autobusom.
3. Zbor će izvesti ove skladbe:
 - JOŽA POŽGAJ: Svi puci hvalite Gospoda
(za četveroglasni mješoviti zbor)
 - ŠATOR SI BOŽJI-HIMNA MOSTARSKOJ KATEDRALI
(za četveroglasni mješoviti zbor i orgulje)
 - RIJEČI: s.Marija Petričević
 - GLAZBA: Mato Leščan
4. Zbor broji 50 članova + 2 voditelja
5. Zborom dirigira don Niko Luburić, a za orguljama svira s.Gracija Akmadžić.
6. Željeli bismo susret zborova ili zborovođa ili pak predavanje kako ste sami predložili. Predlažemo da to bude iza zajedničkog nastupa u subotu.
7. Predlažemo da se zajednička proba napravi u subotu u 16,30^h.
8. Dolazimo u Zagreb oko 15 sati u subotu.
9. Neka se ovakvi susreti održavaju svake godine. Može to biti i na drugom mjestu, u nekom drugom gradu. O ovom sam razmišljao prigodom biskupijske proslave Europske Godine Glazbe u Katedrali u Mostaru i pisao nakon toga u Glasu Koncila br.26 (578) od 30.VI 1985.pod naslovom Velika smotra zborova. U prilogu je također bilo istaknuto, kako je biskup Pavao Žanić zahvalio svim sudionicima (5) i zaželio da se ovakvi susreti održavaju svake godine. Srdačno Vas pozdravljamo i želimo svako dobro.
Dirigent zbora:
don Niko Luburić

Slika 6. Obavijest o nastupu Katedralnoga zbora „Marija“ u Zagrebu (Župni ured mostarske katedrale)

U razgovoru s gospodinom Blagom Glibićem doznajemo da je ovaj nastup u Zagrebu, kada su izveli himnu *Šator si Božji*, za njega bio najupečatljiviji i najviše mu se urezao u sjećanje. Za pjevače je to bio prvi nastup izvan Mostara i okolnih župa tako da im je predstavljao veliki poticaj za daljnji rad.¹³⁴

Drugi nastup izvan biskupije bio je onaj u Boki Kotorskoj, točnije 16. lipnja u Perastu. U župnoj je crkvi katedralni zbor predvodio liturgijsko slavlje ovim četveroglasnim skladbama: *Misa u C* (I. Glibotić), *Hvala, Kriste* (tekst: M. Talajić, glazba: M. Cetinić), *Slava ti, Kriste* (Händel – Dujić), *Na nebu moje duše* (Beethoven), *O, Bože, nisam vrijedan* (Haydn), *Tebe zovem* (L. Shiversa Lecci), *Pelikane nježni* i *Sav raj te slavi Kraljice*. To je za pjevače bio nezaboravan izlet u Boku Kotorsku. Prema riječima s. Gracije, nakon nastupa svi su bili oduševljeni zborom i njihovim skladnim pjevanjem.

Osim spomenutih, u Europskoj godini glazbe katedralni je zbor održao još nekoliko koncerata:

- Dana 9. lipnja na priredbi uoči Uskrsa nastupili su u prepunoj župnoj dvorani s dvjema skladbama koje su napisane za četveroglasni mješoviti zbor i orgulje - *Zemlja uzdrhta* Bože Antolića i *Krist uskrsnu* Roberta Lowrya.
- Dana 9. lipnja, prigodom proslave Europske godine glazbe, koja je upriličena kao biskupijska proslava, također su izveli dvije skladbe - *Svi puci hvalite Gospodina* Jože Požgaja i *Uskrsnuće* G. F. Händela. Obje skladbe pisane su za četveroglasni mješoviti zbor i orgulje.
- Dana 4. kolovoza su u župi Vinci na proslavi 100. godišnjice župe predvodili višeglasno pjevanje tijekom sv. mise, a nakon liturgije izveli su još i *Gospin laudate* (tekst: I. Šarić, glazba: I. Glibotić), *O, pruži mile ruke* i na kraju *Slavospjev* (F. S. Vilhar – Kalski).
- Dana 24. prosinca zbor je na priredbi uoči Božića u župnoj dvorani nastupio s dvjema četveroglasnim skladbama - *Transeamus usque ad Betlehem* (Joseph Schnabel) i božićnom pjesmom *Veselite se svi narodi* (Z. Kamenjarin). Po želji auditorija izveli su i himnu *Šator si Božji*, za što su dobili veliki pljesak. Tako je

¹³⁴ Prema kazivanju člana zbora gospodina Blage Glibića (1945.). Razgovor obavljen u Mostaru 6. rujna 2018. godine.

veliki Katedralni mješoviti zbor „Marija“ iz Mostara sa svojim voditeljima don Nikom Luburićem i s. Gracijom Akmadžić proslavio Europsku godinu glazbe i ujedno svoju petu obljetnicu postojanja.¹³⁵

Godina 1986.

Kako bi što više angažirali mlade, don Niko i sestra Gracija su, osim proba zbora, organizirali i razne radionice. Prema riječima s. Gracije, u svaku priredbu, dramu, melodramu (koje bi se izvodile i organizirale u katedrali) bili bi uključeni pjevači iz zborova „Marija“ i „Slavuj“¹³⁶. Zbor bi pjevao prije i poslije. Kostime za izvedbu tražili su svugdje, a najviše su, prema riječima s. Gracije, dobili iz Dubrovnika te iz mostarskog kazališta kao što je to bilo za izvedbu drame Rajmunda Kuparea „Uskrsnuće“ 20. i 27. travnja 1986. godine s početkom u 20 sati (oba puta nakon večernje mise). U izvedbi su sudjelovali mladi i odrasli iz katedralne župe. Djeca su tom prigodom izvela pjesme *Krist na žalu* i *Kako je divno ime Tvoje* (L. Kozinović). Burni pljesak za djecu i izvođače drame potvrdio je oduševljenje prepune katedralne dvorane. Najviše zalaganja i truda oko stvaranja i izvedbe programa uložili su don Niko i s. Gracija.¹³⁷

Osim u svojoj župi, gradu i Hercegovini, katedralni zbor u godini 1987. dobio je priliku još se jednom predstaviti i susjedima izvan granica. Tako je 5. srpnja zbor „Marija“ bio gost župe Dicmo Donje (kod Sinja). Za pjevače i voditelje zbora bio je to ujedno izlet i nagrada za trud koji su ulagali kako bi glazba u mostarskoj prvostolnici bila na zavidnoj razini. Pjevače je ugostio mjesni župnik don Ante Balić skupa s pjevačima iz svoje župe. Misno slavlje, koje je predvodio župnik, praćeno je liturgijskim pjevanjem mostarskoga katedralnog zbora. Nakon sv. mise i procesije zbor je održao koncert za prisutne vjernike. Izvedena su djela domaćih i stranih skladatelja. Poslije svake skladbe zbor je bio nagrađen pljeskom oduševljenih župljana, a onaj dugotrajni na kraju koncerta iskazao je zahvalu gostima na zanosnom pjevanju.¹³⁸

¹³⁵ Usp. Akmadžić, s. Gracija, „Katedralni mješoviti zbor `Marija` iz Mostara“, u: *Sveta Cecilija*, Zagreb, god. LVL. (1986.), br.1, 2, str. 40. - 41.

¹³⁶ Neki od tih pjevača, prema sjećanju s. Gracije, bili su: Anita Sušac, Matea Krešić, Ana Marija Čagalj.

¹³⁷ Usp. „Dobrom Pastiru iz ljubavi“, u: *Crkva na kamenu*, pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija, Mostar, god. VII. (1986.), br. 5, str. 6.

¹³⁸ Usp. „`Marija` u gostima“, u: *Crkva na kamenu*, pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija, Mostar, god. VIII. (1987.), br. 8-9, str. 7.

Uz spomenuti nastup u župi Dicmo Donje, pjevači katedralnoga zbora gostovali su i na otoku Korčuli. Župa Čara pozvala je, u povodu 300. obljetnice obnovljene kapele u Gospinu svetištu, mostarske pjevače na glavnu svečanost u subotu, 25. srpnja spomenute godine. Prepun autobus od 50, uglavnom mladih, pjevača predvođenih župnikom don Ivanom Vukšićem i voditeljima zbora don Nikom Luburićem i s. Gracijom Akmadžić zaputio se u jutarnjim satima preko Stona i Orebića na Korčulu. U svetište Gospe Čarskog Polja, najveće i najpoznatije Gospino svetište na otoku, stigli su u 9 i pol sati i bili pozdravljeni kao najčasniji gosti jer su došli iz najdaljega mjesta. Svečanost je započela procesijom kroz polje uređenih vinograda u kojoj se nosi Gospin lik koji je, prema predaji, nađen prije više stotina godina u obližnjoj uvali Čavića Luka prilikom Gospina ukazanja jednoj djevojci pastirici. Skupine iz svih devet korčulanskih župa s barjacima nosile su naizmjenice Gospin lik pjevajući i moleći, a mnogi su hodali bosu. Nakon procesije slijedila je sveta misa u kojoj je sudjelovalo 25 svećenika i oko 1500 hodočasnika. Za vrijeme mise pjevali su korčulanski župni zborovi pod ravnanjem don Nike Luburića, a nakon mise nastupili su pjevački zborovi iz Blata, Smokvice, Pupnata i Korčule s raznim marijanskim pjesmama i skladbama. Mostarski pjevači bili su najbrojnija i najuvježbanija skupina pa su na ovoj priredbi na otvorenom prostoru ispred kapele nastupili s četiri marijanske skladbe, od kojih su dvije pjevali na početku, a dvije na kraju priredbe. Nagrađeni su burnim pljeskom. Nakon priredbe svi su pjevači i hodočasnici počašćeni, a poslije objeda zaorila se hercegovačko-dalmatinska pjesma, a nije izostala ni ganga. Potvrdilo se još jednom da pjesma najbolje povezuje ljude i krajeve. Toga dana Hercegovina je iskazala i na vjersko-kulturnom planu svoju povezanost s Korčulom. Pjevači najmlađe katedrale svojim su povremenim izlascima iz Mostara počinjali polako biti medij kojim se jedna mlada crkvena zajednica predstavljala u svom skladnom ruhu kako s obzirom na opremu tako i na stvaralački raspon koji je očito bio u usponu.¹³⁹

Godina 1987.

Katedralni zbor sudjelovao je na gotovo svim zborovanjima i događanjima vezanima za promociju i širenje duhovne glazbe. Tako je bio jedan od sedam zborova koji su u franjevačkoj crkvi u Mostaru 27. lipnja 1987. godine u sklopu vrijedne liturgijsko-glazbene manifestacije „Zlatna harfa“ priredili glazbenu večer. Hercegovina, za koju se obično kaže da je svoje glazbeno

¹³⁹ Usp. Lasić, dr. Stanko, „Katedralni zbor `Marija` na Korčuli“, u: *Sveta Cecilija*, Zagreb, god. LVII. (1987.), br.3-4, str. 88.

umijeće sažela na gangu i gusle, te je večeri pokazala posve drugo lice. Program je započeo u 18 sati svečanom koncelebriranom misom koju je predvodio mjesni biskup Pavao Žanić. Preko tristo članova sedam zborova skladnim je pjevanjem dalo misi vrlo svečano ozračje. Ovaj golemi zbor nenametljivo je vodila i ravnala njime s. Slavica Kožul (voditeljica zbora u franjevačkoj crkvi u Mostaru), a na orguljama je sve pratila mlada Marija Grabovac. Solističku dionicu pripjevnoga psalma pjevala je Blaženka Cigić-Milić, operna pjevačica iz Zagreba. Poslije euharistijskog slavlja uslijedio je „festivalski dio programa“. Voditelj susreta fra Mićo Pinjuh pozdravio je na početku sve nazočne na čelu s biskupom i provincijalom te istaknuo kako je ovaj susret „samo jedan oblik nastojanja Komisije za promicanje liturgijskog pjevanja da probudi zanimanje za nenadomjestivo liturgijsko višeglasje“. Nakon toga uslijedio je glazbeni dio. Svaki zbor je trebao izvesti dvije skladbe. Zborovi su nastupili po sljedećem rasporedu:

- Zbor domaćin „Sv. Cecilija“ iz franjevačke crkve Mostar, pod ravnanjem svojih voditelja s. Slavice Kožul i gospodina Vite Dugandžića, izveo je skladbe *Ave Verum Corpus Natum* W. A. Mozarta i *Svrši stopi moje* Krste Odaka. Druga skladba izazvala je posebnu pažnju zbog solo dionice Blaženke Cigić-Milić.
- Gosti iz Metkovića, zbor crkve sv. Ilije, izveli su skladbe *Smiluj mi se, Bože* i *Isus postade poslušan*, iz bogate pučke tradicije s naglašenim dalmatinskim melosom, dok je treća skladba bila *Hvalite Gospoda*, biser iz bogatoga opusa Ivana pl. Zajca. Zborom je ravnala s. Dulcelina Plavša.
- Zbor župe Hrasno, pod vodstvom don Rajka Markovića i uz orguljsku pratnju gospodina Boška Njavre, izveo je dvije jednoglasne skladbe - *Sva si lijepa* mo. Ivaniševića i *Pun vjere stoj* I. E. Šarića i F. Habela. Dok su neki zborovi nudili bogat glazbeni program, ovaj je zbor ponudio jednostavnost i skromnost.
- Zbor „Sv. Cecilija“ sa Širokog Brijega, pod ravnanjem s. Bibijane Ćurlin, izveo je skladbe *Uskliknite Bogu* J. Vrhovskog i *Ave Marija* o. Tomislava Talana.
- Zbor iz Konjica, pod ravnanjem fra Luke Marića, predstavio se skladbama *O, višnji jaki Bože naš* (Vodopivac, Dujić) i *Ti si Bog moj* (St. Premrl, B. Sokol).
- *Nebesa silna* B. Marcella i *Tu es Pertrus* M. Hallera, dvije prelijepo skladbe, ali i zahtjevne za izvedbu, izveo je zbor „Marija“ iz katedralne župe u Mostaru pod ravnanjem don Nike Luburića i uz orguljsku pratnju s. Gracije Akmadžić. Snaga je bila glavna odlika tog najmnogobrojnijeg zbora te večeri.

- Zbor časnih sestara iz Bijeloga polja oduševio je sve nazočne. Pod ravnanjem s. Katarine Petković i uz orguljsku pratnju s. Bibijane Ćurlin, otpjevale su *Prinesi Bogu žrtvu zahvalnu* M. Leščana i *Ti si Petar* o. Kamila Kolba.

Na kraju festivala biskup Pavao Žanić podijelio je voditeljima zborova spomen-zastavice. Festival je bio bez natjecateljskog duha, bez žirija i nagrada. Cilj je bio poticajni – pokazati i učiti.¹⁴⁰

Godina 1989.

Nastup Katedralnoga zbora „Marija“ zabilježen je i na susretu velikih župnih zborova 1989. godine koji je održan u franjevačkoj crkvi u Mostaru. Sve je kao i obično započelo misom koju je predvodio fra Ivan Dugandžić, a zborovi svojim pjevanjem uveličali liturgiju. Tiho i nenametljivo tim je velikim zborom ravnala s. Slavica Kožul. Nakon misnoga slavlja sve je okupljene pozdravio jedan od glavnih inicijatora i organizatora fra Mićo Pinjuh, a potom i biskup Pavao Žanić. Zborovi su izvodili po dvije skladbe. Prvi su nastupili domaćini, a nakon njih ostali zborovi sljedećim redoslijedom:

- Zbor „Sv. Cecilija“ iz franjevačke crkve Mostar izveo je skladbu *Exsultate, iusti in Domino* (Thomas Lud. Grossi a Viadana) pod ravnanjem s. Slavice Kožul i uz orguljsku pratnju Marije Grabovac. Drugu skladbu, *Zajčev Slavopjev*, izvelo je desetak muških članova zbora pod ravnanjem Vitomira Dugandžića.
- Zbor „Sv. Cecilije“ sa Širokoga Brijega, pod ravnanjem s. Katarine i uz orguljsku pratnju s. Bibijane, izveo je skladbe *Gospod Bog je pastir moj* (A. Dvoržak) i *Divan je Bog* (R. Tačlik).
- Zbor „Kraljice mira“ iz Hrasna, po dobi najmlađi, pod ravnanjem don Rajka Markovića izveo je *Mi, Kriste, tebi pjevamo* iz 16. st. koju je harmonizirao Jean Bouffils, a za orguljama je bio mladi Josip Njavro. *Polichronion* je bila druga skladba, a autor je nepoznat.
- Katedralni zbor „Marija“, pod vodstvom don Nike Luburića i s. Gracije Akmadžić, osim posušskog zbora bio je najbrojniji sudionik susreta. Pjevači su sigurno i lijepo izveli *Psalam 112* o. Kamila Kolba i Cherubinijevu skladbu *Kraljice neba*.

¹⁴⁰ Usp. Mioč, Gabrijel, „Susret velikih župnih zborova“, u: *Kršni zavičaj*, Hercegovina 1987., br. 20., str. 79. – 84.

- Zbor časnih sestara iz Bijeloga polja izveo je skladbe *Gospode duša* (glazba: Martinjak, tekst: Bakšić) i *Magnificat* (Albe Vidaković). Dirigirala je s. Ankica Džajić.
- Posuški zbor „Fra Grga Martić“, pod ravnanjem s. Bibijane Ćurlin, izveo je pjesme *Gospodinov je dan* (glazbena obrada: M. Cetinić, tekst: C. Kreuzer) i *Ave Maria* (uglazbio F. Liszt).

Na koncu susreta svi su zborovi zajedno zapjevali *Tebe Boga hvalimo*.¹⁴¹

Godina 1990.

Božić 1990. godine katedralni su pjevači obilježili na svoj način, glazbenim programom. Mladi iz katedralne župe pred samu su misu polnoćku izveli božićni mjuzikl *Rodio se Bog i čovjek*. Bio je to lijep uvod u svečano misno slavlje. Za polnoćku je mostarska katedrala bila prepuna kako puka tako i čelnih ljudi grada Mostara. Ta činjenica je bitna iz razloga što su Mostarci nakon skoro pola stoljeća napokon dočekali da čelnici države i vrhovništva grada skupa s njima slave Božić, da za Božić bez straha i slobodno mogu izostati s posla, da djeca taj dan ne moraju ići u školu. Otac biskup, koji je predvodio polnoćku, osvrnuo se u propovijedi na nove prilike te u ime svih zahvalio Bogu na tom velikom daru slobode.

Mostarska sredstva javnog priopćavanja također su se uključila u proslavu Božića. Mostarski list *Sloboda* objavio je poslanicu biskupa mons. Pavla Žanića, a mostarska televizija prenosila je cijelu polnoćku iz župe sv. Petra i Pavla koju je predvodio župnik fra Mićo Pinjuh. Radio Mostar je na Badnji dan u sklopu svoga poslijepodnevnog dnevnika također čestitao katolicima Božić, donoseći biskupovu poslanicu upućenu vjernicima. Te je večeri emitiran i polusatni program s božićnim pjesmama i razgovor s mons. Lukom Pavlovićem, generalnim vikarom mostarske biskupije, o Badnjaku i božićnim običajima u Hercegovini. Na sam Božić, u poslijepodnevnom satima bio je i polusatni program koji je pripremio don Ante Tonća dr. Komadina, a nastupali su pjevači Katedralnoga zbora „Marija“, katedralni tamburaški sastav i kao recitatori Angelina Akmadžić i Francisko Zovko. Vjernici su s radošću i oduševljenjem

¹⁴¹ Usp. Mijat, Hrvoje, „Susret velikih župnih zborova“, u: *Kršni zavičaj*, Humac 1989., br. 22, str. 139. – 140.

prihvaćali, slušali i hvalili emisije. Ovaj događaj je predstavljalo veliki korak za vjernike kako grada Mostara tako i okolice.¹⁴²

4.2.4. Nastupi zbora „Marija“ od 1991. do 1995. godine

Godina 1991.

Svoje djelovanje izvan katedrale zbor „Marija“ je nastavio i u 1991. godini. Tako je u franjevačkoj crkvi sv. Petra i Pavla 17. lipnja održan sedmi po redu susret crkvenih pjevačkih zborova, na kojem je nastupio i katedralni zbor. Svetu misu predvodio je fra Slavko Topić, profesor glazbe na bogosloviji u Sarajevu. U riječi upućenoj nazočnima istaknuo je značajan pomak u širenju zbornoga crkvenog pjevanja dodajući da „tko pjeva, dvostruko moli“. Nakon svete mise voditelj susreta župnik fra Mićo Pinjuh pozdravio je prisutne goste, članove zborova i vjernike, a dobrodošlicu zborovima u ime franjevačke zajednice i osobno uputio je zamjenik provincijala fra Tomislav dr. Pervan. Potom su uslijedili nastupi zborova ovim redoslijedom:

- Zbor časnih sestara franjevki iz Bijeloga polja nastupio je sa skladbama *Laetamini* (fra Angelo) i *Znak je velik* (Raficelli), pod ravnanjem s. Ankice Džajić i uz orguljašku pratnju s. Slavice Kožul.
- Zbor „Fra Ivan Glibotić“ iz Imotskoga izveo je dvije skladbe pod ravnanjem fra Dinka i uz glazbenu pratnju s. Ljiljane Todorić - *Smiluj mi se, Bože* (fra I. Glibotić) i *Kako li je divno ime tvoje* (s. Lujza Kozinović).
- Mješoviti zbor „Kraljica mira“ iz Međugorja, pod ravnanjem s. Ankice Džajić, izveo je *Ecce quomodo moritur* (J. Galus) i *Ave verum corpus* (W. A. Mozart).
- „Sv. Ivan Krstitelj“ iz Konjica pod ravnanjem fra Luke Marića izveo je skladbe *O, luč zlatna* (F. Dugan) i *Gle, k tebi* (H. Foerster).
- Veliki zbor „Fra Grga Martić“ iz Posušja, pod ravnanjem s. Bibijane Ćurlin, izveo je *Ovo je dan što ga učini Gospodin* (M. Martinjak) i *Regina coeli, laetare* (Lj. Hudovernik).
- Katedralni zbor „Marija“, pod ravnanjem don Željka Majića, nastupio je sa skladbama *Papina himna* (Rossatti) i *Blaga, rajska Djevo*. Za orguljama je bila Milka Pavičić.

¹⁴² Usp. „Razglednica iz Mostara“, u: *Crkva na kamenu*, pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija, Mostar, god. XII. (1991.), br. 2, str. 5.

- Zbor „Sv. Cecilija“ sa Širokoga Brijega, pod ravnanjem s. Katarine Petković, izveo je *Ecce quomodo moritur* (J. Gallus) i *Hvalite Gospodina* (M. Martinjak).
- Zbor domaćin „Sv. Cecilija“ iz Mostara, pod ravnanjem gospodina Vitomira Dugandžića i u suradnji sa s. Slavicom Kožul, izveo je *Exultate, iusti* (Tomislav-Ludvig Viadana) i *Nebesa silna* (Benedetto Marcello).¹⁴³

Mnogo truda i dobre volje uložili su ravnatelji, orguljaši i pjevači da i ovaj susret pokaže kako živi raspjevana Crkva. Članovi Klape „Hrvoje“ iz Mostara na kraju su izveli pjesmu *U boj, u boj...* iz opere *Nikola Šubić Zrinski*.¹⁴⁴

Godina 1992.

Na blagdan Gospe Lurdske 11. veljače 1992. godine mostarska je katedrala doživjela svu zloću i mržnju ljudskog srca. Toga dana u 12 sati i 20 minuta granatirana je mostarska prvostolnica. Jedan hitac, probivši stakla iznad bočnih vrata, zabio se u podnožje glavnog oltara, odbio se i oštetio vitraj sv. Obitelji. Nakon toga događaja postavljalo se pitanje zašto katedrala kada ona nije ništa negativno pridonosila gradu, naprotiv - katedrala je duhovno i kulturno¹⁴⁵ obogatila Mostar.¹⁴⁶

Iste godine 14. travnja oko 20:30 sati katedrala je bila još jedanput pogođena s jugozapadne strane razornim tenkovskim projektilima. Učinjena je velika šteta na krovu i unutar same katedrale. No, usprkos svemu, obredi i mise su se održavali.¹⁴⁷ (Slike mise u donjoj kapelici i obreda Velikog petka.) Tako je 1. kolovoza na otvorenom prostoru pored katedrale proslavljeno ustoličenje biskupa Mostarsko-duvanjske i trebinjsko-mrkanske biskupije dr. Ratka Perića. Hercegovački puk, sudjelovanjem na ovoj misi u velikom broju, još je jednom pokazao svoju zrelost i neustrašivost pred aktualnim ratnim zbivanjima. Misno slavlje predvodio je sarajevski

¹⁴³ Usp. Milas, Dražan, „Susret velikih župnih zborova“, u: *Kršni zavičaj*, Humac, 1991., br. 24, str. 161. -162.

¹⁴⁴ Usp. „Raspjevana crkva“, u: *Crkva na kamenu*, pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija, Mostar, god. XII. (1991.), br. 7, str. 5.

¹⁴⁵ Sve veće strane turističke agencije stavile su je u svoje vodiče kao jednu od značajnijih građevina ovoga grada. Ona je također središte katolika ovoga grada, majka svih crkvi u biskupiji jer je u njoj katedra (katedrala) biskupa, učitelja vjere. Kao crkva ona je živi izvor na kojem se krijepe toliki umorni i opterećeni, svjesni da bez ovih okrjepa ne bi mogli izdržati tolike kušnje na putu života. „Rafal i klevete po mostarskoj Katedrali“, u: *Crkva na kamenu*, pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija, Mostar, god. XIII. (1992.), br. 3, str. 6.

¹⁴⁶ Usp. „Rafal i klevete po mostarskoj Katedrali“, u: *Crkva na kamenu*, pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija, Mostar, god. XIII. (1992.), br. 3, str. 6.

¹⁴⁷ Usp. „Granate po mostarskoj Katedrali“, u: *Crkva na kamenu*, pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija, Mostar, god. XIII. (1992.), br. 5, str. 6.

nadbiskup mons. Vinko Puljić, a pjevao je katedralni zbor potpomognut pjevačkim društvom „Hrvoje“.¹⁴⁸

Najvažniji nastup zbora kroz to razdoblje zasigurno je ređenje biskupa Ratka Perića 14. rujna 1992. godine u Neumu, u crkvi Gospe od Zdravlja. Don Željko i don Ivo su ravnali zborom, a pjevačima je bila posebna čast i radost pjevati na biskupovu ređenju. Nakon tog nastupa je, iz već navedenih razloga, djelovanje zbora prestalo sve do dolaska don Dragana.

Godina 1994.

Godina 1994. obilježena je nastupima zbora u katedrali. Prvi takav bio je 10. travnja, kada je biskup Ratko Perić slavio misu zadušnicu za sve poginule hrvatske branitelje. Za vrijeme mise pjevao je Katedralni mješoviti zbor „Marija“ pod ravnanjem maestra don Dragana Filipovića. Poslije mise je u župnoj dvorani katedrale održan uskrsni koncert na kojem su sudjelovali orkestar Hrvatske glazbe pod ravnanjem gospodina Stanka Buhača i Katedralni zbor „Marija“. Izvedene su sljedeće skladbe: *Uskrsnu Isus doista, Majko naša ljubljena, O, daj mi snage, Bože moj, Pavana in blue, Krist uskrsnu, Br.5, O, Bože, nisam vrijedan, Louisiana, Zemlja uzdrhta, Ero s onoga svijeta te Bože, čuvaj Hrvatsku*. Cjelokupni program priredio je, uz župnika don Tomislava Majića, maestro don Dragan Filipović i ravnatelj orkestra Hrvatske glazbe iz Mostara gospodin Anton Tona Zadro čija je ideja i bila ovaj koncert. Kako sam don Dragan kaže, na koncertu je sudjelovao veliki broj pjevača i veliki orkestar s preko 40 puhača. *Bože, čuvaj Hrvatsku* je pjesma koja je otpjevana na kraju programa u čast svim hrvatskim braniteljima.¹⁴⁹

Nakon dvije godine rata prvi put je na Cvjetnicu 1994. godine u 9 sati slavljena sveta misa u mostarskoj prvostolnici. Tijekom rata mise su slavljene u njezinoj kripti posvećenoj sv. Josipu. Misu je predvodio generalni vikar biskupije don Luka Pavlović uz koncelebraciju don Ante Luburića i don Ilije Drmića. Mostarska je katedrala toga dana bila puna vjernika koji su na ulaznim vratima preuzeli maslinove grančice i pristupili misnom slavlju. Katedralni zbor „Marija“ je pod ravnanjem maestra don Dragana Filipovića svojim vrsnim pjevanjem pratio cijelu misu, a pjevala se gregorijanska *Muka po Marku*. Biskup je pjevao riječi Isusove, Draženko Marijanović ulogu Velikog svećenika, Blago Glibić Pilata, Marko Karadžić Jude, a s. Davorka

¹⁴⁸ Usp. „Smjena na biskupskoj stolici“, u: *Kršni zavičaj*, Humac, 1993., br. 26, str. 118. - 119.

¹⁴⁹ Usp. „Za duše poginulih branitelja“, u: *Crkva na kamenu*, pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija, Mostar, god. XV. (1994.), br. 5, str. 6.

sluškinje.¹⁵⁰ Mimohod na Cvjetnicu sa svečanim pjevanjem zbora i puka oko katedrale i ove se godine nije održao zbog ratnih zbivanja.¹⁵¹

Svoje djelovanje i rad zbor nastavlja pa je idući javni nastup bio uoči božićne mise bdijenja 24. prosinca. S početkom u 18:30 sati u dvorani mostarske prvostolnice skupina mladih i djece izvela je božićnu predstavu Ivana Zirduma *Ljubav se pokazala u Badnjoj noći*.¹⁵² Nakon predstave uslijedila je misa u mostarskoj prvostolnici koju je predvodio biskup mons. Ratko Perić. Tijekom te mise bdijenja, koja je bila zamjena za polnoćku, pjevao je uz pratnju tamburaškog orkestra Katedralni zbor „Marija“ pod ravnanjem don Dragana Filipovića. Prema riječima don Dragana, zbor je pjevao četveroglasno, a tamburaši su ih pratili u dvoglasju jer ih je samo par bilo.¹⁵³

Godina 1995.

I blagdan sv. Cecilije koji bi pjevači sa svojim voditeljima redovito obilježavali svečanom svetom misom i druženjem također je tih nekoliko godina bio u stanju mirovanja. Svoju zaštitnicu sv. Ceciliju pjevači mostarske katedrale ponovno su svečano obilježili 1995. godine, točnije 22. studenoga. Misu je predvodio biskup Ratko Perić, a pjevao je mješoviti katedralni zbor. Tom prilikom biskup je naglasio kako Crkva od najstarijih vremena njeguje sve vrste umjetnosti, a glazbu i pjevanje osobito. Također je zahvalio svim pjevačima katedralne župe i njihovu voditelju don Draganu što svake nedjelje i blagdanima te prigodom nekih drugih crkvenih proslava svojim nastupima uljepšavaju euharistijska slavlja.¹⁵⁴

¹⁵⁰ Prema kazivanju don Dragana Filipovića (Krehin Gradac, 1958.). Razgovor obavljen u Mostaru 21. rujna 2017. godine.

¹⁵¹ Usp. „Cvjetnica u katedrali“, u: *Crkva na kamenu*, pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija, Mostar, god. XV. (1994.), br. 5, str. 16.

¹⁵² Predstavu su režirali učenica Antonela Pehar i Mario Drmač pod vodstvom kapelana i katedralnog zborovođe maestra don Dragana Filipovića. Na početku je don Dragan pozdravio biskupa Ratka Parića, generalnog vikara don Luku Pavlovića, ostale svećenike i oko dvjesto gledatelja. Osnovna misao ove drame bila je da noć uoči Božića ima svoje snažne duhovne moći koje spajaju ljude. „Misa bdijenja u katedrali“, u: *Crkva na kamenu*, pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija, Mostar, god. XVI. (1995.), br. 2, str. 6.

¹⁵³ Usp. „Misa bdijenja u katedrali“, u: *Crkva na kamenu*, pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija, Mostar, god. XVI. (1995.), br. 2, str. 6.

¹⁵⁴ Usp. „Sveta Cecilija pjeva u katedrali“, u: *Crkva na kamenu*, pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija, Mostar, god. XVII. (1996.), br. 1, str. 11.

4.2.5. Nastupi zbora „Marija“ od 1996. do 2012. godine

Godina 1996.

U godini 1996. zbor „Marija“ nastavio je s aktivnim radom, vježbanjem i nastupima kako u drugim župama tako i susjednim državama. Prvi takav dogodio se u crkvi sv. Ignacija Lojolskog u Dubrovniku 11. siječnja, kada je svečano proslavljen blagdan Gospe Lurdske. Za vrijeme svete mise, koju je predvodio o. Slavko Lovrić, pjevali su zbor crkve s. Ignacija „Marija“ i Mješoviti katedralni zbor „Marija“¹⁵⁵ pod ravnanjem don Dragana Filipovića.¹⁵⁶

U toj je godini u mostarskoj prvostolnici također proslavljen blagdan sv. Cecilije. Svečanim euharistijskim slavljem¹⁵⁷ presjedao je biskup Ratko Perić uz koncelebraciju svećenika iz katedralne župe. Sabranoj vjerničkoj zajednici, pjevačima Katedralnog zbora „Marija“, pjevačima dječjeg zbora i djevojačkoj pjevačkoj skupini „Speranza“ govorio je o važnosti crkvene glazbe i pjevanja za vrijeme svete mise i ostalih liturgijskih slavlja.¹⁵⁸

Godina 1997.

Svojim radom, zalaganjem i napretkom zbor je sebi otvarao vrata za sudjelovanje u proslavama blagdana župa gradova izvan Hercegovine. Godina 1997. donijela je sa sobom nova gostovanja. U povodu blagdana Obraćenja sv. Pavla, zaštitnika novoosnovane splitske župe na Pujankama, 25. siječnja na svečanom euharistijskom slavlju, kojemu je presjedao dubrovački biskup mons. Želimir Puljić, sudjelovao je i mostarski katedralni zbor koji je pjevao skupa sa zborom spomenute župe. Na kraju mise župnik don Stjepan Lončar zahvalio je mostarskom

¹⁵⁵ Svi nazočni svećenici, redovnici, redovnice te vjernički puk oduševili su se lijepim i skladnim pjevanjem ovih dvaju ujedinjenih zborova s istim imenom - „Marija“. Poslije misnog slavlja uslijedila je procesija tijekom koje je narod predvođen spomenutim zborovima pjevao marijanske pjesme. „Mješoviti katedralni zbor Marija u Dubrovniku“, u: *Crkva na kamenu*, pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija, Mostar, god. XVII. (1996.), br. 3, str. 12.

¹⁵⁶ Usp. „Mješoviti katedralni zbor Marija u Dubrovniku“, u: *Crkva na kamenu*, pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija, Mostar, god. XVII. (1996.), br. 3, str. 12.

¹⁵⁷ Ovo misno slavlje pratili su svojim pjevanjem, kao i uvijek do sada, pjevači Mješovitog katedralnog zbora „Marija“ pod ravnanjem maestra don Dragana Filipovića. Nakon mise uslijedila je svečana večera za sve pjevače, što je bio izraz zahvalnosti pastoralnog osoblja i njihova voditelja za sav trud koji ulažu u vježbanje. „Pjevanje iz ljubavi prema Bogu“, u: *Crkva na kamenu*, pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija, Mostar, god. XVIII. (1997.), br. 1, str. 10.

¹⁵⁸ Usp. „Pjevanje iz ljubavi prema Bogu“, u: *Crkva na kamenu*, pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija, Mostar, god. XVIII. (1997.), br. 1, str. 10.

zboru kojemu je to bio prvi nastup u ovoj župi na gostovanju. Tim se sudjelovanjem ostvarila prva suradnja između splitske i mostarske župe.¹⁵⁹

Još jedan važan nastup za katedralni zbor dogodio se u ovoj godini, točnije u travnju, kada je Bosnu i Hercegovinu pohodio papa Ivan Pavao II. Posebnu važnost imalo je sveto misno slavlje održano na stadionu Koševo, u kojem su svi dijelovi mise bili pjevani, a pjevanje je predvodio mješoviti zbor koji su činili pjevači mostarskog Katedralnog zbora „Marija“ uz još 350 pjevača iz drugih zborova. Dirigirao je velečasni Marko Stanušić. Prije dolaska Sv. Oca, u prigodnom duhovnom programu nastupila je djevojačka skupina „Speranza“ s pjesmama *Krist na žalu* i *Molitva hrvatskog branitelja*, pod vodstvom don Dragana Filipovića. Nakon toga je sam don Dragan otpjevao pjesmu *Molitva iz tamnice* na oduševljenje svih prisutnih. Katedralni zbor „Marija“ izveo je pjesmu *Molitva pod zvijezdama*.¹⁶⁰

Od zapaženijih nastupa u spomenutoj godini treba još izdvojiti svečano božićno misno slavlje koje je, kao i prethodnih godina, popratio Katedralni zbor „Marija“ skupa sa skupinom „Speranza i tamburaškim orkestrom. Zbor je također pjevanjem božićnih popijevki uz pratnju tamburaškog orkestra obogatio misno slavlje na blagdan Svete Obitelji.¹⁶¹

Godina 1998.

Godina 1998. bila je, možemo tako reći, mirna za zbor, barem što se tiče gostovanja. U svojoj župi su pratili misna slavlja i blagdane. Od značajnijih nastupa izdvaja se onaj na blagdan Uzvišenja Svetoga Križa 14. rujna, kada je održano euharistijsko slavlje¹⁶² u povodu 18. obljetnice posvete katedrale i 6. obljetnice biskupovanja ordinarija Ratka Perića.¹⁶³

Osnutkom drugih sastava i zborova u katedralnoj župi, o čemu će biti više riječi u nastavku, kao i težnjom za što većim napretkom i širenjem glazbene kulture u gradu, zbor „Marija“ dobio je

¹⁵⁹ Usp. „Katedralni zbor Marija u Splitu“, u: *Crkva na kamenu*, pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija, Mostar, god. XVIII. (1997.), br. 3, str. 7.

¹⁶⁰ Usp. Drmić, Ilija, „S papom u srcu vrhbosanske metropolije“, u: *Crkva na kamenu*, pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija, Mostar, god. XVIII. (1997.), br. 5, str. 3. - 5.

¹⁶¹ Usp. „Svečana božićna slavlja i mostarskoj katedrali“, u: *Crkva na kamenu*, pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija, Mostar, god. XIX. (1998.), br. 2, str. 5.

¹⁶² Misno slavlje predvodio je sam biskup Perić, a kao i uvijek do sada svojim pjevanjem sve su uljepšali pjevači zbora „Marija“ pod ravnanjem don Dragana. „Otpočela obnova mostarske katedrale“, u: *Crkva na kamenu*, pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija, Mostar, god. XIX. (1998.), br. 9-10, str. 1.

¹⁶³ Usp. „Otpočela obnova mostarske katedrale“, u: *Crkva na kamenu*, pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija, Mostar, god. XIX. (1998.), br. 9-10, str. 1.

konkurenciju među mlađim pjevačima. No, i dalje se sačuvala tradicija da svaki veći blagdan u katedrali bude uveličan pjevanjem ovoga zbora. Zbor je od tada, skupa sa drugim zborovima i sastavima koji su djelovali pri katedrali, sudjelovao u koncertima i glazbenim projektima u katedrali, ali i izvan nje. Postao je dio Katedralnoga oratorijskog zbora.

Godina 2000.

Za jubilarnu 2000. godinu zbor snima svoj prvi nosač zvuka, svoj prvi CD božićnih pjesama, a promocija i koncert održali su se u katedrali. CD je snimljen na nagovor maestra Nikice Kalogjere koji je uvjerio don Dragana da je zbor dorastao takvom projektu. Snimalo se u katedrali, a za zbor je to bilo jedno novo veliko iskustvo.

Godina 2001.

Nova godina donosi i nove nastupe i angažmane. U prepunoj dvorani Hrvatskoga doma hercega Stjepana Kosače 11. lipnja u 20 sati izvedeno je glazbeno-scensko djelo *Drugo uskrsnuće* u povodu hrvatske manifestacije *Lipanjске zore*, u okviru koje se osobito prisjeća na vrijeme oslobođenja Mostara. Tekst i stihove koji prate povijest Hercegovine još od vremena prvih kršćana, potom slavni hercega, turskog harača, do ratova posljednjih stoljeća, napisao je 1998. godine don Petar Vuletić Šjor. Autor je poseban naglasak stavio na privrženost i odanost Mariji Majci Crkve kao što to izražavaju završni stihovi:

Širi ruke, Majko Crkve, pa zakrili Mostar grad;

U burama olujama dok Neretva mutna teče do nogu ti djeca kleče.

Stihove je za zbor i orkestar uglazbio don Dragan Filipović, a orkestraciju izradio Ljubo Kuntarić. Kako don Dragan ističe, to je bilo njegovo prvo veće autorsko djelo na kojem je radio više od godinu dana. Pripremanje tog kazališnog djela okupilo je više od 200 sudionika. Katedralni zbor „Marija“ izveo ga je u suradnji sa zborom „Sv. Stjepan“ iz Opuzena i Klapom „Hrvoje“. Glumački dio izvela je skupina mladih pod vodstvom redatelja Marija Miszmera. Simfonijski orkestar Mostar nastupio je pod ravnanjem Harija Zlodre. Svoj udio dali su solisti: Karmela Gabrilo, Anđelko Glibić, Ilijana Korać, guslar Zlatko Glavinić, HKUD Dubrave (koji je izvodio bećarac), glumci: Mirna Ćorić, Nikolina Šarić, Marija Anić, Marin Mirko, Davor Zovko, Mario Glibić, Mario Miloloža, Marko Živko i Miro Vidović te brojni drugi sudionici i suradnici.

Bila je to večer koja se dugo pamti i sigurno ulazi u antologiju kulturnih događaja grada Mostara.¹⁶⁴ Kako se sam don Dragan prisjeća, zanimanje za ovaj događaj bilo je veliko, a više od 200 ljudi je zbog malog kapaciteta prostora stojeći pratilo izvedbu. Iduće, 2002., godine isto djelo izvedeno je u Opatiji na manifestaciji *Stepinčevi dani* u dvorani hotela Adriatic, također pod dirigentskom palicom Harija Zlodre.¹⁶⁵

Slika 7. Pjevači Katedralnoga zbora „Marija“ s don Draganom Filipovićem i s. Mateom Krešić nakon izvedbe glazbeno-scenskoga djela „Drugo uskrsnuće“ u Mostaru (privatna zbirka članice zbora gospođe Milke Ivanković)

¹⁶⁴ Usp. Brtan, Branka, „Drugo uskrsnuće“, u: *Crkva na kamenu*, pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija, Mostar, god. XXII, (2001.), br. 7, str. 15.

¹⁶⁵ Prema kazivanju don Dragana Filipovića (Krehin Gradac, 1958.). Razgovor obavljen u Mostaru 21. rujna 2017. godine.

Godina 2002.

Godina 2002. važna je za katedralne pjevače zbog još jednog velikog projekta. Naime, u svibnju ove godine snimili su svoj drugi nosač zvuka pod nazivom *Ljiljane bijeli*, na kojemu se nalaze Gospine pjesme.

Godina 2003.

Osobito važna godina za sve vjernike u Bosni i Hercegovini bila je 2003. jer je upravo te godine 22. lipnja Banju Luku pohodio papa Ivan Pavao II. Za katedralnu je župu to bio važan dan jer je zbor sa svojim zborovođom zauzimao važno mjesto u svetoj misi koju je predvodio Papa. Veliki zbor na Papinoj misi sastojao se od 850 pjevača sastavljenih od 20 zborova iz 20 različitih župa diljem Vrhbosanske metropolije. Pastoralni orkestar, koji se sastojao od 36 svirača, bio je sastavljen od Simfonijskog orkestar Mostar koji je vodio ravnatelj prof. Živko Ključec i Puhačkog orkestra Prvog hrvatskog gardijskog zbora VF BiH. O samom događaju don Ivo Šutalo piše: „U punom zanosu i radosti osvojili su srca svih vjernika koji su skupa s njima iz dubine duše klicali u čast Gospodinu, u čast novom blaženiku Ivanu Merzu i u čast Svetome Ocu Ivanu Pavlu II. Nikada s toliko oduševljenja, snage, volje i emocija nisu pjevali i svirali u svojim župama, niti na najvećim i najvažnijim svojim nastupima koje su u svojoj povijesti imali. Najveći i najodgovorniji nastup jest pjevanje i sviranje na Papinoj misi. Položili su na tom ispitu i oduševili i potakli sve vjernike da i oni unesu u liturgijske pjesme cijelo svoje srce i dušu. Sestri Matei Krešić pripala je najveća čast da ona bude orguljašica na Papinoj misi. Da bi sve to izgledalo tako veličanstveno, harmonično i zanosno, pobrinuo se maestro don Dragan Filipović, čija je dirigentska palica toga dana blistala i nepogrješivo određivala svečani ritam, tempo i dinamiku kao ni na jednom dosadašnjem dirigentskom nastupu. Velika pomoć maestru, kako u pripremi tako i na samoj svetoj misi, bili su vrsni glazbeni stručnjaci: don Marko Stanušić, don Niko Luburić i fra Slavko Topić. Iz hercegovačkih biskupija nastupilo je osam zborova: Mješoviti katedralni zbor iz Mostara „Marija“, zbor „Sv. Nikole Tavelića“ iz Tomislavgrada, „Fra Grga Martić“ iz Posušja, „Sv. Cecilija“ sa Širokog Brijega, „Kraljica Mira“ iz župe sv. Jakova u Međugorju, „Sv. Ante“ s Humca, „Krist Kralj“ iz Čitluka i župni zbor „Sv. Petra i Pavla“ iz

istoimene župe u Mostaru. Sa svete mise svi su otišli oduševljeni i ispunjeni nevidenom duhovnom snagom, zadovoljstvom, radošću i životnim poletom.“¹⁶⁶

Uvježbavanje za ovaj događaj trajalo je tri mjeseca, a don Dragan je održavao zajedničke probe zborova u Livnu, Mostaru i Sarajevu nakon što bi oni dio po dio navježbali sa svojim zborovođama po župama. Za don Dragana je to bila velika čast, veliki događaj, ali i velika odgovornost. Prema sjećanju don Dragana, na misi su se pjevale sljedeće skladbe: *Ecce sacerdos magnus*, *Misa* (Ivo Peran) obrađena za zbor i puk, *Himna o Ivanu Merzu*, *Aleluja* s Papinim geslom „Vjera moj je poziv“, Papina himna *Zdravo tijelo Isusovo*, *Do nebesa* (T. A. Smolka), *Tebe Boga hvalimo*, *Uzmite jedite*. Sve je obrađeno za orkestar i zbor.¹⁶⁷

Godina 2004. – 2012.

Sljedeća 2004. godina donosi novi veliki projekt, novi CD s korizmenim pjesmama koji je snimljen u studenome te godine.

Nakon toga snimljen je još jedan nosač zvuka pod nazivom *Uskrsnu Isus doista*. Na njemu se nalaze uskrsne pjesme, a sniman je tijekom veljače i ožujka 2006. godine. Osim zbora „Marija“ na ovom, ujedno posljednjem snimljenom CD-u, sudjelovali su i zbor „Sv. Stjepan“ iz Opuzena i zbor „Krista Kralja“ iz Čitluka.

Od važnijih nastupa u sljedećim godinama treba istaknuti onaj u 2007., godini na blagdan sv. Josipa 19. ožujka. Misno slavlje predvodio je vrhbosanski nadbiskup Vinko Puljić, a svojim su pjevanjem pjevači više katedralnih zborova, na čelu sa zborom „Marija“, uz pratnju Simfonijskog orkestra iz Mostara uveličali to slavlje. Na orguljama je svirala s. Mateja Krešić, na klaviru prof. Marijana Pavlović, a zborom i orkestrom dirigirao je i sada don Dragan Filipović. Na kraju misnog slavlja izveli su pjesmu u čast papi Benediktu XVI.¹⁶⁸

Zbor je sudjelovao i u događanjima na Bleiburgu 13. svibnja iste godine. Misno slavlje predvodio je zagrebački nadbiskup kardinal Josip Bozanić u koncelebraciji više svećenika. Veliki

¹⁶⁶ Usp. Šutalo, don Ivo, „Nosim vas u svome srcu“, u: *Crkva na kamenu*, pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija, Mostar, god. XXIV, (2003.), br. 7, str. 12. - 15.

¹⁶⁷ Prema kazivanju don Dragana Filipovića (Krehin Gradac, 1958.). Razgovor obavljen u Mostaru 21. rujna 2017. godine.

¹⁶⁸ Usp. „Svetac pravednosti i povjerenja u Boga“, u: *Crkva na kamenu*, pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija, Mostar, god. XXVIII. (2007.), br. 4, str. 16.

mješoviti zbor „Marija“, srednjoškolski zbor „Gaudeamus“ i glazbena skupina „Pro musica“ iz katedralne župe Mostar popratili su to misno slavlje. Osim voditelja i dirigenta zborova mo. don Dragana Filipovića, pri uvježbavanju programa mise pomogle su i s. Mateja Krešić i prof. Marijana Pavlović. Večer prije tog molitvenog događaja spomenuti zborovi su u župnoj crkvi u Lavamündu izveli koncert duhovnih skladbi na divljenje velikog broja austrijskih katolika.¹⁶⁹ Spomenuta misa i komemoracija na Bleiburgu bili su nastupi koji su se najviše u sjećanje urezali gospođi Milki Ivanković, dugogodišnjoj članici zbora. Ona je istaknula kako je bila čast zboru iz Mostara dobiti priliku da pjeva.¹⁷⁰ Osim gospođe Milke, u Katedralnom zboru „Marija“ pjevali su jedno vrijeme i njezina dva sina Marko i Vijeko.

Uzvišenje sv. Križa proslavljeno je u mostarskoj katedrali i 14. rujna 2010. godine na svetoj misi u 18 sati. Tom prigodom ujedno je svečano proslavljena i 30. obljetnica posvete katedrale te 18. obljetnica ređenja biskupa Ratka Perića. Misno je slavlje svojim pjevanjem i ovom prigodom uvećao katedralni zbor kojim je ravnao mo. don Dragan Filipović uz orguljsku pratnju s. Mateje Krešić.¹⁷¹

Spomenute 2010. godine, uoči blagdana sv. Cecilije, zaštitnice crkvenoga pjevanja i pjevača, 21. studenoga u mostarskoj je katedrali za vrijeme večernje svete mise svečano obilježena 30. obljetnica osnivanja katedralnih zborova. Program je započeo pola sata prije misnog slavlja. U okviru programa sve su skupine pjevale po jednu skladbu sjećajući se zajedničkih trenutaka i druženja. Kroz ove zborove prošlo je oko 500 pjevača, neki su još pjevali, a neki su otišli, bilo je i nekoliko voditelja koji su pomagali kako bi zborovi i klape bili na dostojnoj razini.¹⁷²

Svetkovina Uzvišenja sv. Križa u mostarskoj katedrali proslavljena je i u 2012. godini svečanom svetom misom u 18 sati koju je uz brojne svećenike koncelebrante predvodio mostarsko-duvanjski i trebinjsko-mrkanski upravitelj mons. Ratko Perić. Na Križevo, koje se slavi 14. rujna, obilježena je 32. obljetnica posvete katedrale te 20 godina od biskupskog ređenja

¹⁶⁹ Usp. Marijanović, Draženko, „Misa za sve stradalnike križnoga puta“, u: *Crkva na kamenu*, pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija, Mostar, god. XXVIII. (2007.), br. 6, str. 24.

¹⁷⁰ Prema kazivanju članice zbora gospođe Milke Ivanković (1940.). Razgovor obavljen u Mostaru 6. rujna 2018. godine. Osim gospođe Milke, u Katedralnom zboru „Marija“ pjevali su jedno vrijeme i njezina dva sina Marko i Vijeko.

¹⁷¹ Usp. „Dvostruko slavlje“, u: *Crkva na kamenu*, pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija, Mostar, god. XXXI. (2010.), br. 10, str. 19.

¹⁷² Usp. „Pjevajte na slavu Božju“, u: *Crkva na kamenu*, pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija, Mostar, god. XXXI. (2010.), br. 12, str. 40.

biskupa Ratka Perića. „Zvuci Simfonijskog orkestra iz Mostara te glasovi Katedralnog zbora uz dirigenta maestra don Dragana Filipovića osobito su doprinijeli ovom svečanom slavlju. Zbor je za biskupa izveo „Aleluju - Kroz mnoge nam je nevolje“, napisanu po biskupovom geslu *Kroz mnoge nam je nevolje u kraljevstvo Božje*, a na kraju misnog slavlja Händelovu `Aleluju`“.¹⁷³ Uz sve spomenute nastupe i angažmane zbor je također održavao božićne koncerte koji su više puta prikazivani kako na lokalnim tako i na državnim TV postajama.

Godine 2013. u katedralnu župu za zborovođu zbora „Marija“ dolazi don Niko Luburić koji nastavlja s radom. Temeljna zadaća zbora, kako i prije tako i sada, ostat će uveličavanje nedjeljne svete mise u 11 sati, ali zbor sve do danas neumorno sudjeluje u kulturnom životu grada Mostara te redovito organizira koncerte za različite prigode.

Slika 8. Katedralni zbor „Marija“ pod vodstvom don Dragana Filipovića za vrijeme mise na blagdan sv. Josipa, zaštitnika Mostarsko-duvanjske biskupije 2012. godine (Katolička Tiskovna Agencija)

¹⁷³ Usp. Arapović, Martina, „Po otkupiteljskom križu do slave Božje“, u: *Crkva na kamenu*, pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija, Mostar, god. XXXIII. (2012.), br. 10, str. 26.

4.3. Dječji zbor „Slavuj“

Za osnivanje dječjeg zbora u mostarskoj katedrali ponovno su bili zaslužni s. Gracija i don Niko. Kako saznajemo iz razgovora sa s. Gracijom, pjevači zbora „Marija“ vremenom su počeli dovoditi djecu na probe. Prvi je to učinio gospodin Branko Haubrih. Njegova kćerka Kristina, prema sestrim riječima, „gutala“ je ono što su pjevali. Vidjevši to, došla je na ideju i potaknula ostale roditelje da dovedu djecu te ih okupe u jedan zbor. Roditelji su bili presretni kada se zbor formirao, a vremenom su i djeca čiji roditelji nisu pjevali u zboru dolazila i priključivala mu se. Kako su djeca otvorenija i slobodnija u komunikaciji, zbor se brzo širio te je u kratkom vremenu imao oko šezdeset pjevača. U početku je bio jednoglasan, a sestra je uvijek uvježbavala s njima dječje liturgijske pjesme (nikada šansone) iz crkvenih pjesmarica. Toga se strogo držala i s velikim i s dječjim zborom. Dječji zbor je dobio ime „Slavuj“, kako nam je objasnila sama s. Gracija. Jednom prilikom dok ih je slušao, fra Mićo Pinjuh¹⁷⁴ rekao joj je kako su djeca čudo, na što je sestra odgovorila da pjevaju kao slavuji te ih je i sama počela zvati slavujima.¹⁷⁵ Nakon toga je i don Niko prihvatio tu ideju, a podržao ih je tadašnji urednik *Crkve na kamenu* don Ivica Puljić. Naime, čuvši djecu kako pjevaju usporedio ih je sa zborom „Slavulj“ koji je nekada djelovao u Trebinju i bio odličan. Don Ivica je smatrao da bi se, ako se uzme to ime, mogla nastaviti tradicija izvrsnih pjevačkih zborova. Don Niko je usvojio prijedlog te skupa sa s. Gracijom dječjem zboru dao ime „Slavuj“¹⁷⁶.

Vidjevši napredak i važnost ovoga zbora za jednu župu, fra Mićo Pinjuh je predlagao s. Graciji da potakne i druge župe da osnuju dječje zborove kako bi poslije mogli organizirati zborovanje. Ideja je zaživjela te su uskoro s. Gracija i don Niko skupa s fra Mićom Pinjuhom i s. Bibijanom Ćurlin organizirali susret dječjih zborova u Hercegovini pod nazivom *Zlatna harfa*, gdje se iz godine u godinu najbolje mogao vidjeti napredak i rad zborova i njihovih zborovođa.

¹⁷⁴ Fra Mićo Pinjuh rođen je 4. rujna 1948. godine u Čerinu (općina Čitluk). Temeljnu naobrazbu stekao je u rodnom mjestu, klasičnu gimnaziju u Visokom, a za svećenika je zaređen 1973. godine. Hrvatskoj katoličkoj javnosti poznat je kao vrstan organizator, izniman kateheta i neumoran pastoralni djelatnik. Utemeljitelj je i dugogodišnji voditelj glazbeno-liturgijske manifestacije *Zlatna harfa*, koja i danas živi.

¹⁷⁵ Prema kazivanju sestre Gracije Akmađić (Drinovci, 1941.). Razgovor obavljen u Splitu 10. listopada 2016. godine.

¹⁷⁶ Usp. Goluža, dr. Božo (ur.), (2008.), *Bogu na slavu*, Mostar, u: *Crkva na kamenu*, str. 43.

Godina 1984.

Godina 1984. bila je važna i donijela je značajne datume za katedralu i njezine pjevače. Ovoga puta u pitanju je dječji zbor i njihov nastup na prvom susretu dječjih crkvenih zborova nazvanom *Zlatna harfa* (kako je već spomenuto) na području Hercegovine, koji je održan 1. srpnja spomenute godine na Kočerinu. Organizator tog druženja bio je fra Mićo Pinjuh, predsjednik Vijeća franjevačkih zajednica – Komisija za apostolat i evangelizaciju. Sa svojim zborovima sudjelovale su župe: Kočerin, Mostar – katedralna župa, Široki Brijeg i Čitluk. Susret je započeo svetim misnim slavljem u kočerinskoj crkvi sv. Petra i Pavla, koje je predvodio fra Mićo, a koncelebrirali su don Niko Luburić, kapelan katedralne župe u Mostaru, i fra Petar Krasić iz Franjevačkog samostana u Mostaru. Tri djevojčice iz katedralne župe pjevale su pripjevni psalam za vrijeme Euharistije, a u prinosu darova djeca iz katedralne župe prinijeli su sliku Marije Majke Crkve i Kraljice neba, koju je za ovu prigodu naslikao mostarski slikar Marin Topić. Nakon euharistijskog slavlja program je počeo pozdravom voditelja fra Miće. Zborovi su svoje nastupe uz pomoć voditelja izveli dostojanstveno i lijepo. Iz razgovora sa s. Gracijom doznajemo kako je zbor „Slavuj“ na prvom zborovanju pjevao pjesmu *Hostijo Božanska, tajno klanjam ti se dušom svom* (talijanska pjesma koja je prerađena na hrvatski jezik). Jedino je, prema sestrinim riječima, taj zbor pjevao dvoglasno i na tom prvom nastupu izvan župe bili su odlični. Na koncu su kao znak zahvalnosti, ali i uspomenu na ovaj nastup, zborovi i njihove zborovođe dobili diplome.¹⁷⁷

Godina 1985.

Iako je tek bila u začetku, *Zlatna harfa* već je druge godine svoga postojanja pokazala zrelost i ozbiljnost. Uz izvornost zamisli bilo je mnogo toga za pohvalu: izbjegavanje natjecateljskog duha, koji uistinu potiče, ali isto tako razočara većinu sudionika; prijateljski susreti najmlađih pripadnika Crkve na području Hercegovine, ali i šire, gostoljubivost i nesebičnost domaćina. Drugi susret *Zlatne harfe* održao se ponovno na Kočerinu 19. svibnja 1985. godine. Sve je započelo kao i prošle godine euharistijskim slavljem koje je predvodio mons. Pavao Žanić, a propovijedao fra Petar Krasić (graditelj kočerinske crkve). Svi zborovi pjesmom su sudjelovali u misnom slavlju, a predstavnici zborova i u prinosu darova. Nakon

¹⁷⁷ Usp. *Zlatna harfa*, u: *Crkva na kamenu*, pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija, Mostar, god. V. (1984.), br. 8-9, str. 13.

misnog slavlja uslijedio je glazbeni dio susreta koji je otvorio mjesni župnik fra Mićo Pinjuh. Službeni program započeo je nešto poslije 17 sati izvlačenjem papirića s imenima zborova, koji su odredili redosljed nastupa. Zborovanje se odvijalo u crkvi na uređenoj pozornici, a pratilo ga je mnoštvo oduševljenih slušatelja iz mjesne župe i iz raznih drugih mjesta. Među slušateljima je bilo i osamdesetak svećenika i časnih sestara, a nazočan je od početka do kraja bio i mostarski biskup mons. Pavao Žanić. Nakon pozdrava fra Miće, biskup Pavao Žanić ohrabrio je djecu prigodnim riječima, a katehete pozvao da još predanije rade na uzdizanju liturgijskoga pjevanja u crkvama. Zborovi su nastupili po sljedećem redosljedu:

- Mostar – franjevačka župa pod vodstvom Vite Dugandžića
- Stolac – župa sv. Ilije pod vodstvom s. Ernestine Zovko
- Čerin - pod vodstvom s. Sidonije Vučić
- Čitluk – pod ravnanjem s. Verene Rupičić
- Mostar – katedralna župa pod ravnanjem s. Gracije Akmadžić i don Nike Luburića
- Široki Brijeg – Lištica pod ravnanjem s. Brigite Luburić
- Kočerin - pod ravnanjem s. Vladimire Vučić
- Široki Brijeg – samostanski zbor pod ravnanjem s. Bibijane Ćurlin
- Gabela Polje – pod ravnanjem župnika don Damjana Raguža
- Posušje – pod ravnanjem župnika fra Franje Maoića.

Na ovom susretu jedino je Dječji zbor „Slavuj“ imao i odore, napravljene za tu prigodu. Naime, s. Gracija je tražila od don Ivica Puljića donaciju za majice, što je i uspjela dobiti. Na njima je na don Ivičin prijedlog pisalo „Crkva na kamenu“ (čime su reklamirali spomenuti list) s čime se sestra složila, ali uz uvjet da na njima piše i ime zbora. Majice su bile plave boje s već spomenutim natpisima.¹⁷⁸

¹⁷⁸ Prema kazivanju sestre Gracije Akmadžić (Drinovci, 1941.). Razgovor obavljen u Splitu 10. listopada 2016. godine.

Slika 9. Dječji zbor „Slavuj“ u odori nakon nastupa na „Zlatnoj harfi“ 1985. godine (Župni ured mostarske katedrale)

Osim zborskih, bilo je i mnogo pojedinačnih nastupa kako pjevanja tako i recitacija. Svaki sudionik dobio je prigodni bedž na kojem je bila uočljiva zlatna harfa ukrašena notama. Biskup je podijelio diplome predstavnicima malih zborova, a s. Suzana voditeljima. Djeca su razdragano klicala i pljeskala pri dodijeli svake pojedine diplome. Bili su doista jedno srce i jedna duša. Na koncu je fra Petar Krasić dobio zadatak da komisija izabere dva zbora za koja su smatrali da bi biskupiju najbolje predstavljala na završnoj smotri u Đakovu. Izglasovali su zbor iz župe Široki Brijeg i katedralni zbor iz Mostara. Tako je dječji katedralni zbor dobio priliku nastupiti izvan svoje župe.¹⁷⁹

¹⁷⁹ Usp. „Zvuci harfina zajedništva“, u: *Kršni zavičaj*, Hercegovina, 1985., br. 185, str. 185. - 189.

Datumi 22. i 23. lipnja 1985. bili su posebni kako za pjevače zbora „Slavuj“ tako i za Đakovo, jer su baš u toj godini glazbe održani dani završnog zborovanja *Zlatne harfe*. Sudjelovalo je preko osamsto sudionika iz raznih gradova Hrvatske – Split, Zagreb, Sinj i dr., ali i izabrani predstavnici iz Mostara i Širokog Bijega.¹⁸⁰ Susret je otvorio predsjednik Komisije za apostolat i evangelizaciju VFZ-a (Vijeće franjevačkih zajednica) fra Mićo Pinjuh, hercegovački franjevac i župnik na Kočerinu. Nakon pozdrava biskupa uslijedili su nastupi zborova. Mali katedralni zbor iz Mostara, pod vodstvom s. Gracija Akmadžić i don Nike Luburića, otpjevao je pjesme *Samo Bog je ljubav moja* (C:H, D:T: - M. Cetinić) i *Klanjam ti se smjerno* (M. Ivšić), a zbor župe Marijina Uznesenja sa Širokog Brijega, pod vodstvom s. Bibijane Ćurlin, predstavio se pjesmama *Jel' slomljena to harfa moja...* (A. Marić, S. Topić) i *Moja misli* (G. Verdi iz opere *Nabucco*). Pored spomenuta dva zbora iz Hercegovine, nastupili su još i sljedeći zborovi iz Hrvatske:

- mali zbor župe Svih svetih iz Đakova s pjesmom *Zlatna harfa*
- Božena Lučić iz župe sv. Stošije u Zadru s pjesmom *Bože moj što je jutro*
- mali župni zbor iz župe Gospe Lurdske iz Zagreba s pjesmama *Pjesma stvorova* i *O, sveta gozbo*
- mali zbor iz župe Gospe od Otoka – Solin s pjesmama *Marijo* i *Pjesma nad pjesmama*
- mali zbor župe Srca Isusova iz Zadra s pjesmama *Naš Bog je uvijek s nama* i *Pohvale Mariji*
- zbor župe sv. Stošije iz Biograda s pjesmama *Mariji pomoćnici* i *O, sveta gozbo*
- mali zbor iz župe Jakova apostola – Dicmo Donje s pjesmama *Imenu Isusovu* i *Pjesma selu*
- mali zbor iz župe sv. Euzebija i Poligona – Vinkovci s pjesmama *Zapali svjetlo svojim životom* i *Uskrsna radost*
- zbor župe sv. Josipa iz Zagreba s pjesmama *Bio si radnik i tesar* i *Na svim mojim putovima*

¹⁸⁰ Počasni žiri činili su: biskup domaćin mons. Ćiril Kos kao predsjednik, zatim provincijalka sestara sv. Križa u Đakovu s. Miljenka Tadin, tajnik Vijeća franjevačkih zajednica o. Fra Hadrijan Borak i katedralni kustos Vilim Hiršnhauzer – kao članovi. Među nazočnima je bilo dosta svećenika i časnih sestara. Tu su bili i članovi Komisije koja je pokrenula ovu zamisao: fra Ivo Čačić, fra Ivan Gavran, s. Terezija Zemljić, fra Stanko Belobrajdić te mnogi drugi gosti i prijatelji ovog pothvata. „U Đakovu“, u: *Kršni zavičaj*, Hercegovina, 1985., br.18, str. 189. -190.

- mali zbor iz župe Gospe Sinjske s pjesmama *Može, može...* i *Naše želje...*
- mali zbor župe Filip – Jakov iz Zadra s pjesmama *Milost* i *Hvala mama, hvala tata*
- zbor župe sv. Nikole iz Vinkovaca s pjesmama *Sidro duše* i *Radostan sam ja*
- združeni zbor Vukovar – Borovo s pjesmom *Samarijanka*
- katedralni mali zbor iz Đakova s pjesmama *Zdravo, Marijo* i *Budite mi svjedoci*.

Nakon izvedbi vrlo lijepo uvježbanih skladbi slijedio je svečani trenutak – podjela prigodnih nagrada i priznanja. Svi sudionici dobili su bedževe na kojima je bio istaknut leteći golub mira sa zlatnom harfom u kljunu, a za zborove i voditelje komisija je pripremila prekrasne spomen-zastavice sa simbolikom i tematikom mjesta i susreta. Za kraj je mali zbor iz Širokog Brijega skupa s mostarskim katedralnim zborom biskupu mons. Ćirilju Kosu, koji je bio učenik Franjevačke klasične gimnazije na Širokom Brijegu, otpjevao himnu svetišta u kojemu je on nekada pjevao i molio, himnu širokobriješkoj Gospi – za glazbalom je bila širokobriješka orguljašica s. Bibijana, a zborom je ravnao don Niko Luburić.¹⁸¹

Godina 1986.

Godina 1986. bila je također važna za zbor „Slavuj“. Za dječje zborove Hercegovine i te je godine 8. lipnja održan susret *Zlatna harfa* na Kočerinu. Susret je započeo svečanim euharistijskim slavljem u 16 sati koje je, uz sudjelovanje mnogih svećenika, predvodio mjesni biskup Pavao Žanić. Cjelokupni glazbeni program euharistijskoga slavlja uzet je iz nove liturgijske pjesmarice *Pjevajmo Gospodinu pjesmu novu* prema predlošku tzv. obveznog programa koji je za sve sudionike ovogodišnjih *Harfinih* susreta izradio Institut za crkvenu glazbu iz Zagreba. Više od 500 mladih sudionika složno je pjevalo sve glazbene jedinice spomenutoga programa. Pjevanje je na orguljama pratila sestra Bibijana Ćurlin, a pod dirigentskom palicom Vitomira Dugandžića iz Mostara.¹⁸² Drugi dio susreta otvorio je pokretač i glavni animator *Zlatne harfe* fra Mićo Pinjuh. On je pozdravio sve nazočne na čelu s biskupom Žanićem, provincijalkom iz Bijelog polja s. Natalijom Palac i stručnim procjeniteljima.

¹⁸¹ Usp. „U Đakovu“, u: *Kršni zavičaj*, Hercegovina, 1985., br.18, str. 189. -192.

¹⁸² Sudionici iz pojedinih župa preuzeli su i ostala zaduženja unutar euharistijskoga slavlja: čitanje, prinos darova i dr. Nakon euharistijskog slavlja svi su sudionici razgledali prigodnu izložbu dječjih radova o temi „Gospin lik u Filateliji“, koja je bila pripremljena posebno za ovu prigodu. „*Zlatna harfa* `86. u Hercegovini“, u: *Kršni zavičaj*, Hercegovina, 1986., br. 19, str. 183. - 184.

Ovogodišnji procjenitelji bili su: dr. Zdravko Blajić, profesor glazbenoga odgoja na bogosloviji u Splitu, dr. Slavko Topić, profesor glazbenoga odgoja na Franjevačkoj bogosloviji u Sarajevu, i fra Mile Ćirko, profesor glazbenoga odgoja na bogosloviji u Makarskoj. Na smotri su, izvodeći po dvije skladbe, nastupali mali zborovi iz sljedećih župa:

- Čitluk (voditeljica s. Verena Rupčić)
- Široki Brijeg (voditeljica s. Bibijana Ćurlin)
- Čerin (voditeljica s. Sidonija Vučić)
- Humac (voditeljica s. Terezija Markić)
- Mostar - franjevačka župa (voditelj Vitomir Dugandžić)
- Kočerin (voditeljica s. Vladimira Vučić)
- Stolac (voditeljica s. Ernestina Zovko), Posušje (voditelj fra Leonardo Hrkać)
- katedrala (voditelji don Niko Luburić i s. Gracija Akmadžić).

Svi zborovi pokazali su zavidan stupanj uvježbanosti. To je nedvojbeno svjedočilo o velikoj ozbiljnosti s kojom su voditelji prilazili poslu. Podjela prigodnih diploma na kraju susreta bio je posebno svečan i radostan čin. Uz predsjednika Vijeća koje je pokrovitelj ove glazbeno-liturgijske inicijative i predsjednika komisije koja vodi brigu o pripremi *Harfinih* susreta diljem domovine, ovogodišnje su spomen-diplome *Zlatne harfe* riječima ohrabrenja potpisali i prvak naše domovinske Crkve, predsjednik BKJ kardinal Franjo Kuharić i predsjednik Katehetskog vijeća BKJ i domaćin prošlogodišnjeg završnog susreta *Zlatne harfe* Ćiril Kos. Diplome su zborovima i voditeljima podijelili otac biskup, s. provincijalka i stručni procjenitelji. Stručnjaci su bili zadivljeni onim što su toga popodneva vidjeli i čuli na Kočerinu. Svoje dojmove rado su podijelili s prisutnima. Na kraju je otac biskup zahvalio svima koji su na bilo koji način doprinijeli ovom divnom susretu. Posebno je ohrabrio sudionike i voditelje, naglasivši veliku odgovornost koju preuzimaju u Crkvi svojim nastojanjima.¹⁸³

Godina 1987.

Susret malih župnih zborova Mostarsko-trebinjske biskupije *Zlatna harfa* održan je, već tradicionalno, i u 1987. godini, i to 31. svibnja na Kočerinu. Oko 400 mladih sudionika, dvadesetak voditelja, više od 70 kateheta i katehetica iz Hercegovine i susjedne Hrvatske te velik

¹⁸³ Usp. „*Zlatna harfa* `86. u Hercegovini“, u: *Kršni zavičaj*, Hercegovina, 1986., br. 19, str. 183. - 187.

broj vjernika iz Kočerina i župa sudionica ispunili su prostrano dvorište pred svetištem. Koncelebrante, na čelu s biskupom i provincijalom, dočekalo je složno višeglasje. Svi sudionici naučili su pjevati cijeli glazbeno-liturgijski program misnoga slavlja. Pjevanjem je za vrijeme mise ravnao don Niko Luburić, dok je s. Bibijana Ćurlin bila za orguljama. Prije blagoslova i otpusne pjesme dogodilo se nešto što je utjecalo na osnovni ugođaj cjelokupnoga uvodnog dijela susreta. Riječ je o izvlačenju liturgijskih skladbi iz košarice u kojoj su bili papirići s naslovima liturgijskih popijevki iz obveznog glazbeno-liturgijskog programa tekuće godine. Svaki zbor je trebao nastupiti s tri skladbe. Jedna je bila prema slobodnom izboru, dok su druge dvije predstavnici zborova, naočigled svih prisutnih, izvlačili iz „liturgijske košarice“. Izvlačenje je bilo zanimljivo i veselo, a svaki papirić pratili su veseli glasovi razdraganih mališana i spontani pljesak prepunoga svetišta. Ljudi su iskreno pljeskali radu i velikoj požrtvornosti svih voditelja i zborova koji su na susret došli spremni i uvježbani.¹⁸⁴ Po tri skladbe izveli su mali župni zborovi sljedećih župa:

- sv. Petra i Pavla iz Mostara (voditeljica s. Slavica Kožul)
- sv. Ivana Krstitelja iz Konjica (voditelji fra Luka Marić i s. Benjamina Kožul)
- katedralne župe Mostar (voditelji don Niko Luburić i s. Gracija Akmadžić)
- Marijina Uznesenja sa Širokoga Brijega (voditeljica s. Bibijana Ćurlin)
- sv. Petra i Pavla iz Kočerina (voditeljica s. Andrijana Hrkać)
- Uznesenja Blažene Djevice Marije iz Posušja (voditeljica s. Vladimira Vučić).

Susret je završio svečanom podjelom umjetničkih spomen-diploma voditeljima i predstavnicima zborova.¹⁸⁵

¹⁸⁴ Prije samog početka programa svi okupljeni su imali mogućnost pogledati izložbu dječjih radova o temi „Isus Krist – Bog i čovjek“. Uvodni dio susreta započeo je uobičajenim pozdravima prisutnih. I ovoga su puta najugledniji gosti bili redovnički poglavari o. fra Jozo Pejić i s. Natalija Palac te mjesni biskup Pavao Žanić. Također su posebno pozdravljeni članovi stručnog žirija dr. Zdravko Blajić i s. Mirta Mačina Škopljanac iz Splita. Nakon pozdrava uslijedili su glazbeni i drugi stvaralački nastupi pojedinih zborova i skupina. „Liturgijska košarica“ – novo osvježanje *Zlatne harfe*“, u: *Sveta Baština*, Duvno, god. VI. (1987.), br. 7, str. 10. - 11.

¹⁸⁵ Usp. „Liturgijska košarica“ – novo osvježanje *Zlatne harfe*“, u: *Sveta Baština*, Duvno, god. VI. (1987.), br. 7, str. 10. - 11.

Godina 1988.

I ove se godine, točnije 29. svibnja, na Kočerinu održala *Zlatna harfa* prema istom rasporedu kao i prethodne godine.¹⁸⁶ U prepunoj su crkvi sa svojim voditeljima nastupili sljedeći dječji zborovi:

- Posušje (voditeljica s. Vladimira Vučić)
- Ljubuški – Humac (voditeljica s. Terezija Markić)
- Mostara - katedrala (voditelji s. Gracija Akmadžić i don Niko Luburić)
- Mostar - sv. Petra i Pavla (voditeljica s. Slavica Kožul) i filijala Jasenica (voditelj Marko Markić)
- Kočerin (voditeljica s. Andrijana Hrkać)
- Konjic (voditeljica s. Benjamina Kožul)
- Imotski (voditelji s. Pavlimira Šimunović i fra Dinko Bekavac)
- Stolac (voditeljica s. Ernestina Zovko)
- Hutovo (don Ivica Puljić).

Djeca su izvrsnim pjevanjem pokazala vrhunske domete liturgijske glazbe. Zborovanju je u ime Instituta za crkvenu glazbu iz Zagreba nazočio Izak Špralja, zatim veći broj svećenika, redovnica i naroda. Svoju čestitku i pozdrav uputili su mjesni biskup mons. Pavao Žanić i dr. Franjo Komarica. Zborovanje nije bilo natjecateljskog karaktera tako da su svi sudionici na koncu uz zasluženi pljesak primili i plaketu kao uspomenu za sudjelovanje na *Zlatnoj harfi*. Za čitavu organizaciju bio je zaslužan fra Mićo Pinjuh. Susret je završio jednodušnim i gromoglasnim pjevanjem svih sudionika *Salve Regina*.¹⁸⁷

Godina 1989.

Godina 1989., posvećena obitelji, obilježena je još jednim susretom *Zlatne harfe*. Veličina crkvenog zdanja na Kočerinu bila je i spomenute godine najprikladnije mjesto za susret u

¹⁸⁶ Susret je počeo liturgijskim slavljem koje je predvodio fra Izak Špralja. Za vrijeme misnog slavlja pjevali su svi zborovi pod ravnanjem don Nike Luburića i uz orguljsku pratnju s. Slavice Kožul. Prije završnog blagoslova donesena je „liturgijska košarica“ koja je sadržavala naslove 20 popijevki izabranih iz repertoara *Zlatne harfe*. Predstavnik svakog malog zbora izvukao je papirić s imenom popijevke koju je njegov zbor trebao izvesti uz još jednu skladbu zadanu tematski. Ove godine zadana tema je bila *Marija*. Poslije euharistijskog slavlja i kratke pauze počeo je nastup zborova. “U Kočerinu snažni zvuci *Zlatne harfe* `88“, u: *Sveta Baština*, Duvno, god. VII. (1988.), br. 7, str. 10. - 11.

¹⁸⁷ Usp. “U Kočerinu snažni zvuci *Zlatne harfe* `88“, u: *Sveta Baština*, Duvno, god. VII. (1988.), br. 7, str. 10. - 11.

Hercegovini 11. lipnja. Uz male župne zborove iz hercegovačkih župa sudjelovale su i pjevačke skupine iz susjedne Dalmacije.¹⁸⁸ Sudjelovali su sljedeći župni zborovi:

- Gabela Polje (Župa Presvetog Trojstva)
- Hutovo (Župa Krista Kralja)
- Humac – crkva sv. Kate (Župa sv. Ante)
- Imotski (Župa Gospe od Anđela)
- Kočerin (Župa sv. Petra i Pavla)
- Makarska (Župa sv. Marka)
- Metković (Župa sv. Ilije)
- Mostar (Župa sv. Petra i Pavla)
- Mostar (Katedralna župa)
- Mostar (Župa sv. Petra i Pavla – mali zbor iz Jasenice)
- Posušje (Župa Bezgrešnog začeća Marijina).

Ove godine su mali zborovi iz Gabela Polja, Hutova i Jasenice nastupali izvan natjecanja, sami su pripremili skladbe i nisu sudjelovali u izvlačenju iz „košarice“. Zajednička pjesma na koncu susreta bila je svojevrsno obećanje ponovnog susreta u sljedećoj godini.¹⁸⁹

Godina 1990.

U 1990. godini jedini nastup izvan redovitih liturgijskih obreda bio je upravo onaj dječjeg zbora na *Zlatnoj harfi*. Natjecanje malih crkvenih zborova održalo se 10. lipnja 1990. u 17 sati na Kočerinu.¹⁹⁰ Redoslijed nastupa bio je sljedeći:

- franjevačka župa Mostar pod ravnanjem s. Slavice Kožul
- katedralna župa pod ravnanjem don Nike Luburića i s. Gracije Akmadžić

¹⁸⁸ Susret je počeo u 16 sati euharistijskim slavljem gdje su djeca pokazala kako znaju doprinijeti svečanoj svetoj misi, a to je i bila sama svrha *Zlatne harfe* – liturgijsko pjevanje. Dirigirao je don Niko, a za orguljama je bila s. Bibijana. Nakon euharistijskoga slavlja sudionici su već prema običaju izvlačili iz „košarice“ po jednu od zadanih skladbi i redoslijed izvođenja. Drugu su skladbu voditelji pripremili po vlastitom izboru s ovogodišnjom temom – *Obitelj*. Poslije kratke stanke i posljednjih priprema počelo je izvođenje zadanih i slobodno odabranih pjesama. Džajić, Ankica, „*Zlatna harfa* u godini obitelji“, u: *Kršni zavičaj*, Humac 1989., br. 22, str. 251.

¹⁸⁹ Usp. Džajić, Ankica, „*Zlatna harfa* u godini obitelji“, u: *Kršni zavičaj*, Humac 1989., br. 22, str. 251.

¹⁹⁰ Misu je predvodio i propovijedao dr. fra Slavko Topić, profesor glazbe na bogosloviji u Sarajevu. Nakon mise i kratkog odmora natjecanje je počelo uobičajenim redoslijedom: čitanjem pisma biskupa Komarice, izvlačenjem redoslijeda pjesama. „Natjecanje *Zlatne harfe* u Hercegovini“, u: *Sveta baština*, informativni vjerski list, Duvno, god. IX. (1990.), br. 7-8, str. 17.

- Široki Brijeg pod ravnanjem s. Katarine Petković
- Stolac pod ravnanjem s. Tomislave Šaravanja
- Makarska pod ravnanjem s. Tatjane Petrić.

Stručni ocjenjivači na ovom susretu bili su: dr. fra Slavko Topić, s. Bibijana Ćurlin (Posušje), s. Ankica Džajić (Bijelo polje). Skup je prigodnim riječima pozdravio i upravitelj Franjevačke provincije fra Drago Tolj. *Zlatna harfa* je bila ne samo crkvena organizacija nego i kulturni pokret u hrvatskom katoličkom narodu. Fra Slavko Topić je posebno pohvalio disciplinu zborova. Na kraju je urednik lista *Sveta baština* predao diplome predstavnicima zborova, a fra Slavko Topić voditeljima zborova.¹⁹¹

Godina 1991.

Odlaskom s. Gracije i don Nike iz katedralne župe djelovanje dječjeg zbora ne prestaje, naprotiv, don Željko Majić i don Ivo Šutalo preuzeli su rad sa zborom i započeli s pripremama za sljedeću *Zlatnu harfu* koja se održala na Kočerinu 26. svibnja 1991. godine.¹⁹² Na ovoj *Zlatnoj harfi* nastupili su sljedeći zborovi:

- „Gospa od anđela“ iz Imotskog pod ravnanjem s. Ljiljane Todorić
- „Fra Grga Martić“ iz Posušja pod ravnanjem s. Bibijane Ćurlin
- „Viganj“ s Kočerina pod vodstvom s. Andrijane Hrkać
- katedralni zbor „Slavuj“ iz Mostara pod vodstvom don Željka Majića i don Ive Šutala
- mali zbor „Marijini anđeli“ iz franjevačke župe u Mostaru pod vodstvom s. Slavice Kožul
- „Golubići mira“ iz Međugorja sa s. Ankicom Džajić na čelu
- mali župni zbor iz Metkovića (Župa sv. Ilije) pod vodstvom s. Dulceline Plavša
- mali župni zbor iz Makarske pod ravnanjem s. Tatjane Petrić.

¹⁹¹ Usp. „Natjecanje *Zlatne harfe* u Hercegovini“, u: *Sveta baština*, informativni vjerski list, Duvno, god. IX. (1990.), br. 7-8, str. 17.

¹⁹² Misno slavlje koje je počelo u 16 sati predvodio je fra Milenko Mika Stojić sa Širokoga Brijega. Pod ravnanjem s. Ankice Džajić i uz orguljsku pratnju s. Bibijane Ćurlin, 700 dječjih glasova uveličalo je misno slavlje. Na kraju misnoga slavlja uslijedilo je izvlačenje liturgijskih skladbi iz harfine košarice. Upravo je ta „liturgijska košarica“ *Zlatnoj harfi* podarila pravu ozbiljnost i poseban sjaj, jer je isključila sve površne i nesustavne radnike koji bi sudjelovali na susretima, ali ne bi tijekom godine temeljito i ozbiljno vježbali. Nakon kratke stanke fra Mičo Pinjuh, organizator i voditelj susreta, otvorio je program pozdravivši sve prisutne. „Harfino 700-glasje na Kočerinu“, u: *Naša ognjišta*, Tomislavgrad, god. XXI. (1991.), br. 7-8, str. 11.

Zanimljiva je informacija kako se tek u ovoj godini pojavljuju imena svih dječjih zborova na području Hercegovine koje je katedralni zbor imao na samome početku svoga djelovanja. Na koncu susreta svim izvođačima i voditeljima dodijeljene su diplome kao pohvala i priznanje za marljivi rad.¹⁹³

Nakon tog nastupa 1991. godine dječji zbor prestaje s radom sve do dolaska don Dragana. Kako doznajemo, zbog ratnih okolnosti teško je bilo ponovno formirati dječji zbor na samome početku njegova djelovanja u katedrali. S vremenom je uspio okupiti djecu i ponovno oživjeti zbor koji je uskoro predao na brigu i rad s. Ernestini Zovko. No, ovaj zbor nakon 1991. godine više nije sudjelovao na *Zlatnoj harfi*, a razlog tomu je što ih je na samome početku ponovnoga djelovanja bilo jako malo i nisu mogli pripremiti program za takve nastupe. Kako don Dragan navodi, zboru „Slavuj“ je trebalo nekoliko godina da ponovno u punini zaživi.

Zbor „Slavuj“ djeluje i danas u katedralnoj župi i svojim pjevanjem uveličava misu svake nedjelju u 9 sati. Danas zborom ravna i vodi ga s. Matea Krešić. Ti su mali pjevači uvijek bili, a i danas su, rasadnik pjevača za velike zborove.

Tablica 2.: Susret dječjih zborova *Zlatna harfa* od 1984. do 1991. godine

Godina:	Zbor:	Repertoar:
1984.	- dječji zbor župe Kočerin	
	- Dječji zbor „Slavuj“ - katedrala Mostar	- <i>Hostijo božanska tajno klanjam ti se dušom svom</i>
	- dječji zbor župe Široki Brijeg	
	- dječji zbor župe Čitluk	
1985.	- dječji zbor franjevačke župe Mostar	- <i>Zvona su njihanjem zvonila</i> - <i>Zdravo, Marijo!</i>

¹⁹³ Usp. „Harfino 700-glasje na Kočerinu“, u: *Naša ognjišta*, Tomislavgrad, god. XXI. (1991.), br. 7-8, str. 11.

	- dječji zbor Župe sv. Ilije Stolac	- <i>Sviraj gitaru</i> - <i>Zapjevajte pjesme, o djeco velikana!</i>
	- dječji zbor župe Čerin	- <i>Sijao Isus sjeme....</i> - <i>Sve za Krista</i>
	- dječji zbor župe Čitluk	- <i>Vi krasne zvijezde</i> - <i>Glasnik velikoga Kralja</i>
	- Dječji zbor „Slavuj“ - katedrala Mostar	- <i>Krist na žalu</i> - <i>Samo Bog je ljubav moja</i>
	- dječji zbor župe Široki Brijeg-Lištica	- <i>Oda radosti</i> - <i>To su djeca</i>
	- dječji zbor župe Kočerin	- <i>Tiho, tiše...</i> - <i>Očeva poruka</i>
	- dječji zbor župe Široki Brijeg - samostanski zbor	- <i>Harfa</i> - <i>Moja misli...</i>
	- dječji zbor župe Gabela Polje	- <i>Na pjesku napisah ime Tvoje</i> - <i>Bio je i On jest</i>
	- dječji zbor župe Posušje	- <i>Došao je čas</i> - <i>O, Bože, kako sam žedan</i>

1986.	- dječji zbor župe Čitluk	
	- dječji zbor župe Široki Brijeg	
	- dječji zbor župe Čerin	
	- dječji zbor župe Humac	
	- dječji zbor franjevačke župe Mostar	
	- dječji zbor župe Kočerin	
	- dječji zbor župe Stolac	
	- dječji zbor župe Posušje	
	- Dječji zbor „Slavuj“ – župa katedrala Mostar	
1987.	- dječji zbor župe sv. Petra i Pavla iz Mostara	
	- dječji zbor Župe sv. Ivana Krstitelja iz Konjica	
	- Dječji zbor „Slavuj“ – katedralna župa Mostar	
	- dječji zbor Župe Marijina Uznesenja sa Širokog Brijega	
	- dječji zbor Župe sv. Petra i Pavla iz Kočerina	
	- dječji zbor Župe Uznesenja Blažene Djevice Marije iz Posušja	

1988.	- dječji zbor župe Posušje; dječji zbor župe Ljubuški – Humac	
	- Dječji zbor „Slavuj“ župe katedrala Mostar	
	- dječji zbor župe sv. Petra i Pavla Mostar	
	- dječji zbor župe sv. Petra i Pavla Mostar – filijala Jasenica	
	- dječji zbor župe Kočerin	
	- dječji zbor župe Konjic	
	- dječji zbor župe Imotski	
	- dječji zbor župe Stolac	
	- dječji zbor župe Hutovo	
1989.	- dječji zbor Župe Presvetog Trojstva Gabela Polje	
	- dječji zbor Župe Krista Kralja Hutovo	
	- dječji zbor Župe sv. Ante Humac	- <i>Molitva za mog oca</i>
	- dječji zbor Župe Gospe od Anđela Imotski	- <i>Očevi, majke i djeco</i>
	- dječji zbor Župe sv. Petra i Pavla Kočerin	- <i>Dođi, Gospodine Isuse</i>
	- dječji zbor Župe sv. Marka Makarska	- <i>Djeca bolesnoj majci</i>
	- dječji zbor Župe sv. Ilije Metković	- <i>Molitva za roditelje</i>
	- dječji zbor Župe sv. Petra i Pavla Mostar	- <i>Djeca su Božji dar</i>
	- Dječji zbor „Slavuj“ župe katedrala Mostar	- <i>Oče naš</i>

	- dječji zbor Župe sv. Petra i Pavla Mostar – filijala Jasenica	
	- dječji zbor Župe Bezgrešnog začeca Marijina Posušje	- <i>Svetoj obitelji</i>
1990.	- dječji zbor franjevačke župe Mostar	
	- Dječji zbor „Slavuj“ katedralne župe	
	- dječji zbor župe Široki Brijeg	
	- dječji zbor župe Stolac	
	- dječji zbor župe Makarska	
1991.	- Dječji zbor „Gospa od Anđela“ iz Imotskog	
	- Dječji zbor „Fra Grga Martić“ iz Posušja	
	- Dječji zbor „Viganj“ s Kočerina	
	- Dječji katedralni zbor „Slavuj“ iz Mostara	
	- Dječji zbor „Marijini anđeli“ - franjevačka župa iz Mostara	
	- Dječji zbor „Golubići mira“ iz Međugorja	
	- dječji zbor iz Župe sv. Ilije Metković	
	- dječji zbor iz župe Makarska.	

4.4. Zbor mladih „Gaudeamus“

Zbor mladih „Gaudeamus“ osnovan je 1997. godine na inicijativu don Dragana i don Ivana Perića¹⁹⁴ koji je u katedralnu župu došao 1996. godine. Odmah po dolasku, don Ivan je počeo pomagati s. Ernestini Zovko voditi Dječji zbor „Slavuj“. Radio je kao vjeroučitelj u srednjoj školi, a don Dragan je u to vrijeme počeo predavati u Glazbenoj školi. Doticaj s velikim brojem srednjoškolaca potaknuo ga je da osnuje zbor pjevača tog uzrasta. Svoju zamisao iznio je don Ivanu pa su skupa proširili tu ideju među učenicima. Nakon dva tjedna okupila su se 72 srednjoškolca koji su brzo napredovali i učili pjesme koje su im don Dragan i don Ivan stavljali na repertoar. Svojim pjevanjem taj je zbor svaku nedjelju sudjelovao u misnom slavlju u 11 sati, što mu je i bila prvotna zadaća pri osnivanju. S vremenom je napredovao te kao samostalan ili dio većih zborova počeo bilježiti brojne nastupe u katedrali i izvan nje.

Značaj ovakvih zborova koji okupljaju mlade u tinejdžerskoj dobi je višestruk. Zborsko pjevanje i sve što uključuje takva aktivnost mogu utjecati, poboljšati, promijeniti i unaprijediti razmišljanja, stavove i procese odrastanja kod mladih, osobito u ovoj kriznoj dobnoj skupini. Kao specifičan način glazbovanja, zborsko pjevanje pokazuje i svoju sociološku komponentu kroz utjecaj pjesme na identitet mladih pjevača i usmjeravanje njihove energije u pozitivnom smjeru.¹⁹⁵

4.5. Akademski zbor „Pro Musica“

Osnutkom zbora „Gaudeamus“ i njegovim brzim napretkom don Dragan je počeo razmišljati o novom sastavu koji bi sačinjavali glazbeno pismeni pjevači. Kako sam ističe, htio je zbor koji bi mogao otpjevati zahtjevnije stranice glazbene literature, nositi se s polifonijom, a koji ne bi bio isključivo liturgijski zbor za potrebe nedjeljne mise, zbor koji bi bio sačinjen od studenata koji su studirali u gradu i koji bi se vikendom možda vraćali svojim kućama. Koncem 2001. i početkom 2002. godine započeo je okupljati pjevače. Tako je vokalna skupina „Pro musica“ počela s radom 2002. godine kada je imala samo osam članova, nakon nekog vremena

¹⁹⁴ Don Ivan Perić (Stolac, 1971.) završio je bogosloviju u Sarajevu, a 1996. godine zaređen je za svećenika na Rotimlji. Prvu službu kapelana dobio je u mostarskoj katedrali u kojoj je proveo vrijeme od 1996. do 2000. godine.

¹⁹⁵ Dodig Baučić, Sara, „Uloga zorskog pjevanja u identifikaciji mladih“, u: *Baćinski glasi*, južnohrvatski etnomuzikološki godišnjak, Split, 2017., str. 209. - 223.

10 pa 12 da bi se broj poslije postupno povećao. U početku su svi članovi „Pro musicce“ bili glazbeno obrazovani, zbog čega je don Dragan dodijelio zboru naziv „akademski“, ali s vremenom, kako su širili repertoar, sami su članovi iskazivali želju za proširenjem i primanjem novih pjevača. Svaki novi član „Pro musicce“ morao je proći audiciju jer je don Dragan želio pronaći mlade ljude koji su se mogli i htjeli potruditi oko zahtjevnijih stranica glazbene literature te tako na neki način obogatiti svoj grad, ali i šire prostore kako duhovnim tako i ostalim vrstama umjetničke glazbe. Jedan od prvih nastupa „Pro musicce“ bio je 4. siječnja 2003., kada je nastupila uživo na Hrvatskom radiju Herceg Bosne u Mostaru. Također, ovaj je sastav pjevao i za vrijeme mise na Bogojavljenje 6. siječnja iste godine kod dominikanaca u Dubrovniku. Nakon te mise održali su i prigodan koncert za nazočne vjernike. Oci dominikanci i svi nazočni bili su oduševljeni pjevanjem ove mostarske pjevačke skupine.¹⁹⁶

Izvedba djela *Dona eis Requiem*

Idući značajan nastup „Pro musicce“ bio je u Mostaru na promociji Teološkog instituta 2004. godine. Zbor je tada otpjevao motet *Exultate iusti in Domino* (L. G. Viadana) te odličnom izvedbom na svoj način zahvalio voditelju na cjelokupnom trudu, radu i uloženom vremenu za rast i napredak ovoga zbora. Skladbe *O bone Jesu* (G. P. Palestrina), *Jubilate Deo* (W. A. Mozart) i spomenuta *Exultate iusti in Domino* bile su samo uvod u ono što je don Dragan polako spremao za „Pro musicu“. Prvi važan projekt bila je izvedba autorskog Requiema njihova zborovođe pod nazivom *Dona eis requiem*. „Pro musica“ je tada brojila 18 pjevača koji su svi bili glazbeno pismeni te, prema riječima autora, ovo im djelo nije stvaralo teškoće u pjevanju. Naprotiv, rado su dolazili na probe i vježbali dva puta tjedno. Nakon dva mjeseca vježbanja u mostarskoj je katedrali u povodu Dušnoga dana 2. studenoga 2006. godine, nakon svetog misnog slavlja, praizveden *Dona eis requiem* (Daruj im mir). Djelo je sastavljeno od osam različitih brojeva: četiri vokalna (koji su predstavljali molitve ljudi) i četiri instrumentalna (koji su predstavljali pokojnike). Posvećeno je ljudima poginulim u Domovinskom ratu. Uz zbor „Pro musica“ izvođači su bili Komorni sastav Simfonijskog orkestra iz Mostara i sopranistica Amira Voljevica, a sve pod ravnanjem maestra Julija Marića iz Sarajeva. Vjernici i ljubitelji glazbe do

¹⁹⁶ Usp. Čirko, don Jozo, „Božićni koncerti“, u: *Crkva na kamenu*, pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija, Mostar, god. XXV. (2004.), br. 2, str. 16.

posljednjeg su mjesta ispunili katedralu, a oduševljenje djelom iskazali su burnim pljeskom.¹⁹⁷ Iste godine zbor „Pro musica“ nastupio je i u Sarajevu 5. prosinca na humanitarnom koncertu „Srcem bez granica“ koji su organizirale časne sestre Služavke Malog Isusa s ciljem pomoći dječjem domu „Egipat“ koji je osnovao prvi vrhbosanski nadbiskup Josip Stadler.¹⁹⁸

Putovanje u Rim

U 2007. godini, točnije od 5. do 11. veljače, zbor „Pro musica“ imao je radost i čast sa svojim zborovođom posjetiti vječni grad Rim. Kao najvažniji događaj na tom hodočašću njihov zborovođa ističe susret s papom Benediktom XVI. dana 7. veljače, kada su studenti i zapjevali Papi, a on ih pozdravio na hrvatskom jeziku. Drugi važan događaj zbio se 10. veljače na Stepinčevo. U crkvi sv. Jeronima zbor „Pro musica“ pjevao je za vrijeme svete mise kojoj je predsjedao kardinal Franc Rode uz koncelebraciju sedam biskupa i 52 svećenika. Dirigirao je don Dragan uz orguljsku pratnju prof. Marijane Pavlović.¹⁹⁹

¹⁹⁷ Usp. „U čast našim pokojnicima“, u: *Crkva na kamenu*, pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija, Mostar, god. XXVII. (2006.), br. 12, str. 4.

¹⁹⁸ Usp. „Srcem bez granica“, u: *Crkva na kamenu*, pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija, Mostar, god. XXVIII. (2007.), br. 1, str. 25.

¹⁹⁹ Usp. „Mostarski pjevači i glazbenici kod Pape“, u: *Crkva na kamenu*, pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija, Mostar, god. XXVIII. (2007.), br. 3, str. 16.

Slika 10. Akademski zbor „Pro musica“ u crkvi sv. Jeronima u Rimu (privatna zbirka članice zbora Marine Bazina)

Requiem don Dragana *Dona eis requiem* izveden je ponovno i u ovoj 2007. godini, i to tri puta uzastopce: 31. listopada u Sarajevu, 1. studenoga u Mostaru i 2. studenoga u Šibeniku pod dirigentskom palicom mo. Julija Marića. U izvedbi su uz pjevače Akademskoga zbora „Pro musica“ sudjelovali i Komorni sastav Simfonijskoga orkestra iz Mostara te solistice sopranistice Amira Voljevica i Nera Gojanović.

Osim te skladbe, u Mostaru i Šibeniku je praizvedena i skladba *Zbogom* don Dragana Filipovića, koja je posvećena hrabrim ljudima koji su stradali u kornatskoj tragediji. Prije izvedbe u Šibeniku slavljena je sveta misa koju je predvodio biskup Ante Ivas, a pjevao je zbor „Pro musica“.²⁰⁰

²⁰⁰ Usp. „Molitva za pokojne u tri katedrale“, u: *Crkva na kamenu*, pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija, Mostar, god. XXVIII. (2007.), br. 12, str. 20.

Slika 11. Nakon izvedbe „Dona eis Requiem“ u Šibeniku s biskupom Antom Ivasom (privatna zbirka članice zbora Marine Bazina)

Oratorij Galiotova pesan

U idućoj, 2008. godini zbor „Pro musicu“ čekao je još jedan projekt, još jedno autorsko djelo njihova zborovođe - praizvedbu oratorija *Galiotova pesan*. No, glazbena partitura za zbor tražila je veći broj pjevača od onoga koji je u tom trenutku imala „Pro musica“ pa je don Dragan u ovaj projekt odlučio uključiti još tri zbora: zbor Glazbene škole Ivana pl. Zajca u Mostaru (zborovođa J. Bendžo), Sveučilišni akademski zbor Glazbene kulture (zborovođa K. Krolo-Šarac) te Zbor mladih „Gaudeamus“ koji je djelovao pri katedrali u Mostaru (zborovođa don D. Filipović). Ta četiri zbora složena su u jedan koji je tada nazvan Oratorijski zbor Mostar. Kako sam ističe, u tom projektu don Dragan po prvi put dobiva mogućnost surađivati s dva zbora koja su djelovala u obrazovnim institucijama grada. Prema njegovim riječima, cilj je bio pružiti djeci i studentima priliku pjevati uz orkestar, uz soliste, susresti se s dirigentom te upoznavati rad na zahtjevnijem djelu. Nakon višemjesečnog vježbanja, 23. svibnja je u Hrvatskome domu hercega

Stjepana Kosače pred mnogobrojnom publikom ostvarena praizvedba oratorija *Galiotova pesan* maestra don Dragana Filipovića. Izveli su ga članovi Oratorijskog zbora Mostar i Simfonijskog orkestra Mostar pod ravnanjem maestra Roberta Homena. Korepetitor Oratorijskog zbora bila je prof. Marijana Pavlović. Povod za nastajanjem tog oratorija su stihovi pjesme Vladimira Nazora *Galiotova pesan*, a svojom je glazbom don Dragan želio poslati poruku oslobođenja od okova različitih galija suvremenoga svijeta.²⁰¹

U istoj je godini Oratorijski zbor posjetio Vukovar kada se obilježavala 17. obljetnica pada i Dan sjećanja na žrtve rata. Mladi pjevači su na misama u vukovarskoj crkvi sv. Filipa i Jakova te borovskoj crkvi Gospe Fatimske otpjevali *Missu brevis in B* (J. Haydn), motet *Svrši stopi moje* (K. Odak), *Ave verum corpus* (W. A. Mozart), *Aleluju* (G. F. Händel) te sakralna djela J. S. Bacha, Š. Marovića i F. Schuberta, uz klavirsku pratnju prof. Marijane Pavlović.²⁰²

²⁰¹ Usp. „Praizvedba oratorija *Galiotova pesan*“, u: *Crkva na kamenu*, pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija, Mostar, god. XXIX. (2008.), br. 7, str. 20.

²⁰² Usp. „Katedralni zbor mladih u Vukovaru“, u: *Crkva na kamenu*, pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija, Mostar, god. XXIX. (2008.), br. 12, str. 26.

Slika 12. Pjevači sa zborovodnom don Draganom Filipovićem u borovskoj crkvi Gospe Fatimske (privatna zbirka članice zbora Marine Bazina)

Mozartov Requiem

Podići kulturu u gradu, odgojiti slušateljsku publiku, pružiti sugrađanima ono što su mogli čuti samo izvan granica svoga grada i države bile su samo neke od ideja i zadaća zbora „Promusica“ i njihova zborovođe. Kako su projekti bili zahtjevniji, tako se povećavala i potreba za novim pjevačima pa je zbor sve više surađivao sa Zborom mladih „Gaudeamus“ i Sveučilišnim akademskim zborom. Godina 2009. zasigurno će biti zapamćena po povijesnoj izvedbi *Requiem* (KV626) W. A. Mozarta u gradu Mostaru s domaćim pjevačima. Sedam godina od početka rada sa zborom voditelj se odlučio na taj projekt, smatrajući da su pjevači u tom trenutku dorasli takvom djelu. I nije pogriješio! Jedno od najpoznatijih djela klasične glazbe izvedeno je te godine u Velikom tjednu čak tri puta: u Mostaru 6. travnja, u Posušju 7. travnja i u Dubrovniku 9.

travnja. Izvedbama je ravnao zagrebački dirigent Robert Homen, a kao solisti nastupili su: Maja Mejovšek, sopran; Marijana Homen, alt; Tvrtko Stipić, tenor; Ivica Šarić, bas; uz instrumentalnu pratnju Simfonijskoga orkestra Mostar i Dubrovačkoga simfonijskog orkestra. Oko stotinu pjevača iz akademskih zborova „Pro musica“ i „Gaudeamus“ te Sveučilišnoga akademskog zbora pripremalo se za ovu izvedbu mjesecima, uz vodstvo don Dragana Filipovića i mr. art. Katje Krolo-Šarac.²⁰³ Don Dragan kaže da je tih mjeseci vježbanja među pjevačima vladala pozitivna energija, euforija, druženje. Rado su dolazili na probe i pjevali redovito dva puta tjedno, a pred same nastupe i više puta. Željeli su raditi, a kada su osjetili da je djelo iznimno vrijedna glazba, zavoljeli su je. U takvom ozračju ni zahtjevnije stranice ni polifonija nisu bile teške. Pozitivnom ozračju je pridonosilo i slušanje spomenutog djela prije početka vježbanja.

Reakcija publike i oduševljenje izvedbom mostarskih pjevača zabilježeni su u dnevnom tisku. U jednom izvješću stoji sljedeće:

„Puna četiri mjeseca u mostarskoj su prvostolnici trajale probe za izvedbu Mozartova *Requiem*. Tri akademska oratorijska zbora, predvođena don Draganom Filipovićem, mjesecima su upjevali jedno od najzahtjevnijih djela klasične glazbe, s nestrpljenjem čekajući praizvedbu. Znali su da su spremni za velika djela. Rezultat ogromnog truda i odricanja je veličanstvena, grandiozna izvedba ove mise za pokojne kakvu će Mostar, ali i šira regija, zauvijek pamtit. U mostarskoj prvostolnici natiskalo se oko tisuću ljudi koji nisu skrivali oduševljenje onim što su tu noć čuli i vidjeli. Publici je pošlo za rukom više od 150 izvođača čak dva puta vratiti na bis! – Zar ovakvo nešto postoji kod nas? Bože dragi! – mnogi su se u nevjerici pitali. I te kako! Postoje ljudi poput don Dragana, profesorice Katje Krolo-Šarac, Amire Voljevice i Marijane Pavlović, koji u tišini i bez buke predano rade s mladim naraštajima. Mladim ljudima od 15 do 25 godina koji su pokazali istinsko umijeće pjevanja.“²⁰⁴

²⁰³ Usp. „Mozartov *Requiem* u mostarskoj katedrali“, u: *Crkva na kamenu*, pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija, Mostar, god. XXX. (2009.), br. 5, str. 23.

²⁰⁴ „Veličanstvena izvedba Mozartova *Requiem*a u mostarskoj prvostolnici“, u: *Večernji list*, god. 49., br. 16 289, 8. 4. 2009., str. 4. - 5.

Slika 13. Izvedba Mozartova „Requiema“ u mostarskoj katedrali (privatna zbirka članice zbora Marine Bazina)

Od važnijih nastupa, odnosno događaja u 2009. godini izdvojiti će se i posjet Rimu u mjesecu listopadu. Na blagdan sv. Jeronima, po kojemu nosi ime hrvatska crkva u Rimu, pjevali su baš u toj crkvi na večernjoj misi. Dirigirao je don Dragan, a zbor je na orguljama pratila prof. Marijana Pavlović.²⁰⁵

Skupa sa zborom mladih „Gaudeamus“, „Pro musica“ je 17. i 18. studenoga posjetila Škabrnju, gdje je sudjelovala u obilježavanju 17. godišnjice stradanja tog ravnokotarskog mjesta u Domovinske ratu. Uoči dana obljetnice, 17. studenoga, zborovi su uz instrumentalnu pratnju Gudačkoga kvarteta Mostar i studenata Umjetničke akademije iz Splita izveli djelo *Dona eis requiem* don Dragana Filipovića. Izvedbom glazbene molitve za pokojnike, u kojoj je sudjelovala i sopranistica Monija Jarak, ravnao je Hari Zlodre. Na Dan sjećanja zborovi su sudjelovali na misi u 17 sati u crkvi Gospina Uznesenja za poginule u Škabrnji, koju je predvodio mons. Ivan Pređa, zadarski nadbiskup.²⁰⁶

²⁰⁵ Usp. „Pro musica u Rimu za spomendan sv. Jeronima“, u: *Crkva na kamenu*, pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija, Mostar, god. XXX. (2009.), br. 11, str. 21.

²⁰⁶ Usp. „Sjećanje na Škabrnju“, u: *Crkva na kamenu*, pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija, Mostar, god. XXXI. (2010.), br. 1, str. 38.

Slika 14. Zborovi „Pro musica“ i „Gaudeamus“ ispred crkve Gospina Uznesenja u Škabrnji (privatna zbirka članice zbora Marine Bazina)

Miserere nobis

Trud i volja za vježbanjem mladih pjevača bio je trajni poticaj don Draganu za stvaranje novih autorskih djela. Ovoga puta u pitanju su tradicionalne korizmene pjesme i napjevi, obrađeni za mješoviti zbor, soliste i orkestar, kao i neke nove skladbe koje je autor sakupio u djelo *Miserere nobis (Smiluj se nama, Gospodine)*. Praizvedba je bila u mostarskoj katedrali Marije Majke Crkve 26. ožujka 2010. Sudjelovali su Katedralni oratorijski zbor Mostar, Simfonijski orkestar Mostar i studenti Umjetničke akademije Sveučilišta u Splitu. Izvedbom je ravnao dirigent Hari Zlodre. S pjevačima su, uz don Dragana, vježbale i korepetirale s. Matea

Krešić i prof. Marijana Pavlović. Dan poslije djelo je izvedeno u međugorskoj crkvi sv. Jakova apostola pred mnoštvom svećenika, časnih sestara i vjernika, koji su uživali u zvucima korizmene popijevke. „Brojni vjernici nazočili su ovome glazbenom ugođaju koji ih je uveo u Veliki tjedan, dane Isusove muke, boli, razapinjanja, smrti i uskrsnuća. Svaka riječ, svaki stih izgovoren i pročitan između stavaka, svaki ton odsviran i otpjevan bio je poticaj za razmišljanje i razmatranje Isusove muke i trpljenja koje je podnio za nas. Bio je to jedinstven spoj glazbe, riječi i stihova, što je i slušateljstvo prepoznalo te sa zahvalnošću pljeskom i pohvalama nagradilo pjevače, svirače, čitače, dirigenta i autora.“²⁰⁷

Beethoven: *IX. simfonija*

U 2010. godini zbor je ponovno izveo Mozartov *Requiem*. Na poziv Dubrovačkoga simfonijskog orkestra i uz njihovu pratnju *Requiem* je izveden 1. travnja u tvrđavi Revelin. Ono što je za pjevače bilo posebno u toj izvedbi jest dirigentska palica dirigenta Noormana Widjaje²⁰⁸. Bilo je to za mostarske pjevače veliko iskustvo, a za dirigenta Widjaju, prema riječima don Dragana, veliko iznenađenje misleći pri tome na kvalitetu i mogućnosti zbora. Tu je večer nakon izvedbe maestro Widjaja predložio don Draganu da započnu vježbati Beethovenovu *IX. simfoniju*. Znajući kompleksnost toga djela, sam don Dragan nije bio siguran hoće li ovaj projekt uspjeti, pogotovu zbog ograničenog vremena. Imali su na raspolaganju pola godine, od čega je vrijeme ljetnih odmora bilo upitno, naime nisu svi pjevači bili iz Mostara. Usprkos okolnostima i preprekama koje su ih čekale, don Dragan i zbor odlučili su se na uvježbavanje *IX. Simfonije* i djelo se polako usvajalo. Dana 21. listopada u tvrđavi Revelin u Dubrovniku, uz pratnju Simfonijskoga orkestra Dubrovnik i po drugi put pod dirigentskom palicom maestra Normana Widjaje, mostarski su pjevači izveli Beethovenovu *IX. simfoniju*. Veličinu i važnost ove izvedbe mladi pjevači tada zasigurno nisu shvaćali. Njih je nosila ljubav prema zbornom pjevanju, adrenalin zbog saznanja da su uspjeli, da nisu nigdje ispali iz ritma ili intonacije, ali i činjenice da ovim uspjehom pišu povijest svoga grada i postaju dijelom, tj. sudionicima dubrovačke kulture.

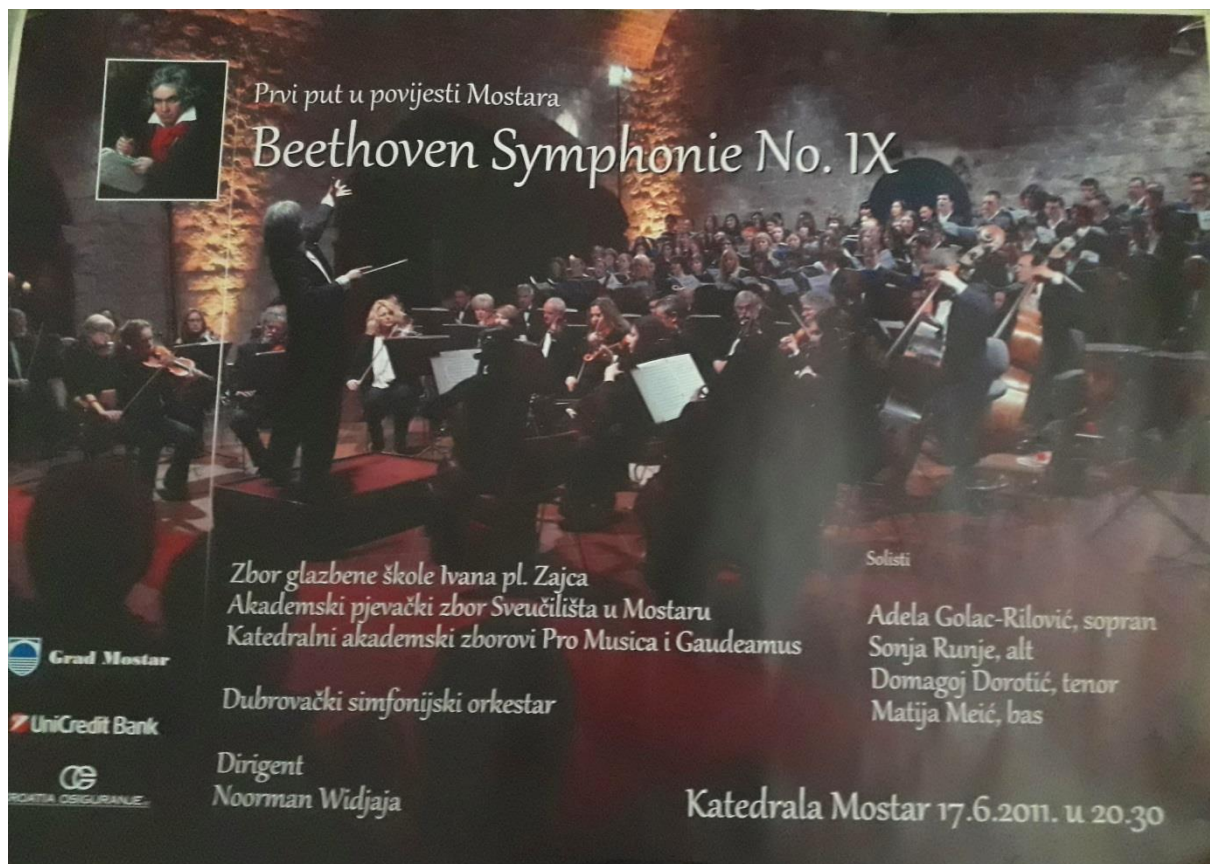
²⁰⁷ Usp. Arapović, Martina, „Smiluj se nama, Gospodine!“, u: *Crkva na kamenu*, pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija, Mostar, god. XXXI. (2010.), br. 4, str. 16.

²⁰⁸ Noorman Widjaja rođen je u glazbenoj obitelji. Njegov talenat najviše je bio uočen u dobi od 11 godina, kada je na koncertu u čast predsjednika Djakarte zamijenio svoga bolesnoga oca, dirigenta. Studij klavira započeo je 1969. godine. Godine 1982. dolazi u Nuremberg, gdje započinje njegova dirigentska karijera. Od 2009. godine glavni je gostujući dirigent Dubrovačkog simfonijskog orkestra.

Isto su djelo izveli i u idućoj, 2011. godini u Mostaru, i to prvi put u povijesti grada. U izvedbi su sudjelovali: Katedralni oratorijski zbor, Akademski pjevački zbor Sveučilišta u Mostaru, Zbor Glazbene škole Ivana pl. Zajca, Dubrovački simfonijski orkestar, solisti Zagrebačke opere Adela Golac-Rilović (sopran), Sonja Runj (alt), Domagoj Dorotić (tenor) i Matija Meić (bas). Izvedbom je ravnao maestro Noorman Widjaja. O uspješnoj izvedbi toga djela izvještavali su brojni mediji.

„Na kraju koncerta ushićen je bio i dirigent Noorman Widjaja, jedan od najvećih dirigenata današnjice a azijskog područja, koji je oduševljen grlio pjevače, zbor i soliste te zborovođu don Dragana Filipovića, zahvaljujući kojemu je Beethovenova „Deveta simfonija“, nakon Dubrovnika, po prvi put izvedena i u Mostaru. Jednako kao što su i publika i Widjaja bili oduševljeni cijelim koncertom, solisti su bili oduševljeni ili, bolje reći, iznenađeni. Dragan Filipović nam priča kako ga je jedan solist pitao ima li Mostar pola milijuna stanovnika, s obzirom na takav zbor koji ima. Jer i mnogo veći gradovi, poput Dubrovnika, zbora nemaju pa na koncertu kao što je ovaj u Mostaru u petak navečer, nastupaju gostujući zborovi. U Mostaru su Beethovenovu simfoniju izvele domaće snage i pokazale kvalitetu i mogućnosti koje bi zadovoljile i mnogo veće sredine, gdje se u kulturu i razvoj domaćih snaga ulaže mnogo više i planski. `Nismo iznenađeni jer znamo da smo dali maksimalno, i doista su i pjevači i svirači, dirigent i solisti, i zbor nekako su, da tako kažem, bili poneseni. Djelo je sazrelo`, kazao nam je nakon izvedbe zborovođa don Dragan Filipović. No, on nije samo zborovođa, nego entuzijast koji okuplja mlade u zbor, potiče ih na rad i razvijanje i zahvaljujući kojemu i Mostar ima priliku biti domaćin ovako velikom koncertu.“²⁰⁹

²⁰⁹ “Poneseni Beethovenovim veličanstvenim djelom”, u: *Večernji list*, br. 3548, 19. 6. 2011., str. 58. - 59.

Slika 15. Plakat koji najavljuje izvedbu Beethovenove „IX. simfonije“ u Mostaru (Župni ured mostarske katedrale)

Gostovanje u Kotoru

Katedralni zbor mladih („Pro musica“ i zbor mladih „Gaudeamus“) nastavlja svoje aktivnosti i u idućoj godini. Tako je 5. veljače 2011. godine održao svečani koncert u kotorskoj katedrali u povodu proslave sv. Tripuna. Uz don Draganov pozdrav i dobrodošlicu nazočnima te razmatranja koja je čitala Andrea Matić, pjevači su započeli sa skladbom *Braćo moja, radujmo se...* Iz sakralne riznice tonova i riječi ljubitelji duhovne glazbe slušali su skladbe najpoznatijih glazbenih umjetnika poput G. Rossinija, G. P. Palestrine, J. Haydna, K. Odaka, W. A. Mozarta i drugih. U programu su nastupili solisti: Anđela Ljubić (sopran), Karlo Milićević (tenor), Josip Prskalo (bas), Mario Zovko (bas), flautistice Tina Korać i Maja Ćorić, dok je glasovirsku pratnju svirala prof. Marijana Pavlović. Na dan proslave sv. Tripuna, u nedjelju, 6. veljače, slavljena je

svečana sveta misa u katedrali, gdje su liturgijsko pjevanje predvodili mostarski i kotorski pjevači.²¹⁰ Pred katedralom je poslije misnog slavlja postrojena Bokeljska mornarica koja je izvela svoje tradicionalno kolo.²¹¹

Posveta Vukovaru

Uoči 20. obljetnice pada Vukovara, 17. studenoga 2011. godine u mostarskoj je katedrali održan veličanstveni koncert pod naslovom „Koncert-molitva za one koji su prije dvadeset godina dali živote da bismo mi slobodno živjeli, od Vukovara, Škabrnje, Herceg-Bosne do Dubrovnika“. Izvedeno je djelo W. A. Mozarta *Vesperae Solennes de confessore* (Svečana večernja molitva). Osim toga, izvedene su i skladbe *Ich bin der Welt abhanden gekommen* (G. Mahler), *Agnus Dei* iz *Mise u h-molu* (J. S. Bach) te *Lacrymosa* iz *Requiema* (W. A. Mozart). U izvedbi su sudjelovala tri velika zbora: Katedralni oratorijski zbor Mostar („Marija“, „Gaudeamus“ i „Pro musica“) - zborovođa don Dragan Filipović, Akademski pjevački zbor Sveučilišta u Mostaru – zborovođa Katja Krolo-Šarac i zbor Glazbene škole Ivana pl. Zajca – zborovođa Jugoslav Bendo. Kao solisti nastupili su: Žana Marednić-Bučević, sopran; Antonija Teskera, sopran; Vera Obukhova, mezzosopran; Mirjam Bukmir, tenor; Marijo Krnić, bas. Zborove i soliste pratili su Simfonijski orkestar Mostar i studenti Umjetničke akademije Sveučilišta u Splitu pod ravnanjem dirigenta Harija Zlodre. Dan poslije, 18. studenoga koncert je ponovljen u pločanskoj crkvi Kraljice Neba i Zemlje u povodu 50 godina postojanja župe. Dugotrajnim pljeskom nakon izvedbe ljubitelji sakralne glazbe nagradili su izvođače.²¹²

²¹⁰ Ovaj događaj oduševio je mlade pjevače mostarskih zborova koji su uživali u kadrovima proslave. U poslijepodnevnim satima pjevači su posjetili gradić Perast, gdje ih je pozdravio i ugostio don Srećko Majić. Nakon kratkog odmora u Perastu uputili su se natrag u Mostar obogaćeni duhovnom okrjepom i novim iskustvima i susretima iz Boke kotorske. „Katedralni zbor mladih na proslavi sv. Tripuna“, u: *Crkva na kamenu*, pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija, Mostar, god. XXXII. (2011.), br. 3, str. 22. - 23.

²¹¹ Usp. „Katedralni zbor mladih na proslavi sv. Tripuna“, u: *Crkva na kamenu*, pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija, Mostar, god. XXXII. (2011.), br. 3, str. 22. - 23.

²¹² Usp. „Iz Mostara za Vukovar pjesma sjećanja“, u: *Crkva na kamenu*, pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija, Mostar, god. XXXII. (2011.), br. 12, str. 26.

Verdijev *Requiem*

Nakon što su na obostrano zadovoljstvo Dubrovački simfonijski orkestar i dva zbora iz Mostara izveli *Requiem* W. A. Mozarta u Mostaru i u Dubrovniku, zatim čuvenu Beethovenovu *IX. simfoniju*, u 2012. godini u korizmi upriličili su izvedbu Verdijeva *Requiem*a. I za to je djelo „Pro musica“ trebala suradnju zbog broja pjevača koje djelo zahtijeva. Pjevači svih triju zborova („Pro musica“, „Gaudeamus“ i Akademski zbor sveučilišta u Mostaru) bili su svjesni složenosti partiture, ali i časti i povjerenja koje su dobili od maestra Widjaje i Dubrovačkoga simfonijskog orkestra. Neumorno su svakoga tjedna dolazili dva puta na probe, slušali i pjevali po više sati stavke *Requiem*a. Uspoređivali su ga s Mozartovim. Često bi na probama isticali da je zahtjevniji i ne tako melodičan kao Mozartov, ali su ga na kraju čak i više zavoljeli.

O razdoblju priprema i uvježbavanju djela vrlo emotivno govori jedan od sudionika zborist i tadašnji student Studija glazbene umjetnosti u Mostaru Zvonimir Pejić.

„*Messa da requiem* – grandiozno djelo talijanskoga skladatelja Giuseppea Verdija; jedno je od najznačajnijih i vjerojatno najzahtjevnijih djela u cjelokupnoj vokalno-instrumentalnoj glazbenoj literaturi.

Imao sam sreću susresti se upravo s ovim djelom u svojoj 23. godini i to mi je, kao osobi koja je odlučila život posvetiti glazbi, mnogo značilo. Štoviše, kad bih morao izdvojiti najupečatljiviji događaj u dosadašnjem životu, to bi sigurno bio dan izvođenja ovog djela. Osim što sam uživao u svakom izvedenom tonu, djelo mi je na neki način potvrdilo izreku s kojom se svi skoro svakodnevno susrećemo, a ona glasi: „Ukoliko nešto stvarno želiš, uporno radi i to ćeš ostvariti.“ Moram priznati kako dosad nisam baš ozbiljno shvaćao tu rečenicu i zvučala mi je pomalo isprazno kao i većina ostalih „narodnih mudrosti“. Upravo sam s *Messa da requiem* shvatio pravo značenje navedene rečenice i uvjerio se u njezinu istinitost. Za *Messa da requiem* sam davno čuo, još dok sam u srednjoj školi na nastavi glazbene kulture učio o *requiemu* kao glazbenoj vrsti. Ipak, veća pozornost bila je posvećena Mozartovom *requiemu*, a zahvaljujući njemu sam i doživio Verdija toliko snažno. A, evo, kako se to i dogodilo.

Godine 2009. pružila mi se prilika, kao i ostalim studentima Glazbene umjetnosti, izvesti Mozartov *Requiem* nastupajući u Akademskom zboru Sveučilišta u Mostaru. Probe su bile utorkom i četvrtkom. U to vrijeme bio sam još član zbora „Pro musica“ pod vodstvom maestra don Dragana Filipovića koji je bio inicijator ideje za izvođenje tog veličanstvenog djela. Probe „Pro musice“ bile su ponedjeljkom i srijedom. Ukupno četiri probe zbora tjedno nije mala brojka. Unatoč tome, niti jednu nisam propustio i ne sjećam se da sam prije toga s tolikim entuzijazmom išao pjevati. Mene, kao i ostale kolege, Mozart je potpuno obuzeo, bio je glavna tema svih naših druženja.

Uskoro su uslijedile izvedbe i bilo je i više nego odlično. Pogotovu u Dubrovniku. Revelin ispunjen do posljednjeg mjesta, Akademski zbor i „Pro musica“ ujedinjeni, svirao je Dubrovački simfonijski orkestar, a za dirigentskim pultom karizmatični maestro Norman Widjaja. U svom stilu, dirigira napamet. Kako sam govori, note mu samo smetaju. Zaista poseban dirigent koji ne dirigira samo rukama već i svakim dijelom svoga tijela. Svima je ostalo u sjećanju njegovo diriganje stavka *Lacrimosa*. Skoro da ruke nije ni pomaknuo. Ali, onaj grč na njegovu licu

govorio je više nego je trebalo. Od svakog člana zbora i orkestra izvukao je više nego što smo mislili da možemo. Nažalost, nisam toliko riječi da to opišem.

Nakon više uspješnih izvedbi Mozartova *Requiem*a (Dubrovnik, Mostar, Đakovo, Osijek, Vukovar, Sarajevo...) počelo se postavljati jedno poprilično nezgodno pitanje: Što sad? Što dalje? Je li moguće pronaći neku skladbu koja će čitav zbor toliko motivirati na rad kao što je to bilo s Mozartom. Odgovor je dao tadašnji voditelj Dubrovačkog simfonijskog orkestra Pero Šiša. Njegov prijedlog bio je *Messa da requiem*. Sjećam se kako don Dragan i nije bio previše oduševljen idejom. Očito je bio i te kako svjestan što čeka i njega i zbor ukoliko odluka padne na izvođenje. Mi, članovi zbora, očito nismo bili svjesni o kakvom se djelu radi te smo ga puni samopouzdanja nagovarali da pristane na prijedlog. Uzaludne su bile njegove riječi kako su mnogo iskusniji zborovi „lomili zube“ na spomenutoj skladbi. Kao što rekoh, uzaludne su bile njegove riječi. Pala je odluka i krenulo se s uvježbavanjem.

Čim smo uzeli notni zapis, postalo nam je jasno čemu tolika nesigurnost kod don Dragana. Povratka nije bilo, nastupi su bili dogovoreni u Dubrovniku te u Mostaru i to se moralo ispoštovati. U samom početku nitko nije bio oduševljen djelom, svi kao da su očekivali više od Verdija. Tako je bilo i sa mnom. Mozart se već toliko uvukao pod kožu i bilo je dosta čudno pjevati neki drugi *requiem*. Čitavo djelo izgledalo je (i nama zvučalo) kao hrpa nabacanih nota koje baš i nemaju previše veze jedna s drugom. Mozart je govorio kako je spajao samo one note koje se vole, a ja sam se često pitao zašto to i Verdiju nije palo na pamet.

Mozart je izgledao ljepši i jednostavniji; vidjela se i čula svaka melodija, tema se mogla lako prepoznati (i u notama i u uhu), harmonija je i te kako jasna. Kod Verdija potpuna suprotnost. Na probama je svatko pratio samo svoju dionicu i trudio se ispjevati je bez pogreške. Ostale glasove nitko nije ni slušao, jedva se izlazilo na kraj i sa svojim notama. Stilska razlika između ovih dvaju velikana bila je očita. Trebalo je vremena da Verdi svima uđe u uho. Nakon određenog vremena, dosta proba i preslušavanja to se i dogodilo. Stavci su polako počeli dobivati svoj oblik i *Requiem* je na probama sve više sličio onome s CD-a.

Usljedom nastupa. Maestro Norman Widjaja, Dubrovački simfonijski orkestar, Akademski zbor i „Pro musica“. Izvedba u Dubrovniku nije prošla baš najbolje. Razloga je više: akustika, sparina... no, možda je ipak najveći razlog preveliki respekt prema samom djelu. Mlad i ne toliko iskusan zbor u pojedinim trenucima činio se nedorastao zalogaju koji je zagrizao. Istina, niiskusni solisti nisu briljirali. Glazbeni stručnjaci na koncu su pripomenuli kako je šteta što do kraja nisu ispoštovani svi zahtjevi ovog djela kao što je nedostatak tube, dodatne dvije trublje, dva fagota i pomalo riskantno sviranje violončela u visokim pozicijama. Važno je napomenuti kako se *Requiem* posljednji put u Dubrovniku izvodio 1982. godine, prije 30 godina.

Unatoč čestim probama i bezbrojnom preslušavanju mislim da smo tek tada postali svjesni veličine i težine koju ova skladba nosi sa sobom. Ali, nismo se pokolebali. Čekao nas je Mostar. A u Mostaru neka posve druga priča. Prepuna katedrala uživala je u zvucima koje dotad nije imala prilike čuti. Publika se često pogledavala kao da ne vjeruje onome što čuje, pogotovu na stalcima *Dies irae* i *Tuba mirum*. Neki su se čak uplašili tolike siline i glasnoće. Rijetko kad se u klasičnoj glazbi može čuti toliki *forte*. Kraj nastupa bio je obilježen oko 15-minutnim pljeskom. Pljeskali su fenomenalnom Widjaji koji je još jednom dokazao zašto je u samom vrhu svjetskog dirigentskog kruga, izvedbom je ravnao bez pogreške. Naravno, napamet. Pljeskali su i Dubrovačkom simfonijskom orkestru koji je također vrhunski odradio svoj dio posla, kao i solistima. Ipak, mislim da je najveći dio pljeska bio upućen zboru. Bio je to nastup na domaćem terenu, tu su bili roditelji, rodbina, prijatelji i poznanici članova zbora. Većina njih bila je svjesna koliko je trebalo uložiti truda, vremena i snage, koliko je trebalo odricanja da se jedno djelo tolike težine izvede na takvoj razini. Sigurno da bi se tijekom izvedbe mogle pronaći pogreške, međutim to nije toliko bitno. Te večeri zbor je dao više nego što može ponuditi, nikada nismo i ne vjerujem da ćemo ikada više tako zazvučati.

Messa da requiem ipak se pokazala kao pravi izbor. Spoj entuzijazma i volje s profesionalnošću don Dragana i magistre Katje Krolo-Šarac pokazao se kao dobitna kombinacija.

Put do uspješne izvedbe bio je trnovit. Zbor je već imao dogovoren nastup na tradicionalnom Božićnom koncertu u Mostaru, kao i na Večernjakovu pečatu. Na oba nastupa pjevao se različit program koji se uvježbavao na probama skupa s *Messa da requiem*. U vrijeme kada su probe trebale postati najintenzivnije, pojavila se elementarna nepogoda u vidu snijega koja je paralizirala čitavu Hercegovinu. Međutim, bilo je lijepo gledati 1,50 m snijega vani i u toploj kući slušati *Requiem*. Kada se snijeg počeo čistiti, krenule su i probe. Puno vremena je otišlo, živaca, novčanih sredstava. Isplatilo se.²¹³

Koncert je izveden najprije u dominikanskoj samostanskoj crkvi u Dubrovniku 29. ožujka u sklopu manifestacije „Dani kršćanske kulture“, a idući dan u mostarskoj katedrali. U zboru je bilo više od stotinu pjevača, bio je odlično spremljen orkestar te vrsni solisti. Uz indonezijskog dirigenta svjetskoga glasa mo. Noormana Widjaju, izvođači su oduševili sve prisutne i u Dubrovniku i u Mostaru. Solistički kvartet činili su azerbajdžanska sopranistica Rena Karimov, srpska mezzosopranistica Jelena Bodražić, južnokorejski tenor Kim Jeong-Kyu i hrvatski bas Berislav Puškarić. *Requiem* je u Dubrovniku izveden nakon 30 godina, a u Mostaru prvi put.²¹⁴ Ovaj zbor je još jedanput izvedbom Verdijeva *Requiem*a stavio važnu crticu u povijest svoga grada.

U 2012. godini, koja je bila i Godina vjere, a u povodu svetkovine Svih svetih i Dušnoga dana, u crkvi sv. Mateja na Rudniku održan je 31. listopada koncert klasične glazbe pod nazivom „Molitva: vjernim mrtvim mir i pokoj“. Koncert je počeo izvedbom djela *Vesperae solemnes de confessore* (Svečana večernja molitva KV 339) Wolfganga Amadeusa Mozarta. Slijedili su stavci *Oče naš*, *Zdravo Marijo* i *Vjernim mrtvim* iz *Dona eis requiem* maestra don Dragana Filipovića i u izvedbi Akademskoga pjevačkog zbora „Pro musica“ i Simfonijskoga orkestra Mostar. U izvedbi tih dvaju glazbenih djela sudjelovali su i solisti: Antonija Teskera (sopranistica), Barbara Sumić (mezzosopranistica), Mirjam Bukmir (tenor), Ivan Sušac (tenor), Mate Akrap (bas), a orkestrom i zborom ravnao je dirigent Hari Zlodre iz Splita. Ovi su glazbenici 30. listopada izveli koncert s istim programom u crkvi Uznesenja Blažene Djevice Marije na Širokom Brijegu.²¹⁵

²¹³ Usp. Pejić, Zvonimir, *Giuseppe Verdi: Analiza stavka Libera me in Messa da requiem*, rukopis, magistarski rad, Mostar, 2014., str. 1. - 5.

²¹⁴ Usp. Arapović, Martina, „Veličanstveno glazbeno ostvarenje“, u: *Crkva na kamenu*, pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija, Mostar, god. XXXIII. (2012.), br. 5, str. 6.

²¹⁵ Usp. „Vjernim mrtvim mir i pokoj“, u: *Crkva na kamenu*, pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija, Mostar, god. XXXIII. (2012.), br. 12, str. 21.

„Pro musica“ se može pohvaliti suradnjom s brojnim glazbenim institucijama kao što su: Simfonijski orkestar Mostar, Dubrovački simfonijski orkestar, Zagrebačka filharmonija, Sarajevska filharmonija, Novosadski Big Band, Hrvatska glazba Mostar, Orkestar mladih hrvatskih akademija u Dubrovniku, Umjetnička akademija u Splitu, HNK Osijek, HNK Split. Tu su i kulturne institucije s kojima je zbor također imao suradnju: Pasijska baština Zagreb, Matica hrvatska Zagreb, Matica hrvatska Mostar, Napredak Sarajevo, Napredak Mostar, Napredak Dubrovnik, Narodno pozorište Sarajevo, Dani kršćanske kulture Zagreb. Osim navedenog, važno je zabilježiti i dirigente s kojima je zbor surađivao: Nikica Kalogjera, Stipica Kalogjera, Robert Homen, Noorman Widjaja, Hari Zlodre, Malden Tarbuk, Christoph Campestrini, Alan Bjelinski, Domeniko Briški, Julio Marić, Tomislav Fačini, Fedor Vrtačnik, Igor Tatarević.

Osim izvedbi u Mostaru, zbor je nastupao u Sarajevu, Zagrebu, Beču, Klagenfurtu, Rimu, Dubrovniku, Šibeniku, Osijeku, Đakovu, Vukovaru, Kotoru.

Ne umanjujući doprinos ostalih zborova i sastava koji su djelovali i djeluju pri mostarskoj katedrali, činjenica da je zbor „Pro musica“ bilo i ostao nositelj najzahtjevnijih projekata, neosporna je. Skupa sa svojim voditeljem don Draganom Filipovićem podigli su kulturu grada na zavidnu razinu. Njihova kvaliteta primijećena je i izvan granica Bosne i Hercegovine, a rad nagrađen mnogobrojnim nastupima i priznanjima.

Kronološki popis nastupa Akadetskoga zbora „Pro musica“

Godina 2006.:

21. prosinca - božićni koncert održan u Hrvatskome domu hercega Stjepana Kosače

5. prosinca - humanitarni koncert „Srcem bez granica“ koji su organizirale časne sestre Služavke Malog Isusa s ciljem pomoći dječjem domu „Egipat“

5. studenoga – *Dona eis requiem* izveden u dubrovačkoj katedrali

2. studenoga – *Dona eis requiem* izveden u mostarskoj katedrali

20. lipnja – nastup na koncertu u Hrvatskome domu hercega Stjepana Kosače u povodu 250. godišnjice Mozartova rođenja

9. svibnja - misa i koncert u banjolučkoj katedrali

11. travnja - korizmeni koncert održan u kapelici sestara franjevki u Mostaru

6. siječnja - koncert sakralne glazbe održan u dominikanskoj crkvi u Dubrovniku.

Godina 2007.:

21. prosinca - božićni koncert održan u Hrvatskome domu hercega Stjepana Kosače

2. studenoga – *Dona eis requiem* izveden u šibenskoj katedrali

1. studenoga – *Dona eis requiem* izveden u mostarskoj katedrali

31. listopada – *Dona eis requiem* izveden u sarajevskoj katedrali

20. svibnja – komemoracija za stradale u Lavamündu i Bleiburgu

10. veljače - put u Rim i nastup u crkvi sv. Jeronima.

Godina 2008.:

21. prosinca – božićni koncert održan u Hrvatskome domu hercega Stjepana Kosače

15. - 16. studenoga - misa u Vukovaru

25. svibnja – *Galiotova pesan* izvedena u Hrvatskome domu hercega Stjepana Kosače

24. svibnja – *Galiotova pesan* izvedena u Čitluku

25. ožujka – nastup na Napretkovu uskrsnom koncertu u Narodnom pozorištu u Sarajevu.

Godina 2009.:

22. prosinca – božićni koncert održan u Hrvatskome domu hercega Stjepana Kosače

17. studenoga – *Dona eis requiem* izveden u Škabrnji

1. studenoga – *Dona eis requiem* izveden u mostarskoj katedrali

20. listopada – nastup na dodjeli nagrada Internacionalne lige humanista
26. rujna – 1. listopada – putovanje u Asiz, Orvieto i Rim.
3. lipnja – nastup u Kneževu dvoru u Dubrovniku (dio zbora)
15. - 17. svibnja – Lavamünd, Bleiburg i Klagenfurt (komemoracija za stradale i misa)
9. travnja – W. A. Mozartov *Requiem* izveden u dubrovačkoj katedrali
7. travnja – W. A. Mozartov *Requiem* izveden u kripti crkve u Posušju
6. travnja – W. A. Mozartov *Requiem* izveden u mostarskoj katedrali
20. veljače – nastup na Večernjakovu pečatu u Hrvatskome domu hercega Stjepana Kosače.

Godina 2010.:

22. prosinca – božićni koncert održan u Hrvatskome domu hercega Stjepana Kosače
14. prosinca – božićni koncert s Hrvatskom glazbom Mostar, održan u crkvi na Širokom Brijegu
22. studenoga – sv. Cecilija, nastup u povodu 30. godišnjice katedralnih zborova
18. studenoga – nastup u povodu 19. obljetnice Hrvatske zajednice Herceg–Bosne
3. studenoga – *Dona eis requiem* izveden u crkvi sv. Donata u Zadru
2. studenoga – *Dona eis requiem* izveden u mostarskoj katedrali
21. listopada – L. van Beethovenova *IX. simfonija* izvedena u tvrđavi Revelin u Dubrovniku
18. kolovoza – nastup na obilježavanju 20. godišnjice HDZ–a, dvorana na Bijelom brijegu
27. lipnja - izlet u Boku kotorsku
3. svibnja – nastup na humanitarnom koncertu za Kliniku za dječje bolesti (Pedijatriju) u Hrvatskome domu hercega Stjepana Kosače
1. travnja – W. A. Mozartov *Requiem* izveden u tvrđavi Revelin u Dubrovniku
27. ožujka – *Miserere nobis* izveden u crkvi u Međugorju

26. ožujka – *Miserere nobis* izveden u mostarskoj katedrali

26. veljače – nastup na Večernjakovu pečatu u Hrvatskome domu hercega Stjepana Kosače

23. siječnja – misa i biskupsko ređenje mons. Petra Rajiča u mostarskoj katedrali.

Godina 2011.:

22. prosinca – božićni koncert održan u Hrvatskome domu hercega Stjepana Kosače

18. studenoga – W. A. Mozartov *Vesperae* izveden u Pločama u povodu 50 godina župe

17. studenoga – W. A. Mozartov *Vesperae* izveden u mostarskoj katedrali

14. i 15. kolovoza - koncert i misa za Veliku Gospu na otoku Gospe od Škrpjela

17. lipnja – L. van Beethovenova *IX. simfonija* izvedena u mostarskoj katedrali

16. lipnja – L. van Beethovenova *IX. simfonija* izvedena u dubrovačkoj katedrali

14. travnja – *Miserere nobis* izveden u crkvi sv. Katarine na Gornjem gradu u Zagrebu u sklopu festivala Pasijska baština

10. travnja – *Miserere nobis* izveden u crkvi sv. Mateja na Rudniku

2. travnja - biskupsko ređenje mons. Tome Vukšića

5. veljače – koncert sakralne glazbe u kotorskoj katedrali uoči proslave sv. Tripuna.

Godina 2012.:

22. prosinca – božićni koncert održan u Hrvatskome domu hercega Stjepana Kosače

20. prosinca – državni božićni prijam kod predsjedatelja Vijeća ministara u Sarajevu

10. studenoga – promocija diplomanata Medicinskoga fakulteta u Hrvatskome domu hercega Stjepana Kosače

31. listopada – W. A. Mozartov *Vesperae* izveden u crkvi sv. Mateja na Rudniku

30. listopada – W.A. Mozartov *Vesperae* izveden u crkvi na Širokom Brijegu

30. rujna – 6. listopada – putovanje u Graz, Beč, Bratislavu i Salzburg
14. rujna – misa u mostarskoj katedrali sa Simfonijskim orkestrom Mostar
23. kolovoza – G. Verdijev *Requiem* izveden u dubrovačkoj katedrali
12. lipnja – misa i koncert u župi Potoci u povodu 120. godišnjice župe
7. lipnja – koncert Mate Bulića na stadionu pod Bijelim brijegom
4. lipnja – W. A. Mozartov *Requiem* izveden u mostarskoj katedrali u sklopu Dana Matice hrvatske
30. ožujka – G. Verdijev *Requiem* izveden u mostarskoj katedrali
29. ožujka – G. Verdijev *Requiem* izveden u crkvi o. dominikanaca u Dubrovniku
18. ožujka – W. A. Mozartov *Requiem* izveden u katedrali u Osijeku
17. ožujka – W. A. Mozartov *Requiem* izveden u crkvi u Vukovaru
16. ožujka – W. A. Mozartov *Requiem* izveden u katedrali u Đakovu
2. ožujka – nastup na Večernjakovu pečatu u Hrvatskome domu hercega Stjepana Kosače.

4.6. Sastavi koji su djelovali pri katedrali

4.6.1. Tamburaški orkestar

Osim zborova, u mostarskoj je katedrali djelovao i tamburaški sastav ili, kako su ga osnivači nazvali, Tamburaški orkestar. Prema riječima sestre Gracije, ideja za osnivanjem tog sastava bila je don Nike Luburića. Donaciju za instrumente dobili su od don Milivoja Galića, svećenika koji je bio u Njemačkoj na župi, a koga bi svake godine don Niko zamjenjivao preko ljeta. Ideju o osnivanju tamburaškog orkestra s veseljem je prihvatio i tadašnji biskup pa je don Niko kupio instrumente i počeo skupa sa s. Gracijom okupljati sastav. Stvaranje orkestra trajalo je dugo jer je bilo malo glazbeno obrazovanih svirača. Prvi svirači bili su ujedno i članovi zbora, a osim dobre volje, nisu imali ništa drugo što bi dalo naslutiti da će taj sastav zaživjeti. Međutim,

učenjem na redovitim probama i upornošću njihova voditelja počeli su se polako stvarati obrisi budućeg orkestra. Prvi nastup bio je za Božić 1988. godine. Prema sestrinim riječima, puku se osobito na tom prvom nastupu, uz ostale božićne, svidjela izvedba pjesme *Djetešce nam se rodilo*. Ovakav sastav bio je nešto potpuno novo za Mostar pa je zajedno s Katedralnim zborom „Marija“ bio čest gost drugih župa, posebice za proslavu patrona župa. Aranžmane za orkestar pisao je Miroslav Martinjak, a ponešto i Đelo Jusić. Redovito su u katedrali svirali za blagdan Marije Majke Crkve, Krista Kralja, božićne dane. Najveću podršku, kako duhovnu tako i materijalnu, davao je biskup Pavao Žanić koji je uvijek nalazio vremena doći, poslušati, pogledati, a često i zapjevati sa sviračima i pjevačima.

Nakon odlaska don Nike i s. Gracije, orkestar preuzimaju don Željko Majić i don Ivo Šutalo, koji su s njim radili do početka rata, kada orkestar prestaje s radom. Dolaskom don Dragana, godine 1993. javila se ponovno želja za obnavljanjem orkestra te se počelo sa sakupljanjem instrumenata. Neke je instrumente don Dragan našao u katedrali, ali su nažalost bili oštećeni od posljedica rata, neki čak i slomljeni. Unatoč svemu, uspio je osposobiti 7-8 instrumenata te se započelo s vježbanjem. U početku, po sjećanju sugovornika, bilo je nekoliko svirača: braća Sesar, braća Ajvaz, Mario Zovko, ali se s vremenom broj povećao na 20. Svirali su dvoglasno i pratili zbor. Probe za tamburaše održavale su se svake subote. Orkestar je uz puno volje i truda nastavio s radom i to više nego uspješno, na radost svih koji su ih imali priliku slušati i uživati u njihovim izvedbama. Djelovao je nekoliko godina, no zbog raznih životnih obveza svirača, morali su prestati s radom. Sam voditelj ističe kako je s tamburašima rad najteži jer se ulože godine truda i vježbe, a dogodi se da životni put odnese u nekom drugom smjeru jednu „primu“ i opet ste na početku s pripremama i uvježbavanjem.

4.6.2. Vokalna skupina „Speranza“

Ženska vokalna skupina „Speranza“ osnovana je u proljeće 1994. godine. Njihov voditelj bio je don Dragan Filipović, a kako je „Speranza“ prvi takav ženski sastav u Mostaru, o njima ponajviše doznajemo iz razgovora s voditeljem. Gospođica Dražana Ćorić, tada maturantica, došla je don Draganu 1993. godine sa željom da se priključi katedralnom zboru jer je ranije pjevala u zboru „Slavuj“. Osim nje, don Dragan je imao u vidu još nekoliko djevojaka iz grada te

je odlučio napraviti klapu s ciljem da ima sastav koji bi pjevao na nedjeljnoj misi u 11 sati koja je bila misa za mlade, a ujedno da svojim pjevanjem unesu radost i veselje u tadašnje ratno vrijeme i stvarnost. Prema riječima utemeljitelja, nakon kraćega upoznavanja pozvao je djevojke na prvu probu, a one su se rado odazvale i započele s vježbanjem. Naziv „Speranza“ (što znači nada) dao je kao poticaj drugim mladim ljudima u gradu da se radi nešto bolje, ljepše, da će doći ljepša vremena. „Speranza“ je, kako je to jednom prilikom izjavio njihov voditelj, bila nada Mostara i Crkve²¹⁶. U početku je u sastavu bilo šest djevojaka: Dražana Ćorić, Ines Hrkać, Marija Jakovljević, Ana Višekruna, Ivana Zrimšek i Ana Marija Čagalj, koje su pjevale uz pratnju tamburice i gitara. Tamburicu je svirao Andrej Peršić, a gitaru Slaven Raguž i Danijel Bukovac. Probe su se održavale redovito svakoga tjedna. Takav sastav je djelovao nekoliko godina. Nakon nekog su se vremena priključile još dvije djevojke te je sastav od tada pjevao bez svirača. U prvoj godini svoga djelovanja nastupili su u mostarskoj prvostolnici, raznim mostarskim župama, Hrvatskome domu hercega Stjepana Kosače, Čitluku i Splitu. Gdje god su pjevali, oduševili bi nazočnu publiku. „Speranza“ je snimila album duhovne glazbe *Čuj, Gospodine*. Većinom je njegovala duhovni višeglasni repertoar, uz poneku domoljubnu i klapsku pjesmu za prigodne promocije ili slična događanja gdje su nastupale. „Speranza“ se može pohvaliti i brojnim gostovanjima i koncertima u inozemstvu (Hrvatska, Austrija, Njemačka, Italija i BiH), kao i sudjelovanjima na *Cro Patriji*, Festivalu duhovne pjesme u Splitu. U prvim godinama djelovanja bila je pravi bum, kako kaže don Dragan. Bila je prvi takav ženski sastav, a svojim je nastupima na *Cro Patriji* zainteresirala publiku pa je često pozivana na gostovanja. „Speranza“ je djelovala sedam godina, a zbog različitih obveza članica, slično kao Tamburaški orkestar, prestala je s radom.

O „Speranzinu“ djelovanju najbolje svjedoče ostali podatci o nastupima.²¹⁷

U njemačkom gradiću Zwiefaltenu, između Reutlingena i Ulma, 11. lipnja 1995. godine održalo se 16. hodočašće Hrvata katolika s područja biskupije Reutlingen-Stuttgart. Toga dana slavljen je sveta misa u benediktinskoj crkvi Srca Isusova, za vrijeme koje je pjevao mostarski sastav „Speranza“ pod vodstvom maestra don Dragana Filipovića te zbor i tamburaši iz misije

²¹⁶ Usp. „Speranza je nada“, u: *Crkva na kamenu*, pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija, Mostar, god. XVI. (1995.), br. 5, str. 8.

²¹⁷ Osim ovih, treba spomenuti kako je redovito nastupala na božićnim koncertima, uveličavala nedjeljne mise te druge važne blagdane u katedralnoj župi.

Reutlingen koji su bili pod vodstvom don Ivica Komadine i don Marijana Bevande. Poslije mise uslijedila je zakuska na kojoj je „Speranza“ ponovno otpjevala nekoliko pjesama, za što je bila nagrađena burnim pljeskom, prvo zbog lijepe izvedbe, a onda i zbog toga što je došla iz dalekog Mostara koji je još bio pod ratnim utjecajem.²¹⁸ To je, prema riječima don Dragana, bilo prvo gostovanje „Speranze“ izvan Hrvatske i Bosne i Hercegovine.

U sklopu Dana duhovne glazbe hrvatske mladeži, 12. prosinca 1995. godine u katedrali sv. Petra i Pavla u Splitu održan je koncert duhovne glazbe *Cro Patria* u povodu 1700. obljetnice grada Splita i 30. obljetnice Hrvatske glazbene mladeži Splita. Među 16 izvođačkih skupina nastupila je i ženska pjevačka skupina „Speranza“ sa skladbom *Ave Maria* u glazbenom aranžmanu njihova voditelja maestra don Dragana Filipovića. Prema mišljenju stručnoga žirija sastavljenog od šest uvaženih glazbenih stručnjaka, među kojima je bio i dr. don Petar Zdravko Blajić, popijevka *Ave Maria* dobila je visoku ocjenu, a publika je izvedbu (*a cappella*) pozdravila te tako ocjenu stručnog žirija potvrdila burnim pljeskom. Za tu izvedbu „Speranzu“ su činile: Ines Hrkać, Dražana Ćorić, Marija Jakovljević, Ana Višekruna, Ivana Zrimšek i Ana Marija Čagalj.²¹⁹

I sljedeće, 1996. godine, točnije 7. prosinca, u splitskom Hrvatskom narodnom kazalištu održan je festival duhovne glazbe *Cro patria*. Među 14 izvođača nastupila je i mostarska djevojačka pjevačka skupina „Speranza“ pod vodstvom maestra don Dragana Filipovića. Tekst njihove pjesme *Čuj, Gospodine* napisao je Ray Repp, a glazbu Dragan Filipović. Ovo je bio drugi festival duhovne glazbe i oba puta je „Speranza“ ušla u finale.²²⁰

Da Božić 1996. godine bude na poseban način obilježen, pobrinulo se pastoralno osoblje katedralne župe. Tako su 23. prosinca u velikoj dvorani mladi župe zajedno s osobljem pripremili

²¹⁸ Usp. Filipović, Dragan, „Speranza` u Zwiefaltenu“, u: *Crkva na kamenu*, pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija, Mostar, god. XVI. (1995.), br. 7, str. 7.

²¹⁹ Usp. „Speranza u Splitu“, u: *Crkva na kamenu*, pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija, Mostar, god. XVII. (1996.), br. 2, str. 12.

²²⁰ Usp. „Dani duhovne glazbe hrvatske mladeži“, u: *Crkva na kamenu*, pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija, Mostar, god. XVIII. (1997.), br. 1, str. 11.

glazbeno-scensku večer.²²¹ Nastupili su katedralni Tamburaški orkestar, katedralni Dječji zbor „Slavuj“, grupa „Speranza“ i „Collegium pro musica“.²²²

U Hrvatskome domu hercega Stjepana Kosače u Mostaru na četvrtu je nedjelju došašća, 21. prosinca 1997. godine u 18 sati, održan božićni koncert na kojem je, uz mnogobrojne izvođače, sudjelovala i „Speranza“ sa skladbama *Pastorela* (F. Couperin) i *Transeamus usque Betlehem* (F. Schnabel). Sve izvođače pratio je Hrvatski gudački kvintet Mostar. Prema don Draganovim riječima, taj su koncert odlučili održati u Kosači jer su željeli izvesti kulturu iz okvira katedrale i dati joj važnost za cijeli grad. Dan nakon toga u istom je prostoru održan još jedan božićni koncert, a na njemu su nastupili Vojni orkestar HVO-a pod vodstvom Stanka Buhača i ženska vokalna skupina „Speranza“ pod vodstvom don Dragana Filipovića. Na programu su bile sljedeće skladbe:

1. *Sveta noć, tiha noć*
2. *Pastorale* (F. Couperin) – Speranza
3. *Amazing Gace* (H. Kolditz)
4. *Film-Festival* (H. Kolditz)
5. *Transeamus* (J. Schnabel) i *Merry Christmas* – Speranza
6. *Parada* (G. Muller)
7. *Ungarischer Tanz* (J. Brahms)
8. *Valceri* (J. Strauss)
9. *Radetzky Marsh* (J. Strauss).

Koncerti su oduševili nazočnu publiku te pojačali osjećaj radosnog i dostojanstvenog iščekivanja blagdana Božića. Kako don Dragan navodi, ljudi su bili zainteresirani za ovakve događaje u

²²¹ Program je započeo pozdravom Ksenije Božić, učenice četvrtog razreda, koja je ujedno bila i voditeljica programa. Slijedila je pjesma *Raduje se, o Betleme*, a nakon toga kratki igrokaz *Božić u ubogoj mansardi*. Slijedio je koncert božićnih pjesama koje su naizmjenično pjevali i svirali spomenuti glazbeni sastavi pod ravnanjem don Dragana Filipovića. Radosna večer uz brojno gledateljstvo završena je pjesmom *U se vrijeme godišta*.

²²² Usp. Perić, Ivan, „Božićna glazbeno-scenska večer u katedrali“, u: *Crkva na kamenu*, pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija, Mostar, god. XVIII. (1997.), br. 2, str. 9.

gradu. Budući da ih je u to vrijeme bilo jako malo, u velikom su broju posjećivali sve koncerte koji su organizirani.

Pjevačka skupina „Speranza“ putovala je 9. svibnja 1998. godine u Padovu i svetište svetog Leopolda Bogdana Mandića. U crkvi tog sveca u Padovi, gdje su uz vjernike Talijane bili i hodočasnici Hrvati, pjevali su liturgijske i druge popijevke za vrijeme svete mise. Nakon mise „Speranza“ je održala duhovni koncert koji se sastojao od 14 pjesama, od kojih je neke skladao don Dragan Filipović. Slušateljstvo je bilo toliko oduševljeno izvedbom mostarske skupine da su ih četiri puta pozivali pljeskom na pozornicu. Sljedeći dan, 10. svibnja, „Speranza“ je sa svojim voditeljem gostovala na Hrvatskom katoličkom radiju u Zagrebu. U 45-minutnoj emisiji predstavili su se slušateljstvu tog radija govorom i pjevanjem. Koliko god su pronijeli ljepotu života pjesmom, toliko su još više pronijeli slavu grada na Neretvi iz kojega potječu.²²³

Sljedeće, 1999. godine, 10. siječnja, skupina „Speranza“ pohodila je župu Brela. Sudjelovali su na svetoj misi koju je predvodio njihov voditelj don Dragan. Nakon mise održali su u crkvi polusatni koncert koji se sastojao od višeglasnih božićnih i duhovnih pjesama. U poslijepodnevnom satima članice „Speranze“ skupa sa voditeljem bile su gošće na radijskoj postaji Makarska rivijera, gdje su se kroz razgovor i pjevanje predstavili slušateljima.²²⁴

Osim koncerata i spomenutih gostovanja na radiju u Zagrebu i Makarskoj, bitno je spomenuti i nastupe na radiju u Mostaru, koje je priredio don Dragan Filipović u suradnji s radijskim djelatnicima. Kako sam ističe, namjera mu je bila promovirati kulturu grada širem krugu slušatelja. Tako je na Božić 1997. godine gostovala klapa „Ero“ od 22:30 do 24:00 sata na Hrvatskom radiju Herceg-Bosne; na Stjepandan je na istom radiju sudjelovao don Dragan u emisiji od 14:00 do 15:00 sati, a popijevke Mješovitog katedralnog zbora, koje su tada emitirane, snimio je don Gordan Božić. Istoga dana u emisiji Hrvatskoga radija Radiopostaje Mostar od 16:00 do 17:00 sati nastupila je i skupina „Speranza“.²²⁵ Osim gostovanja sa sastavima, don Dragan je na poziv gospodina Mije Kelave na radiju Herceg-Bosne u deset emisija govorio o gregorijanskom pjevanju.

²²³ Usp. „Speranza` u Padovi kod sv. Leopolda Mandića“, u: *Crkva na kamenu*, pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija, Mostar, god. XIX. (1998.), br. 6, str. 5.

²²⁴ Usp. „Speranza pjevala u Brelima“, u: *Crkva na kamenu*, pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija, Mostar, god. XX. (1999.), br. 2, str. 16.

²²⁵ Usp. „Glazbeni Božić u Mostaru“, u: *Crkva na kamenu*, pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija, Mostar, god. XIX. (1998.), br. 2, str. 6.

4.6.3. Klapa „Ero“

Muška klapa „Ero“ nastala je 1994. godine kao i ženska vokalna skupina „Speranza“. U repertoaru je prvotno imala dalmatinske klapske pjesme, ali i pjesme duhovnog karaktera pa su tako ponekad pjevali i na misi. Kroz klapu je u desetogodišnjem postojanju i djelovanju prošlo mnogo članova, ali bez obzira na to, živjela je, djelovala i nastupala u svome gradu, državi i inozemstvu. Najzapaženiji nastup izvan BiH bio je u Rimu. Pjevali su misu u Zavodu sv. Jeronima. Osim duhovnih skladbi, bitno je spomenuti da su tada otpjevali gregorijansku misu na latinskom jeziku. Nastupali su na raznim promocijama, festivalu *Melodije Mostara*, dva puta u emisiji *Lijepom našom*, nekoliko puta na *Etnofestu* u Neumu skupa s klapom „Narenta“ koja se tada zvala klapa „Fortica“²²⁶, na obilježavanju 10. obljetnice utemeljenja Druge gardijske motorizirane brigade HVO-a, kada su izveli himnu posvećenu toj brigadi za koju je tekst i glazbu napisao don Dragan. Iako su djelovali više od deset godina, prema riječima voditelja, nisu se odvažili poći na neki veći festival. Jedini takav nastup koji se spominje u podacima, a potvrđuje i don Dragan, bio je u srpnju 1996. godine, kada je klapa „Ero“ nastupila na Omiškom festivalu dalmatinskih klapa u večeri novih skladbi s pjesmom *Moj Neum* (tekst Luka Buljan, glazba don Dragan Filipović). No, kako sam don Dragan kaže, za taj nastup je izabrao osam pjevača iz klape „Mostar“ (koja je djelovala prije rata), klape „Hrvoje“ i klape „Ero“. Nakon deset godina aktivnoga djelovanja klapa je prestala s radom.

4.6.4. Ženska klapa „Narenta“

Ženska klapa „Narenta“ nastala je 2002. godine pri mostarskoj katedrali. Bila je na neki način nastavak ženske skupine „Speranza“. Članice „Narente“ bile su tadašnje pjevačice katedralnih zborova, a utemeljitelj don Dragan Filipović koji je i danas njihov voditelj. Klapa je u svom sastavu uvijek imala i ima nekoliko glazbeno obrazovanih pjevačica koje su ponekad vodile probe te tako pomagale don Draganu u njihovu radu i napretku.

Ime su dobili po riječi *Narenta* koja je stari latinski naziv za rijeku Neretvu. Pod nazivom „Narenta“ podrazumijeva se ne samo rijeka, nego i sve ono uz obalu Neretve - poneretvlje, od

²²⁶ Fortica znači utvrda i, prema riječima don Dragana, kad bi se spojili muški i ženski glasovi, to je njemu bila kao utvrda.

Konjica do Ploča, tj. od izvora do ušća. Klapa je imala više nastupa na festivalima, i to vrlo zapaženih, osobito na *Etnofestu* u Neumu. Na prvom hercegovačkom Festivalu klapa u Čapljini 2008., bez obzira što festival nije bio natjecateljskog karaktera, „Narentu“ su ostali izvođači proglasili najboljom.

Klapa je svoj rad obilježila i sudjelovanjem na festivalima dalmatinskih klapa u Omišu. Tako se na 47. festivalu 2013. godine plasirala u završnu večer, u društvo 12 ponajboljih klapa. Isto je ponovila i 2015. godine, a na jubilarnom, 50. festivalu sudjelovala je u izbornim večerima. Važno je istaknuti i nastupe na Međunarodnom festivalu klapa u Perastu, Crna Gora. Na 11. festivalu su u kategoriji za najbolju novu klapsku pjesmu, po ocjeni ocjenjivačkog povjerenstva, osvojile prvu nagradu i nagradu za najbolji aranžman za pjesmu *Lađa* na tekst Dobriše Cesarića i u obradi maestra don Dragana Filipovića. Na 12. festivalu ponovile su svoj uspjeh osvojivši ponovno prvu nagradu za pjesmu *Triba dušu vidit*, također u obradi don Dragana Filipovića. Uspjesima klape treba pribrojiti i osvojeno treće mjesto stručnog povjerenstva na prvom festivalu klapa u Hercegovini: Posušje 2014.

Klapa „Narenta“ neumorno i neprekidno postoji 15 godina i kao takva je najdugovječnija ženska klapa u Hercegovini. Djevojke, žene i majke koje čine klapu, unatoč svima obvezama, redovito svakoga tjedna održavaju probe. Osim spomenutih, nastupale su i na televizijskim i radijskim postajama, promocijama te svetim misama kako u katedrali tako i u drugim župama.

Današnji sastav klape „Narenta“ čine:

- prvi sopran: Anita Ljubić
- drugi sopran: Marijana Čuljak, Darija Prskalo
- prvi alt: Anđela Miljko, Marijana Stojanović, Martina Arapović, Andrea Miljko
- drugi alt: Marija Prskalo, Ivana Čuljak, Ružica Bošković.

Slika 16. Klapa „Narenta“ (privatna zbirka članice klape gospođe Anite Ljubić)

Osim navedenih sastava, pri katedrali su djelovale još dvije klape mladih pjevača: muška klapa „Krš“ i ženska klapa „Drača“. Obje su u svome sastavu imale pjevače katedralnih zborova i obje je utemeljio don Dragan Filipović. Muška klapa je, na žalost svih ljubitelja klapske pjesme, zbog obveza pjevača prestala s radom, a ženska je i dalje aktivna i iza sebe ima brojne nagrade, pohvale, priznanja, uspjehe i nastupe.

4.7. Tradicionalni božićni koncerti

Organizacija božićnih koncerata koji će s godinama postati tradicionalni ne samo za katedralu nego i za čitav grad, započela je 1996. godine. Kako don Dragan kaže, to mu je bila želja otkad je stigao u katedralu. Ideju je dobio gledajući koncert *Božić u Ciboni* te je s gospodinom Živkom Ključom (tadašnjim ravnateljem Simfonijskoga orkestra Mostar) odlučio

napraviti nešto slično u Mostaru. Suradnjom s maestrom Nikicom Kalogjerom ta se ideja polako počela i ostvarivati. Koncerti su u početku organizirani u katedrali, a poslije u Hrvatskome domu hercega Stjepana Kosače, gdje se i danas već tradicionalno izvode. U prvim godinama, od 1996. do 1998., na njima su sudjelovali samo katedralni pjevači i svirači.

Podatci koje nam daje župni list mostarske katedralne župe kažu da je 20. prosinca 1998. poslije večernje mise održan prvi takav *Božićni koncert*. Na njemu su nastupili svi katedralni zborovi i sastavi: Mješoviti katedralni zbor „Marija“, klapa „Ero“, skupina „Speranza“ uz solisticu Sandru Međugorac i klavirsku pratnju Damira Bunoze, srednjoškolski zbor „Gaudeamus“ uz pratnju tamburaškog orkestra te katedralni Dječji zbor „Slavuj“ i Dječji zbor „Leptiri“ Župe sv. Mateja-Rudnik.²²⁷

Godina 1999. donijela je svojevrсни preokret. Te je godine u mostarskoj prvostolnici 19. prosinca priređen koncert pod nazivom *Božić u gradu* - božićni koncert na kojem su sudjelovali Katedralni mješoviti zbor „Marija“ i zbor „Gaudeamus“ pod vodstvom don Dragana Filipovića te mješoviti zbor „Cecilija“ iz Stoca pod vodstvom don Gordana Božića. Gosti koncerta bili su: sopranistica kazališta Komedija iz Zagreba Sandra Bagarić, estradni umjetnik Krunoslav Kićo Slabinac i dirigent Nikica Kalogjera. Sve izvođače pratio je Simfonijski orkestar Mostar. Na programu su bile hrvatske liturgijske božićne popijevke. „Katedrala je bila puna vjernika koji su prigodom pjevanja božićne liturgijske himne *Narodi nam se Kralj nebeski* ustali na noge, a mnogi i zaplakali od radosti. Već tada zamisao organizatora bila je da na koncertu sudjeluju sve glazbene snage grada Mostara, ali i ugledni gostujući umjetnici“.²²⁸

I sljedeće, 2000. godine u sklopu manifestacije *Božić u Mostaru*, 19. prosinca održan je u mostarskoj katedrali koncert duhovne glazbe. Nastupili su mješoviti „Božićni zbor“, koji je ujedinio pjevače katedralnih zborova i sastava sa svoja 152 člana, i Simfonijski orkestar Mostar pod ravnanjem Nikice Kalodgjere i uz soliste: opernu pjevačicu Sandru Bagarić iz Zagreba i Alena Nižetića iz Splita. Uvodne riječi i riječi pozdrava biskupu, vjernicima i ljubiteljima glazbe, koji su do posljednjeg mjesta ispunili katedralu, izrekao je don Dragan Filipović. Pod

²²⁷ „Iz župnog ljetopisa“, u: *Župni list*, Katedrala Marija Majka Crkve, Mostar, godište I, br.5/1998.

²²⁸ Usp. Filipović, Dragan, „Koncert u Mostaru“, u: *Crkva na kamenu*, pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija, Mostar, god. XXI. (2000.), br. 2, str. 7.

dirigentskom palicom maestra Kalogjere program su počeli pjesmom *Radujte se narodi*, a završili s *Narodi nam se kralj nebeski*.²²⁹

Iako su u tim prigodama sudjelovali i umjetnici s područja različitih glazbenih žanrova, uvijek se vodilo računa da njihov repertoar bude primjeren prostoru u kojem se izvodi.

Od 2002. godine *Božićni koncert* se održava u Hrvatskome domu hercega Stjepana Kosače. Razloga tomu je želja da se glazba iz katedralnih okvira proširi na cijeli grad. Tako je 22. prosinca 2002. godine po četvrti put održan *Božićni koncert*. Na programu su bile hrvatske božićne popijevke, kao i neke internacionalne u čast novorođenom Spasitelju. Izvođači su bili katedralni pjevači, kao i do tada, ujedinjeni u „Božićni zbor“. Nastupili su solisti: Nikša Radovanović – tenor, Barbara Othman – sopran iz Zagreba te Ivan Mikulić, Zrinka i Dario Vukoja iz Mostara. Uz Simfonijski orkestar Mostar dirigent je četvrti put bio Nikica Kalogjera iz Zagreba. Oduševljenje i veliki broj posjetitelja pokazali su uspjeh koncerta i želju da se ta tradicija održavanja nastavi, što se i dogodilo.²³⁰

Koncert iduće, 2003. godine bio je vrlo slično koncipiran. „Božićni zbor“ za ovu je prigodu bio proširen, sastavljen od Katedralnoga zbora „Marija“, zbora mladih „Gaudeamus“, akademskog zbora „Pro musica“, zbora Župe sv. Petra i Pavla, uz pratnju Simfonijskoga orkestra i pod ravnanjem Nikice Kalogjere. Kao solisti nastupili su: Barbara Othman, Zorica Kondža, Ivica Šarić, Đani Stipaničev i Dario Vukoja.²³¹

Podatci o koncertu iz 2004. godine nisu zabilježeni.

I 21. prosinca 2005. godine tradicija se nastavila. Na *Božićnom koncertu* sudjelovalo je oko 100 pjevača okupljenih u Katedralni mješoviti zbor. Uz Dječji zbor „Slavuj“, soliste Josipu Lisac, Đanija Stipaničeva, Mateu Primorac, klapu „Kambi“ i Simfonijski orkestar Mostar, a sve pod ravnanjem mo. Nikice Kalogjere, priredili su božićnu radost mnogobrojnoj publici. Budući da svi posjetitelji nisu mogli stati u veliku dvoranu Hrvatskoga doma, u predvorju je postavljen

²²⁹ Usp. Brtan, Brankica, „Božićni koncert u mostarskoj prvostolnici“, u: *Crkva na kamenu*, pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija, Mostar, god. XXII. (2001.), br. 1, str. 14.

²³⁰ Usp. „Božićni koncert“, u: *Crkva na kamenu*, pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija, Mostar, god. XXIV. (2003.), br. 2, str. 21.

²³¹ Usp. Čirko, don Jozo, „Božićni koncerti“, u: *Crkva na kamenu*, pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija, Mostar, god. XXV. (2004.), br. 2, str. 16.

veliki videozid kako bi svi mogli pratiti ovaj glazbeni događaj.²³² Ovo je bio jedan od pokazatelja da su ljudi željni ovakvih događaja. Na sam Božić koncert je emitiran i na malim ekranima, a dvije godine poslije u suradnji s maestrom Kalogjerom katedralni zborovi snimili su i CD božićnih pjesama. Ideja za taj CD došla je od samog maestra Kalodgjere u želji da se ovjekovječi ova simfonizirana glazba božićnih pjesama. Snimalo se u katedrali.

Dan poslije spomenutog koncerta u mostarskoj je katedrali priređen božićni koncert mladih „Božić u srcima mladih“. Bila je to glazbena večer u kojoj je očitovano duhovno bogatstvo vjere, poezije, glazbe i ostaloga kulturnog blaga kojim se ponosi hrvatski narod. Nastupili su mladi iz župa Buna-Blagaj, Polog te iz triju mostarskih župa: Katedrala, sv. Matej i sv. Ivan Apostol i Evanđelist.²³³

U 2006. godini održana su dva božićna koncerta - 17. i 21. prosinca. Prvi koncert izveli su „Splitski liječnici“ s prvacima Opere Hrvatskoga narodnog kazališta u Splitu: Nelli Manuilenko, Svetom Matošićem Komnenovićem, Stefanom Kokoškovim i Ratomirovom Kliškićem, te Zborom medicinskih sestara iz Splita pod vodstvom Mire Đukić Milašević. Zborom splitskih liječnika pjevača ravnao je Rajmir Kraljević. Drugi koncert pod nazivom „Na dobro vam došao Božić i sveto porođenje Isusovo“ okupio je također velike glazbenike: Barbaru Othman, Jasnu Zlokić, Borisa Ćiru Gašparca te „Božićni zbor“ i Dječji zbor „Slavuj“ iz mostarske katedrale pod ravnanjem don Dragana Filipovića, dječji zbor iz Kruševa pod vodstvom s. Tomislave Šaravanja te Tamburaški orkestar Hrvatske radiotelevizije pod ravnanjem mo. Siniše Leopolda. Na oba koncerta velika dvorana Hrvatskoga doma bila je puna. Na koncertu 21. prosinca odano je priznanje dirigentu i glazbeniku Nikici Kalogjeri, jednom od začetnika ideje, koji je prethodnih godina dolazio u Mostar i dirigirao zborovima i orkestrima na božićnim koncertima, ali i drugim događanjima.²³⁴

Godine 2007. koncert je održan pod nazivom „Na dobro vam došao Božić i sveto porođenje Isusovo“. Svojim izvedbama nazočne su počastili dobro nam poznati domaći umjetnici: katedralni „Božićni zbor“ uz pratnju Simfonijskog orkestra Mostar te Dječji zbor

²³² Usp. Hindić, E., „Božićni koncert u Mostaru“, u: *Nova sloboda*, Mostar, god. 1, br. 20., str. 40.

²³³ Usp. „Raspjevani i veseli Božić“, u: *Crkva na kamenu*, pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija, Mostar, god. XXVII. (2006.), br. 1, str. 16.

²³⁴ Usp. „Božićni koncerti oduševili vjernike“, u: *Crkva na kamenu*, pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija, Mostar, god. XXVIII. (2007.), br. 1, str. 24.

„Slavuj“ koji je pripremila s. Matea Krešić. U znak sjećanja na pokojnog maestra Nikicu Kalodjeru, koji je više godina dirigirao na božićnom koncertu u Mostaru, izvedena je skladba *U se vrijeme godišta*, u verziji koja potječe iz hercegovačkoga kraja, a iz zaborava ju je izvukao upravo maestro Kalogjera. Gosti ove večeri bili su poznati solisti iz Hrvatske: Doris Dragović, Radojka Šverko i Ivo Gamulin Gianni. Zborom i orkestrom ravnao je maestro Stipica Kalodjera, a na repertoaru se našlo dvadesetak pjesama.²³⁵

Podatci o koncertu u iduće dvije godine nisu zabilježeni, 2010. i 2011. godina nisu donijele ništa novo i bitno.

Božićni koncert u 2010. godini održan je 22. prosinca, a u 2011. godini 22. prosinca u velikoj dvorani Hrvatskoga doma hercega Stjepana Kosače pod već tradicionalnim nazivom „Na dobro vam došao Božić - sveto porođenje Isusovo“. Hrvatske božićne pjesme, ali i obrade stranih božićnih melodija, izveli su Katedralni oratorijski zbor, klape „Drača“ i „Krš“ uz pratnju Simfonijskog orkestra Mostar, a pod ravnanjem Damira Bunoze i don Dragana Filipovića. Kao solisti nastupili su: Anita Ljubić, Nikolina Brkić, Anđela Ljubić, Mia Tadić, Josipa Vikoja, Ivo Jurić, Karlo Milićević, Josip Prskalo, Ivan Sušac i Mario Zovko. U predblagdanskom ozračju brojna se publika pridružila izvođačima te zapjevala dobro poznati refren *Božiću se stoga veselimo svi i slavimo Boga koj` na zemlji bi*. U kratkom obraćanju pred kraj koncerta don Dragan je posebice pozdravio „ponovno rođeni“ Simfonijski orkestar Mostar i zahvalio izvođačima i pjevačima, sve su to bile „domaće snage“ zbog čega je ovaj koncert bio još važniji i radosniji.²³⁶

4.8. Gostovanja u katedrali

Mostarska je katedrala od svoga nastanka bila, uz svoju osnovnu vjersku zadaću i potrebu, mjesto njegovanja i širenja kulture, osobito glazbene. Tako je njezin prostor često korišten za organiziranje koncerata gostujućih umjetnika. U početku su to bili umjetnici iz susjednih

²³⁵ Usp. „Božićni koncert“, u: *Crkva na kamenu*, pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija, Mostar, god. XXIX. (2008.), br. 1, str. 32.

²³⁶ Usp. „Na dobro vam došao Božić - sveto porođenje Isusovo“, u: *Crkva na kamenu*, pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija, Mostar, god. XXXIII. (2012.), br. 1, str. 25.

gradova, država, zemalja, dok vremenom i Mostar nije dobio umjetnički kadar. U sljedećim će redcima biti spomenuti koncerti održani u katedrali bez sudjelovanja katedralnih pjevača.

Veliki događaj za grad Mostar, osobito za hrvatski narod, u 1991. godini bio je *Tjedan hrvatske kulture* u Mostaru, koji je trajao od uskrсне nedjelje, 31. ožujka, do Bijele subote, 6. travnja. Tjedan dana druženja s opernim, dramskim i glazbenim umjetnicima. Započeo je na uskrсну večer „Velikim uskrsnim koncertom ozbiljne glazbe“ u katedrali. Sudjelovali su umjetnici: Krunoslav Cigoj – tenor iz Zagreba, Blaženka (Bajka) Cigić-Milić – sopranistica iz Zagreba, Ferdinand Zovko – bariton iz Osijeka, i Dražan Milas – klarinetist iz Mostara, uz mostarski Simfonijski orkestar pod ravnanjem Ilmara Lapinaša i uz voditeljsku ulogu Sanje Damić iz Sarajeva.

Osim te, i peta se večer hrvatske kulture održala u katedrali. Na „Večeri vokalne glazbe“ nastupio je mladi zbor „Milka Trnina“ iz Ivanić-Grada, pod ravnanjem Branke Bubalo-Paliska, koji je izveo splet duhovnih, rodoljubnih i drugih umjetničkih skladbi. Tjedan hrvatske kulture završio je „Koncertom ozbiljne glazbe“ u izvedbi Zagrebačkih solista u franjevačkoj crkvi. Ovim koncertom hrvatsko ime u gradu na Neretvi doživjelo je svojevrsni preporod.²³⁷

Na Silvestrovo 1993. godine u dvorani katedralne župe održan je božićno-novogodišnji koncert Puhačkog orkestra grada Mostara. Nastupili su sa sljedećim repertoarom: *Hercegovac*, A. Fučik; *Domovina se i pjesmom brani*, N. Kalogjera; *Louisiana* i *Božićne pjesme*, H. Koldtitz; *Valceri*, J. Strauss; *Fešta*, N. Kalogjera; *Radetsky*, J. Strauss.²³⁸

I sljedeća godina bilježi vrijedna gostovanja. Tako je 14. listopada 1994. godine održan svečani koncert na kojem su sudjelovali mješoviti zbor crkve sv. Petra iz Zagreba „Hosana“ i Simfonijski orkestar iz Mostara. Među solistima nastupili su: Gertruda Munitić, Ivana Ivković, Marija Renčar-Horvat, Maida Karišik, Vitomir Marof, Mladen Kahlina, Tomislav Špoljar, Tomica Rukljić, Miljenko Puljić, Davor Vasilj i Tin Mršić, svi pod ravnanjem Josipa degl'Ivellija. Izvedena su djela Vivaldija, Sorkočevića, Cecchinija i Mozarta. Organizaciju koncerta u mostarskoj prvostolnici preuzelo je pastoralno osoblje katedrale. Sa župnim zborom

²³⁷ Usp. Bubalo, Jakov, „Grad na Neretvi procvao hrvatskim beharom“, u: *Naša ognjišta*, Tomislavgrad, god. XXI. (1991.), br. 5, str. 11.

²³⁸ Usp. „Puhački orkestar“, u: *Crkva na kamenu*, pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija, Mostar, god. XV. (1994.), br. 2, str. 15.

„Hosana“ došao je i župnik don Matija Stepinac koji je organizatorima koncerta poklonio dva medaljona s likom pape Ivana Pavla II.²³⁹

Prema riječima don Dragana, katedrala je u to vrijeme bila jedino mjesto kulturnih zbivanja, a franjevačka crkva zbog svog položaja i oštećenja nije bila pogodna za bilo kakva događanja.

Na Cvjetnicu, 28. ožujka 1999., izveden je korizmeni koncert „Stabat Mater“ (Stala Majka) G. B. Pergolesija, u kojemu su sudjelovali Komorni gudački sastav Simfonijskog orkestra Mostar i dvije mlade umjetnice, sopranistica Sanja Madunić iz Splita i mezzosopranistica Renata Pokupić iz Zagreba. Vjernici i ljubitelji glazbe uživali su u iznimnom glazbenom umijeću. Komorni gudački sastav Simfonijskog orkestra Mostar činili su: violine (Slobodan Begić, Marko Begić, Jadran Miličević, Snježana Marjanović, Sandro Musa), viole (Darko Nikolić, Zdenko Vladić), v.cella (Tomislav Ivačić, Elina Gvozdić), kontrabasi (Živko Ključec) i orgulje (Marijana Pavlović).²⁴⁰

Iste godine na svetkovinu Svih svetih, točnije 1. studenoga, nakon večernje svete mise izveden je u katedrali *Requiem* Gabriela Faurea. Nastupili su Simfonijski orkestar iz Mostara i Dubrovački komorni zbor uz soliste Ilijanu Korać i Vlahu Ljutića, a sve pod ravnanjem Frane Krasovca iz Dubrovnika. Na ovoj izvedbi bilo je nazočno više od petsto vjernika.²⁴¹

U povodu blagdana Svih svetih i Dušnoga dana, 29. listopada 2000., u katedrali je izveden *Requiem* W. A. Mozarta. Izvođači su bili Mostarski simfonijski orkestar uz potporu Dubrovačkog simfonijskog orkestra, akademski zbor „Palma“ iz Zagreba, solisti Miljenka Grđan, Martina Gojčeta Silić i Tvrтко Stipić iz Zagreba te Ivica Šarić iz Sarajeva. Orkestrom i zborom ravnao je Robert Homen. Katedrala je bila puna vjernika koji su sa zanosom slušali veličanstvenu glazbu i izvedbu umjetnika. „Izraziti zahvalnost Bogu i sjetiti se pokojnika, osobito branitelja, je glavna želja organizatora don Dragana Filipovića, katedralnog župnika don Ivana Štironje i ravnatelja

²³⁹ Usp. „Koncert duhovne glazbe u Mostaru“, u: *Crkva na kamenu*, pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija, Mostar, god. XV. (1994.), br. 11, str. 12.

²⁴⁰ Usp. „Korizmeni koncert *Stabat Mater*“, u: *Crkva na kamenu*, pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija, Mostar, god. XX. (1999.), br. 5, str. 4.

²⁴¹ Usp. „Slavlje Svih svetih i Dušnoga dana u Mostaru“, u: *Crkva na kamenu*, pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija, Mostar, god. XX. (1999.), br. 12, str. 6.

Simfonijskog orkestra Mostar prof. Živka Ključec.²⁴² To je bilo prvo izvođenje Mozartova *Requiem* u Mostaru, a puna katedrala pokazala je želju građana za ovakvim događanjima. Mostarska katedrala u to vrijeme još nije imala zbor koji bi mogao izvesti ovo zahtjevno djelo, ali je don Dragan već tada, vidjevši kako napreduje rad s „Gaudeamus“, predviđao da će uskoro imati zbor koji će se moći uhvatiti u koštac sa složenijim djelima.

Na svetkovinu Svih svetih, 1. studenoga iste godine, slavljena je u mostarskoj prvostolnici misa za sve poginule branitelje i sve pokojne. Nakon mise vjernici grada Mostara imali su priliku poslušati muški zbor „Brodosplit“ iz Splita uz pratnju Simfonijskoga orkestra iz Mostara, koji su izveli *Requiem* talijanskoga skladatelja Cherubinija. Već je te godine postala tradicija da se upriliči ovakav duhovno-kulturni program. Naime, 2001. godina je treća zaredom da se u povodu Svih svetih i Dušnoga dana izvodi *Requiem* u mostarskoj katedrali. To je bio način da se uz sjećanje na pokojne ujedno i grad Mostar obogati glazbenim događajem koji će biti značajan doprinos u izgradnji šire glazbene kulture koju je Crkva uvijek stvarala i gajila.²⁴³

Godinu 2005. obilježila je praižvedba oratorija *Mojsije* na svetkovinu i u čast sv. Josipa, zaštitnika Mostarsko-duvanjske biskupije, 19. ožujka u katedrali koja je te godine slavila 25. obljetnicu postojanja i funkcioniranja. Komorni orkestar i zbor Hrvatskog narodnog kazališta iz Splita, oko 60 sudionika, priredio je pravi religiozni i glazbeni ugođaj. Do organizacije takvog događaja došlo je zbog upita zašto i Mostar ne bi imao proslavu kao što to ima Split za sv. Dujma ili Dubrovnik za sv. Vlahu. Zašto ne stvoriti neku sličnu tradiciju? Bio je to istinski doživljaj i za umjetnike HNK koji su pod ravnanjem Harija Zlodre sabrano i vrlo uspješno praižveli ovo djelo mostarskog skladatelja mo. don Dragana Filipovića. Autor oratorija, kojemu je ovo bilo drugo i još uspjelije djelo takve vrste, uglazbio je poznatu pjesmu *Mojsije*²⁴⁴ Silvija Strahimira Kranjčevića, jednoga od najplodnijih hrvatskih pjesnika. Dvojica izvrsnih solista, Špiro Boban - tenor i Ante Jerkunica – bas, pokazali su širinu svojih raskošnih glasova i talenata. Bobanu je dodijeljena uloga Jahve, a Jerkunici Mojsija. Orkestar je zajedno sa zborom glazbom pratio niz prizora: stanje u Egiptu i uzvitlanu prašinu u pustinji, valjanje valova preko Crvenoga mora,

²⁴² Usp. „Requiem ili misa za pokojne“, u: *Crkva na kamenu*, pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija, Mostar, god. XXI. (2000.), br. 12, str. 6.

²⁴³ Usp. „Cherubinijev *Requiem*“, u: *Crkva na kamenu*, pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija, Mostar, god. XXII. (2001.), br. 12, str. 19.

²⁴⁴ S pjesmom se don Dragan susreo još u gimnaziji u Splitu kada mu je hrvatski jezik predavala i pjesmu na satu recitirala s. Berhmana Nazor. Djelo je posvetio roditeljima, a pred samu izvedbu don Dragan je izrecitirao Kranjčevićeva *Mojsija*.

pobunu zbog oskudice hrane, pića i opće neizvjesnosti. Istinsko zadovoljstvo zbog izvedbe ovoga oratorija iskazala je svojim pljeskom, a poslije i čestitkama izvođačima, dirigentu i autoru, okupljena publika.²⁴⁵

²⁴⁵ Usp. „Oratorij u katedrali“, u: *Crkva na kamenu*, pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija, Mostar, god. XXVI. (2005.), br. 4, str. 31.

5. ZBOROVOĐE I ORGULJAŠI MOSTARSKE KATEDRALE

Za razvoj glazbene kulture, njezino promicanje, napredovanje, osnivanje zborova i sastava u mostarskoj katedrali zaslužni su ponajprije, kako se to vidi i na prethodnim stranicama teksta, zborovođe i orguljaši. Nije ih bilo puno, ali oni koji su tu djelovali i djeluju, zasigurno su utisnuli neizbrisiv pečat ne samo u glazbeni život mostarske katedrale nego i cijeloga grada Mostara i okolice.

5.1. Don Niko Luburić

Rođen je u Studencima (Ljubuški, BiH) 21. studenoga 1951. godine. Osnovnu školu završava u Studencima i Ljubuškom (1966.), klasičnu gimnaziju u Splitu (1970.), a teologiju u Sarajevu (1977.). Od 1972. do 1973. godine služi obvezni vojni rok u Zagrebu. Zaređen je za

svećenika Mostarsko-duvanjske biskupije 29. lipnja 1977. godine. Bio je župni vikar i zborovođa u Dračevu (1977. - 1979.), Kruševu (1979. - 1981.) i mostarskoj katedrali Marije Majke Crkve (1981. - 1990.), gdje zajedno sa s. Gracijom Akmadžić osniva i vodi Katedralni mješoviti zbor „Marija“, Katedralni dječji zbor „Slavuj“ i Katedralni tamburaški sastav. Sa spomenutim zborovima i tamburaškim sastavom održao je više koncerata u Mostaru i drugdje. Kao voditelj zborova mostarske katedrale bio je član Biskupske komisije za promicanje liturgijskog pjevanja u Mostarsko-duvanjskoj i Trebinjsko-mrkanskoj biskupiji.²⁴⁶

Diplomirao je 23. ožujka 1993. godine crkvenu glazbu na Institutu za crkvenu glazbu pri Katoličkom bogoslovnom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Studij je pohađao dvije godine izvanredno, dvije redovito, a svoje glazbeno školovanje završio je diplomskim radom o temi „Duhovne popijevke iz Hercegovine“²⁴⁷ pod mentorskim vodstvom dr. Đure Tomašića. Titulom diplomirani crkveni glazbenik (*artifex musicae sacre*), don Niko je stekao pravo predavati na visokim bogoslovnim školama, srednjim školama, biti dirigent u katedrali i drugim crkvama.²⁴⁸

Od 1993. godine radi kao profesor crkvene glazbe na Vrhbosanskoj katoličkoj teologiji²⁴⁹ u Sarajevu, gdje osniva i vodi pjevačke zborove: „Veliki bogoslovni zbor“, Bogoslovni zbor „Madrigalisti“, Bogoslovni tamburaški zbor te „Mješoviti zbor studenata laika“ Vrhbosanske katoličke teologije koji se početkom akademske 2009./2010. godine naziva Mješoviti zbor studenata laika „Sv. Luka“ Katoličkoga bogoslovnog fakulteta. Sa spomenutim zborovima održao je više koncerata u Bosni i Hercegovini i Hrvatskoj. Za 10. obljetnicu Bogoslovnog zbora „Madrigalisti“ 2003. godine snimio je CD sa 17 višeglasnih crkvenih skladbi *a cappella*.

Za vrijeme svoga djelovanja u Sarajevu, 2009. godine formira i vodi župni zbor Presvetog Srca Isusova u katedrali. Iste godine, na zamolbu s. Marine Piljić, formira i vodi Mandolinski orkestar i Dječji zbor u Stadlerovu dječjem domu „Egipat“ u Sarajevu.

Dekretom biskupa ordinarija 2010. godine imenovan je profesorom crkvene glazbe na Teološko-katehetskom institutu u Mostaru Katoličkog bogoslovnog fakulteta u Sarajevu, gdje po

²⁴⁶ Usp. Goluža, dr. Božo (ur.), *Bogu na slavu*, u: *Crkva na kamenu*, Mostar, 2008., str. 64.

²⁴⁷ Uz Uvod i Zaključak rad je sadržavao još tri dijela: Popijevke božićnog vremena, Popijevke korizmenog vremena i Euharistijske popijevke.

²⁴⁸ Usp. „Diplomirani crkveni glazbenik“, u: *Crkva na kamenu*, pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija, Mostar, god. XIV. (1993.), br. 5, str. 6.

²⁴⁹ Od akademske 2009./2010. preimenovana u Katolički bogoslovni fakultet.

želji biskupa osniva i vodi Mješoviti zbor studenata Teološko-katehetskog instituta. Istim dekretom imenovan je i pastoralnim suradnikom te voditeljem župnoga zbora u župi sv. Ivana apostola i evanđelista u Mostaru. Sa spomenutim zborovima održao je više uspješnih koncerata i nastupa.

Na dužnosti pastoralnoga suradnika i voditelja župnoga zbora u spomenutoj župi ostaje dvije godine. Godine 2012. dekretom biskupa, uz dužnost profesora crkvene glazbe na Teološko-katehetskom fakultetu, preuzima dužnost voditelja katedralnih zborova i župnoga vikara u katedralnoj župi Marije Majke Crkve u Mostaru. Tako nakon 22 godine ponovno dolazi u župu u kojoj je bio jedan od glavnih pokretača glazbene djelatnosti. Kao zborovođa mostarske katedrale nastavlja rad s Katedralnim mješovitim zborom „Marija“ i Katedralnim dječjim zborom „Slavuj“. Početkom 2013. godine osniva i vodi katedralni orkestar (pet violina, osam flauta, dva violončela i orgulje) s kojim nastupa na župnim svečanostima kao pratnja Katedralnom mješovitom zboru „Marija“. Prvi javni nastup sa spomenutim orkestrom imao je 14. rujna 2013. godine na svečanoj proslavi godišnjice posvete mostarske katedrale.

Istraživački / etnomuzikološki rad

Niko Luburić bavi se istraživanjem i zapisivanjem duhovnih napjeva iz Hercegovine, koje povremeno objavljuje u časopisu *Sveta Cecilija* od 1993. godine. U Zagrebu je 1994. godine objavio knjigu pod naslovom *Duhovne popijevke iz Hercegovine* s 84 napjeva (s potpunim tekstom) i melografskom analizom. Zapisao je još 52 autohtone popijevke (osam euharistijskih, 17 božićnih, 26 korizmenih i jednu svetačku) i četiri notna primjera litanija iz Hercegovine, koje je objavio u hrvatskoj liturgijskoj pjesmarici *Pjevajte Gospodinu pjesmu novu, Vlastitosti Biskupske konferencije Bosne i Hercegovine* (Zagreb – Sarajevo, 2003.), u *Svetoj Ceciliji* (2005., 2014., 2014.), u listu Presvetog Srca Isusova *Povezanost* (Studenci – Hercegovina, 2009., 2010., 2011.) i u zbornicima *Muka kao nepresušno nadahnuće kulture, Pasijska baština Bosne i Hercegovine* (*Udruga pasionska baština*; Zagreb, 2010.) i *Župa Studenci u Hercegovini* (*Crkva na kamenu*; Mostar, 2011.). Napisao je i knjigu pod naslovom *Notni zapisi litanija iz Hercegovine*, koju je 2006. godine izdalo Hrvatsko društvo crkvenih glazbenika iz Zagreba.

Skladateljski rad, aranžmani i harmonizacije

Uglazbio je himnu *Presveto Srce Isusovo* svetišta Srca Isusova u Studencima (tekst mons. dr. Ivan Šašak) koja je objavljena u spomenutoj hrvatskoj liturgijskoj pjesmarici *Pjevajte Gospodinu pjesmu novu* (2003.), u glazbenom prilogu *Svete Cecilije* (2001.) te u crkvenom orguljniku *Crkvene popijevke iz Hercegovine* (2010.). Ista je četveroglasno snimljena u izvedbi Velikog mješovitog zbora župe Studenci, a u nakladi HKUD-a Studenčica (Studenci, 2006.). Također, prigodom 100. obljetnice već spomenute župe uglazbio je skladbu *Bože, evo dolazimo* za mješoviti četveroglasni zbor i orgulje (tekst Ladislav Fišić, bosanski franjevac).

Harmonizirao je ukupno pedeset pučkih crkvenih popijevki. Kao voditelj tamburaških zborova pisao je aranžmane za Katedralni tamburaški zbor u Mostaru i za Bogoslovni tamburaški zbor Vrhbosanske katoličke bogoslovije, koji je osnovao i s velikim uspjehom vodio od 1995. do 2014. godine. Pisao je aranžmane i za Mandolinski orkestar i Dječji zbor Stadlerova dječjeg doma „Egipat“. Prigodom dolaska pape Ivana Pavla II. u Sarajevo 1997. godine sudjelovao je u pripremi *Vodiča za liturgijska slavlja sa Svetim Ocem Ivanom Pavlom II.*, koji je izdao glavni crkveni odbor za doček pape (Sarajevo, 1997.). Također je sudjelovao u pripremi hrvatske liturgijske pjesmarice (drugo popravljeno i dopunjeno izdanje) *Pjevajte Gospodu pjesmu novu* Hrvatske biskupske konferencije (Zagreb, 2003.) i *Pjevajte Gospodu pjesmu novu, Vlastitosti Biskupske konferencije Bosne i Hercegovine*. Jedan je od priređivača pjesmarice *Duša narodna, zbirka narodnih i popularnih pjesama i napjeva*, u izdanju franjevačkog medijskog centra Svjetlo riječi iz Sarajeva (Sarajevo - Zagreb, 2007.).

Spisateljski i znanstveni rad

Niko Luburić se bavi i spisateljskim radom kao suradnik u *Svetoj Ceciliji*, *Glasu Koncila*, *Katoličkom tjedniku*, *Crkvi na kamenu*, *Našim ognjištima*, *Gorućem grmu*, *Povezanosti*, *Hrvatskom slovu*. Napisao je i objavio oko 160 stručnih i znanstvenih radova, a od 1997. do 2010. godine u časopisu *Sveta Cecilija* redovito objavljuje priloge (izvješća) iz duhovno-glazbenoga života Vrhbosanske nadbiskupije. S tom tematikom objavio je i knjigu pod naslovom *Da se ne zaboravi, Glazbena izvješća iz Sarajeva 1997. - 2007.*, koju je izdalo Hrvatsko kulturno društvo Napredak (Sarajevo, 2008.). Od 2010. godine u istom časopisu redovito objavljuje

priloge iz duhovno-glazbenoga života hercegovačkih biskupija. Niko Luburić djelovao je i djeluje kao znanstvenik pa je od iznimnog značaja spomenuti i njegova sudjelovanja na seminarima, znanstvenim skupovima i simpozijima sa sljedećim temama:

- „Liturgijska glazba poslije sabora u mostarskoj biskupiji“ (Zagreb, 1990.) – seminar za crkvene glazbenike u organizaciji Instituta za crkvenu glazbu Katoličkoga bogoslovnog fakulteta
- „Crkvene duhovne i narodne popijevke s narodnim običajima u župi Studenci“ (Studenci - Hercegovina, 2008.) – znanstveni skup „Prošlost i sadašnjost župe Studenci“ u organizaciji župe Presvetog Srca Isusova Studenci
- „Korizmene popijevke iz Hercegovine“ (Sarajevo, 2008.) – VI. međunarodni znanstveni simpozij „Muka kao nepresušno nadahnuće kulture, Pasijska baština Bosne i Hercegovine“.

Umjetnička djelatnost

Osim kao znanstvenik, istaknuo se i kao vokalni solist (bas) sa sljedećim skladbama:

- *Na nebu zora rudi, Nek mine, Majko, Veliko je sad veselje, Isus usta slavni* (Sarajevo, 2010.) – Napretkov svečani uskrсни koncert uz pratnju Simfonijskoga orkestra Mostar pod ravnanjem Damira Bunoze
- *Ave Maria*, J. S. Bach – C. Gounod (Zagreb, 2011.); *Ave verum*, W. A. Mozart – blagoslov i kolaudacija orgulja u Svećeničkom domu na Kaptolu uz orguljsku pratnju prof. Hvalimire Bledšnjajder
- *Ave Maria*, J. S. Bach – C. Gounod (Studenci, 2011.) – blagoslov i kolaudacija orgulja u Studencima, svojoj rodnoj župi, uz orguljsku pratnju svećenika Ivana Marčića.

Slika 17. Don Niko Luburić i dirigent Damir Bunoza nakon uskrsnog koncerta (foto Ivan Kelava)

Godine 2010. i 2012. nastupio je kao solist u Mostaru na predavljanju knjiga *Jesen života i Nemirno srce* mostarske pjesnikinje Irene Šnatinger te 2011. godine na predavljanju knjige *Sva moja sidra* Ivice Ursića, katoličkoga novinara i publicista.

Sudjelovao je uživo u emisijama *Nedjeljno popodne* (FTV, 2003.), *Mozaik religija* (FTV, 2003.), *Dobro jutro* (BHT1, 2007.), *Hrvatskom katoličkom radiju*, *Radio Mariji*, *Radio Vrhbosni*, *Radiopostaji Mir Međugorje*.

Članstva i priznanja

Od 1997. godine aktivni je član uredničkog vijeća *Svete Cecilije*, časopisa za duhovnu glazbu, a od 1998. redoviti član Hrvatskog društva crkvenih glazbenika u Zagrebu. Godine 2001. imenovan je članom Vijeća za liturgiju Biskupske konferencije Bosne i Hercegovine, a 2002. članom Odbora za promicanje liturgijskoga pjevanja u Vrhbosanskoj nadbiskupiji. Kao

zaslužnom pojedincu, na 53. izvještajnoj izbornoj skupštini Hrvatskoga kulturnog društva Napredak u Sarajevu 2004. godine dodijeljena mu je plaketa doživotnoga člana Hrvatskoga kulturnog društva Napredak. Godine 2007. postao je članom uredništva *Svete Cecilije*, 2012. imenovan je članom Prezbiterskog vijeća hercegovačkih biskupija, a 2014. izabran je za člana Upravnog odbora Hrvatskog kulturnog društva Napredak – Glavna podružnica Mostar.²⁵⁰

Slika 18. Don Niko Luburić i Katedralni zbor „Marija“ za vrijeme uskrsnog koncerta u katedrali 2. travnja 2018. godine (foto Pogled.ba)

²⁵⁰ Usp. Luburić, Niko, *Nove duhovne popijevke i neke prigodne*, Hrvatsko društvo crkvenih glazbenika Zagreb / Hrvatsko kulturno društvo Napredak Sarajevo, Zagreb - Sarajevo, 2014., str.71. - 76.

5.2. Don Dragan Filipović

Rođen u Krehinu Gracu (općina Čitluk) 4. siječnja 1958. godine. Osnovnu je školu završio 1974. godine u Čitluku, Klasičnu gimnaziju 1978. u Dubrovniku, a teologiju je diplomirao na Vrhbosanskoj visokoj teološkoj školi 1985. godine u Sarajevu. Za vrijeme studija, točnije na prvoj godini (1981.), don Dragan osniva vokalno-instrumentalni sastav kojemu daje ime „Emanuel“, a sve, kako sam kaže, uz odobrenje tadašnjega rektora gosp. Mate Zovkića. Taj prvi sastav VIS-a činili su mladi studenti bogoslovi: Ivan Štironja, Ivica Ivanković, Marko Laštro, Krešimir Gagul i Dragan Filipović. Uz pomoć donacija uspjeli su kupiti instrumente i započeti s radom. Prva postava tog sastava snimila je CD pod nazivom „Emanuel“, a mlađi sastav je tijekom svoga djelovanja snimio još četiri CD-a. VIS „Emanuel“ održao je oko 250 koncerata u domovini i inozemstvu.

Godine 1986. don Dragan odlazi u Rim na studij sakralne glazbe. Zvanje *magisterium in musica sacra* dobiva 25. lipnja 1990., a *magisterium in cantu gregoriano* s titulom maestra 23. lipnja 1992. godine. Nakon završetka studija trebao je doći u Mostar, no, kako sam kaže, po odluci tadašnjega biskupa koji je smatrao da će don Dragan biti važan predavač studentima teologije, pošao je upravo tim putem. Tako je don Dragan predavao na teološkom fakultetu koji je tada bio izmješten iz Sarajeva u Bol na Braču. Predavao je kolegije Liturgijsko pjevanje i Glazbena kultura. Pola godine nakon toga u mjesecu veljači biskup dolazi u Bol i priopćava mu

da od 1. rujna te 1993. godine prelazi u Mostar. Don Dragan je punih 19 godina djelovao u Mostaru kao voditelj zborova i liturgijskoga pjevanja u katedrali te kao osnivač brojnih sastava.

Osim umjetničkoga, don Dragan nije napustio ni svoj pedagoški rad. Došavši u Mostar počeo je raditi kao profesor u Srednjoj glazbenoj školi Ivana pl. Zajca, gdje i danas predaje kolegije Harmonija, Polifonija, Glazbeni oblici i Dirigiranje. Nekoliko je godina, zbog nedostatka kadra, iste predmete predavao i u Srednjoj glazbenoj školi „Široki Brijeg“. Na Teološkom fakultetu u Mostaru predavao je kolegije Glazbena kultura i Liturgijsko pjevanje. Jedan je od pokretača ideje za osnivanjem Studija glazbene umjetnosti u Mostaru, na kojem nažalost zbog svih obveza nije mogao djelovati kao predavač.

Godine 2012. don Dragan je premješten na svećeničko djelovanje u Čapljinu, u Župu sv. Franje Asiškog. Tu ponovno preuzima zborove koji su djelovali pri spomenutoj župi, ali i osniva nove sastave i klape. Uz sve spomenuto, ostao je voditelj Akademskog zbora „Pro musica“ iz Mostara.

Ono što je obilježilo don Draganov umjetnički rad zasigurno je djelovanje u katedrali te projekti, koncerti i nastupi koji su ostavili traga na razvoj glazbene kulture u samoj katedrali, ali i u cijelome gradu i okolici. Izvedbe veličanstvenih djela klasične literature Mozarta, Verdija, Beethovena i drugih ispisale su povijest katedralnih pjevača i grada Mostara.

Slika 19. Don Dragan Filipović dirigira zborovima u mostarskoj katedrali za vrijeme biskupskoga ređenja nuncija Petra Rajića (privatna zbirka don Dragana Filipovića)

Vrlo je značajan i opsežan don Draganov skladateljski opus koji sadrži djela različitih žanrova duhovnoga, ali i svjetovnoga karaktera. Kronološki popis skladbi po skupinama donosimo u nastavku.

Popis skladbi

Opus prvi (I.) - duhovne skladbe:

1. *Majka* (S. A. Jesenjin) – Dubrovnik, 1977.
2. *Vjernim mrtvim* (liturgijski) – Dubrovnik, 1978.
3. *Ispovijed* (A. Đarmati) – Sarajevo, 1980.
4. *U tišini hrama* (D. Filipović) – Sarajevo, 1981.
5. *Emanuel* (A. Weidgerber) – Sarajevo, 1981.
6. *Balada o bratu Lazaru* (S. Mičić) – Sarajevo, 1983.
7. *Majka* (H. Badalić) – Sarajevo, 1983.
8. *Gospa Marija* (A. G. Matoš) – Sarajevo, 1983.
9. *Gospa stupskoj* (N. N.) – Sarajevo, 1983.
10. *Svanuća* (M. Barišić) – Sarajevo, 1984.
11. *I kao stranci* (N. N.) – Sarajevo, 1984.
12. *Kad Gospodin vraćaše* (Psalam 125.) – Sarajevo, 1985.
13. *Bože moj što je* (N. N.) – Sarajevo, 1985.
14. *Molitva uz more* – Rim, 1986.
15. *Uskrsno jutro* (A. Mateljan) – Rim, 1986.

16. *Tebi* (D. Filipović) – Rim, 1987.
17. *Poziv prijatelja* (A. Mateljan) – Rim, 1987.
18. *K Bogu* (V. Nazor) – Hameln (Njemačka), 1988.
19. *Pobožnost* (F. Alfirević) – Hameln, 1988.
20. *Po kamenom putu* (A. Mateljan) – Rim, 1988.
21. *Kraljici mira* (pučka) – Rim, 1988.
22. *Tebi dome moj* (D. Filipović) – Rim, 1989.
23. *Bože moj* (N. N.) – Rim, 1990.
24. *Sto ljeta* (A. Mateljan) – Rim, 1990.
25. *Pozdrav Mariji* (N. N.) – Rim, 1990.
26. *Molitva iz tamnice* (T. Ujević) – Bol, 1992.
27. *Krist na žal* (N. N.) – Bol, 1992.
28. *Zovem te da se vratiš* (J. Pupačić) – Bol, 1992.
29. *Voljenoj domovini* (N. N.) – Bol, 1993.
30. *Okreni lice* (A. B. Šimić) – Mostar, 1995.
31. *Prolazi sve* (S. Petranović) – Mostar, 1995.
32. *Antonija, dijete sanja avione* (N. A. Tadić) – Mostar, 1995.
33. *Grade moj* (D. Filipović) – Mostar, 1995.
34. *Slutnja* (S. Mičić) – Mostar, 1997.
35. *Opet sveti Niko* (N. N.) – Mostar, 1997.
36. *Svetom Nikoli* (N. N.) – Mostar, 1997.

37. *Aleluja* (liturgijska) – Mostar, 1997.
38. *Pismo* (A. Mateljan) – Mostar, 1998.
39. *Sveti Franjo* (N. N.) – Mostar, 1998.
40. *Prvi ples* (A. Mateljan) – Mostar, 2000.
41. *Most od ljubavi* (A. Mateljan) – 2001.
42. *Sveti oče* (R. Paladin) – Mostar, 2005.
43. *A dani biže* (J. Fiamengo) – Mostar, 2018.
44. *Te noći* (D. Cesrić) – Mostar, 2018.

Opus drugi (II.) - zborske i klapske skladbe:

Zborske:

1. *Misa u čast svetih Ćirila i Metoda za zbor i orgulje* – Sarajevo, 1984.: *Gospodine, Slava, Svet i Blagoslovljen, Jaganjče Božji*
2. *Ave Maria* (liturgijska) – Rim, 1989., mješoviti zbor
3. *Bože moj što je jutro* (N. N.) – Rim, 1990., mješoviti zbor
4. *Gospodin je moja snaga* (D. Filipović) – Mostar, 1993., mješoviti zbor
5. *Aleluja, rodi se* (N. N.) – Mostar, 1996., mješoviti zbor
6. *Kroz nevolje valja nama* (biblijski tekst) – Mostar, 1998., mješoviti zbor
7. *Puče moj* (biblijski tekst) – Mostar, 1999., mješoviti zbor, tenor i sopran
8. *Christus natus est* (N. N.) – Mostar, 2000., mješoviti zbor
9. *Kraj Neretve* (narodni) – Mostar, 2004., mješoviti zbor
10. *Ecce sacerdos* (liturgijski) – Mostar, 2010., mješoviti zbor

11. *Aleluja, za slobodu Krist nas oslobodi* (P. Raič) – Mostar, 2010., mješoviti zbor
12. *Pacem meam* (liturgijski) – Mostar, 2011., mješoviti zbor.

Klapske:

1. *Krist na žalu* (N. N.) – Bol, 1992., ženska klapa
2. *Uzmite, jedite* (liturgijska) – Mostar, 1993., ženska klapa
3. *Ljubim te, Bože* (D. Filipović) – Mostar, 1994., ženska klapa
4. *Veselimo se svi* (N. N.) – Mostar, 1994., ženska klapa
5. *Ave Maria* (liturgijska) – Mostar, 1995., ženska klapa
6. *Tebe žeda* (Psalam 63.) – Mostar, 1995., ženska klapa
7. *O, Hostijo, spasonosna* (N. N.) – Mostar, 1997., ženska klapa
8. *Čuj, Gospodine* (N. N.) – Mostar, 1998., ženska klapa
9. *Moj Neum* (L. Buljan) – Mostar, 2000., muška klapa
10. *Zdravo budi* (N. N.) – 2001., ženska klapa
11. *Triba dušu vidit* (A. N. Tadić Šutra) - 2002., muška klapa
12. *Molitva uz more* (N. N.) – Mostar, 2003., muška klapa
13. *Plač Jeremije proroka* (liturgijski) – Mostar, 2003., muška klapa
14. *Ja sam* (S. S. Kranjčević) – Mostar, 2004., ženska klapa
15. *Drugoj gardijskoj /himna/* (D. Filipović) – Mostar, 2004., muška klapa
16. *Stan'te kosci* (A. Marić) – Hameln, 2005., muška klapa
17. *Lađa* (D. Cesarić) – Mostar, 2005., ženska klapa
18. *Zdravo budi Mariji* (liturgijski) – Mostar, 2005., ženska klapa

19. *Prvi ples* (N. N.) – Mostar, 2006., muška klapa
20. *Bosa Mara* (narodni) – Mostar, 2006., mješovita klapa
21. *Ave Maria* (liturgijski) – Mostar, 2006., ženska klapa
22. *Ljubila sam* (narodni) – Mostar, 2007., ženska klapa
23. *Sinoć kad sam* (narodni) – Mostar, 2008., ženska klapa
24. *Baci ružu u Neretvu* (R. Rašić) – Mostar, 2009., muška klapa
25. *Teci, teci, Bregavo* (P. Vuletić) – Mostar, 2010., muška klapa i tenor solo
26. *Ko ti šćeri pokida đerdane* (A. Šantić) – Mostar, 2012., ženska klapa i tenor solo
27. *Zagvoždanka* (A. N. Tadić) – Mostar, 2012., muška klapa
28. *Znaš neviro* (narodni) – Čapljina, 2014., muška klapa
29. *Duvanjsko polje* (narodni) – Čapljina, 2014., muška klapa
30. *Triba dušu vidit* (A. N. Tadić Šutra) – Čapljina, 2015., ženska klapa i bariton solo.

Opus treći (III.) - glazbeno-scenska djela:

1. Oratorij *Drugo uskrsnuće* - Mostar (1999. – 2000.)

Djelo je pisano za zbor, soliste, pučke pjevače, glumce, guslara i orkestar. Govori o stradanju Hrvata u Domovinskom ratu. Autor teksta je Petar Vuletić – Šjor. **Praizvedeno je u Mostaru 11. lipnja 2001. godine** uz sudjelovanje Katedralnog oratorijskog zbora, amaterskih glumaca i pučkih pjevača, solista i Simfonijskog orkestra Mostar. Dirigent je bio Hari Zlodre. Redatelj Mario Miszmer je djelo režirao u tri slike. Trajanje 70 min.

2. Oratorij *Mojsije* – Mostar (2004.)

Skladano na stihove Silvija Strahimira Kranjčevića, djelo je podijeljeno u 14 numera, a pisano je za muški i mješoviti zbor, soliste i orkestar. **Praizvedeno je u Mostaru 19. ožujka 2005. godine**

uz sudjelovanje zbora, solista i orkestra Hrvatskoga narodnog kazališta iz Splita. Dirigent je bio Hari Zlodre.

3. Oratorij *Galiotova pesan* – Mostar (2007.)

Na stihove Vladimira Nazora djelo je pisano za zbor i orkestar. **Praizvedeno je u Čitluku 24. svibnja 2008. godine.** Bilo je to u povodu 700 godina od prvog spominjanja riječi Brotnjo, što je bio naziv za općinu i mjesto Čitluk. Izvedbom Katedralnog oratorijskog zbora i Simfonijskog orkestar iz Mostara dirigirao je Robert Homen.

4. Instrumentalni ciklus *Rijeke kraja moga* – Mostar (2007./2008.)

Djelo ima osam stavaka. Pisano je za komorni gudački sastav, klavir i flautu. Kako sam naziv kaže, svaki stavak instrumentalno opisuje jednu rijeku Hercegovine. **Djelo je praizveo u Mostaru 25. travnja 2008. godine** Simfonijski orkestar Mostar. Dirigirao je Hari Zlodre.

5. *Dona eis requiem* – Mostar (2008./2009.)

Requiem ima osam stavaka. Četiri su instrumentalna, a četiri vokalno-instrumentalna. Jedan vokalno-instrumentalni stavak je za sopran solo, zbor i orkestar, a tri su numere za zbor i orkestar. U svim numerama klavir ima važnu ulogu. **Djelo je praizvedeno u katedrali u Mostaru 1. studenoga 2009. godine.** Pjevao je Katedralni oratorijski zbor Mostar uz pratnju Simfonijskoga orkestra iz Mostara pod ravnanjem Harija Zlodre.

6. *Miserere nobis* – Mostar (2009.)

Namjera je skladatelja bila napisati glazbu za jedan korizmeni koncert. Tekstualno gledajući, djelo je sastavljeno od pjesama koje pobuđuju kajanje i razmišljanje o Isusovoj mucu. Na takav tekst nastala je i skladana glazba. Ujedno je autorova nakana bila da se i djelo izvodi za vrijeme sv. mise pa su uzeti stihovi koji odgovaraju promjenjivim dijelovima mise. *Miserere nobis* je pisan za soliste, muški zbor, mješoviti zbor, orgulje i orkestar. **Praizvedeno je u Mostaru 26. ožujka 2010. godine.** Uz Katedralni oratorijski zbor i klapu „Krš“ svirao je Simfonijski orkestar Mostar. Dirigent je bio Hari Zlodre.

7. *Mojim učenicima* – Mostar (2010.)

Don Dragan kaže: „Gledajući moje učenike kako se ponašaju, kakvog su raspoloženja... od nedjelje do nedjelje svaki pojedini dan, napisao sam glazbu prema svakom danu u tjednu. Stavci su nazvani po danima: ponedjeljak, utorak... i ima ih osam. Djelo je pisano za komorni gudački sastav, klarinet i klavir. Klavir u svakom stavku ima važnu ulogu, mogu reći solističku.“ **Djelo je praizvedeno 13. listopada 2011. godine u Mostaru.** Svirao je Simfonijski orkestar Mostar. Dirigent je bio Hari Zlodre.

8. *Via crucis* – Mostar (2012.)

Djelo je križni put od četrnaest stavaka. Nastalo je na stihove Branka Klarića. Pisano je za zbor i orkestar. Povod je bio postavljanje postaja križnog puta u naravnoj veličini na brdu Hum iznad Mostara. Izabrano je četrnaest umjetnika koji će raditi – klesati postaje u kamenu. Za tu prigodu kaže don Dragan: „Ja sam klesao glazbu. Htio sam i ovu vrstu duhovnosti, umjetnosti nasloniti na ovaj događaj. Na početku je i bio taj dogovor, ali... djelo nije izvedeno tom prigodom.“ **Praizvedeno je 25. ožujka 2013. godine u Čapljini.** Svirao je Simfonijski orkestar Mostar uz Akademski zbor „Pro musica“ i zbor Studija glazbene umjetnosti iz Mostara. Dirigent je bio Mladen Tarbuk. Kasnije je izvedeno u Dubrovniku, Međugorju, Mostaru - u Župi sv. Mateja i Zagrebu.

9. Opera *Diva Grabovčeva* – Mostar (2014.)

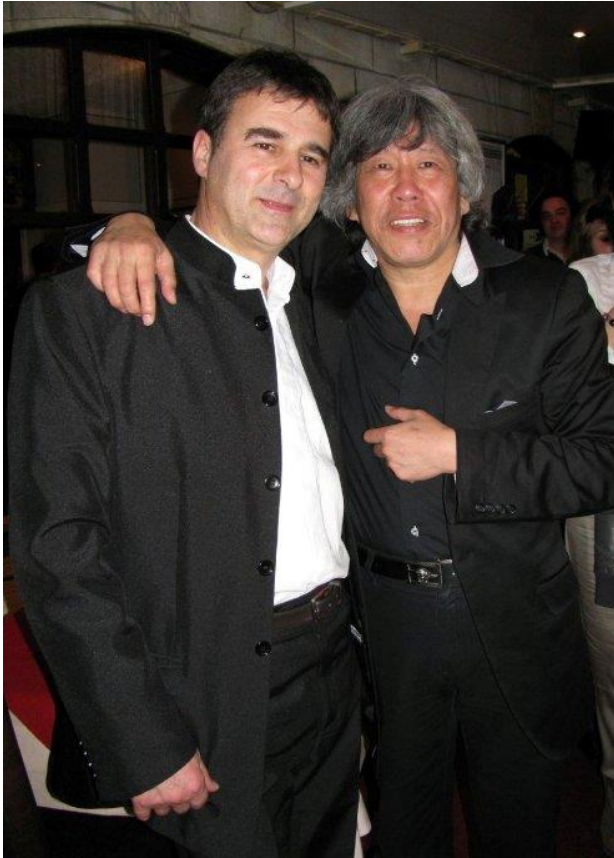
Godine 2014. don Dragan piše prvu hrvatsku operu u Bosni i Hercegovini. Skladana je na libreto fra Ante Marića, orkestraciju potpisuje Fedro Vrtačnik, a režiju Jasna Žarić. **Opera je praizvedena u Mostaru 15. ožujka 2016. godine.** U izvedbi su sudjelovali Simfonijski orkestar iz Dubrovnika, Akademski zbor „Pro musica“, Akademski zbor Sveučilišta u Mostaru i 18 solista. Dirigent je bio Mladen Tarbuk, a asistent dirigenta Domenico Briški. Bitno je napomenuti da je don Dragan za izvedbu angažirao samo dva solista iz Hrvatske, svi ostali su bili, kako sam kaže, domaće snage. Želio je da i oni nađu svoje mjesto na glazbenoj sceni i dobiju priliku za javne nastupe. Opera u trajanju od 77 minuta prikazuje život mlade Dive Grabovčeve koja brani svoju vjeru, čast i narod.

Kako je nastala ideja za *Divu Grabovčevu* objasnio nam je sam autor: „Kad smo imali izvedbu *Dona eis requiem* prišao mi je fra Ante i rekao: 'Ovo se meni sviđa, ja ću ti donijeti jedan tekst za glazbeno-scensko djelo.' I donio je. U naslovu je pisalo *Diva*, a u podnaslovu *libreto*. Dugo sam tekst počinjao čitati i opet ostavljao jer mi se činio kompliciranim ili, jednostavno rečeno, činilo mi se da nadilazi moje mogućnosti. No, u rano proljeće 2014., kad sve počinje bujati i rasti, proključala je u meni ideja i u jednom trenutku stvaranje je krenulo puno jednostavnije nego što sam se nadao. Ujedno sam razmišljao što izvesti za 15 godina akademskog zbora 'Pro musica'. I tako se sve lijepo poklopilo.“

Osim praizvedbe, opera je zaživjela na sceni još dva puta u Hrvatskome domu hercega Stjepana Kosače u Mostaru, zatim u Koncertnoj dvorani Vatroslava Lisinskog u Zagrebu te u Dubrovniku, gdje je bila samo koncertna izvedba.

10. Misa *U čast sv. Ivana Krstitelja* G-dur – Mostar (2016.)

Pisana je za soliste, mješoviti zbor i simfonijski orkestar. Posvećena je biskupu Ratku Periću u povodu dvadeset i pet godina njegova biskupskog ređenja. Tom prilikom je izvedena i snimljena. Bilo je to u katedrali u Mostaru 14. rujna 2018. godine. Misa je ponovno izvedena u povodu 100 godina župe Gradina. Pjevalo je više zborova uz pratnju Tamburaškog orkestra Mostar.

Slika 20. Don Dragan Filipović i dirigent Norman Widjaja (privatna zbirka don Dragana Filipovića)

5.3. Sestra Gracija Akmadžić

Rođena je u Drinovcima 28. rujna 1941. godine. Rasla je u kršćanskoj obitelji okružena bogoljubljem, domoljubljem i čovjekoljubljem. U tom obiteljskom ozračju rodilo se i sestrično redovničko zvanje. Ljubav prema glazbi naslijedila je od majke koja je bila članica crkvenoga zbora u Drinovcima. Dolaskom u samostan sestara Milosrdnica u Split, sestra Gracija je pristupila audiciji za buduću glazbenu naobrazbu. Kako je audicija uspješno prošla, uskoro je krenula s prvim satima glasovira, teorije i solfeggia. Uz veliku volju i trajnu želju brzo je napredovala. Poslije nekoliko godina, nakon što je otvoren Institut za crkvenu glazbu u Zagrebu, sestra Gracija je 2. listopada 1964. godine pristupila prijamnom ispitu koji je uspješno položila. Nakon četiri godine studiranja, 25. lipnja 1968. godine diplomirala je na spomenutom institutu te je dobila zvanje diplomiranoga crkvenog glazbenika.

Nakon završetka studija započinje razdoblje njezina glazbenoga djelovanja. Započela je na župi Dicmo kod Splita, gdje je tri godine vodila mješoviti muški zbor te mali dječji zbor.²⁵¹ Njezino drugo razdoblje glazbenoga rada nastavlja se sa zborovima u Hercegovini. U župi Stolac

²⁵¹ Usp. Goluža, dr. Božo (ur.), *Bogu na slavu*, u: *Crkva na kamenu*, Mostar, 2008., str. 61. - 63.

je jedno desetljeće vodila veliki mješoviti zbor, zbor gimnazijalki i mali dječji zbor s kojim je nastupala i izvan hercegovačkih granica. Nakon Stoca kratko vrijeme djeluje na župi u Pologu, a 1980. godine dolazi u Mostar. U mostarsku je katedralu došla mjesec dana prije njezina otvaranja uoči Male Gospe s namjerom da malo upozna ljude te spremi i sastavi zbor za svečanu misu. Sestra nije boravila u Mostaru u to vrijeme, boravila je na Pologu. Usprkos svim okolnostima, pa i činjenici da nije imala ni instrument, uspjela je okupiti zbor i svirati na otvorenju mostarske katedrale. Taj događaj bio je samo odskočna daska za njezino daljnje glazbeno djelovanje.²⁵² Zaslužna je za osnivanje i vođenje Katedralnoga zbora „Marija“, kao i Dječjega zbora „Slavuj“. Također se može izdvojiti da je bila jedan od inicijatora i začetnika *Zlatne harfe*, kao i činjenica da je njezin zbor „Slavuj“ uvijek dobivao najveće pohvale za nastupe.

U katedrali je djelovala do 1990. godine, a nakon toga odlazi u Split, gdje upisuje Teološko-katehetski institut. Diplomirala je i stekla zvanje profesor vjeronauka – diplomirani kateheta. Nakon toga odlazi na Hvar, točnije u župu Jelsa, gdje je naslijedila dobro uvježbani veliki zbor i klasične orgulje. Župa nije imala mali zbor, a sestra je radila u školi kao vjeroučiteljica pa je „iskoristila“ poziciju i okupila djecu. Malom dječjem zboru dala je ime „Slavuj“, po uzoru na mostarski katedralni. Oba zbora su nakon svakoga nastupa dobivala samo pohvale kako od lokalnih mještana tako i od brojnih turista koji su posjećivali župu. Sestra je u to vrijeme, kako je rečeno, radila u osnovnoj školi, gdje je predavala vjeronauk, i u gimnaziji gdje je predavala glazbenu umjetnost i vodila srednjoškolski zbor. Nakon deset godina djelovanja u Jelsi odlazi u Dubrovnik, a nakon toga u Split, gdje i sada boravi u Župi Presvetoga Srca Isusova na Visokoj i vodi veliki župni zbor.

Važno je spomenuti da je objavila i stručni rad za liturgijsko-pastoralnu reviju *Služba Božja* (1992.) o temi „Trogirski liturgijski kodeksi“, što je ujedno bila tema njezina diplomskoga rada koji je pohranjen u arhiv Instituta za crkvenu glazbu u Zagrebu. Sve riječi, rečenice i tekstovi o s. Graciji teško mogu prikazati i opisati važnost njezine žrtve te vremena i energije koju je posvetila okupljanju, uvježbavanju i djelovanju u ulozi orguljašice i voditeljice zborova. Mostarska katedrala joj zasigurno može reći jedno veliko hvala za sve što je učinila na glazbenom polju za svoga boravka u Mostaru.

²⁵² Prema kazivanju sestre Gracije Akmadžić (Drinovci, 1941.). Razgovor obavljen u Splitu 10. listopada 2016. godine.

5.4. Sestra Matea Krešić

Rođena je 9. travnja 1972. u Mostaru od oca Tomislava i majke Mire. Krsno ime joj je Anita. Osnovnu školu do 4. razreda pohađala je u Drežnici, zatim dolazi u Mostar, gdje nastavlja daljnje školovanje i završava osnovnu i srednju školu. Nakon toga odlazi u samostan časnih sestara Milosrdnica u Zagreb, gdje zbog ratnih okolnosti 1993. polaže svoje prve redovničke zavjete u Zagrebu. Na jesen iste godine upisuje Institut za crkvenu glazbu Albe Vidakovića u Zagrebu. Tu ostaje sve do 1997. godine nakon čega biva određena za župu Livno. Godine 1999. u Mostaru polaže svoje vječne zavjete. Kako doznajemo od same sestre, nakon boravka u Livnu kratko je boravila i u Sarajevu, a godine 2000., točnije 22. rujna²⁵³, dolazi u mostarsku katedralu u kojoj djeluje kao orguljašica punih 18 godina. Teološki institut na Sveučilištu u Mostaru upisuje 2001. godine. te isti završava 2006. i stječe zvanje diplomirani kateheta - profesor vjeronauka.

Kako sama kaže, još od malih nogu imala je sklonosti prema glazbi. Iako nitko u obitelji nije pohađao glazbenu školu, svi su imali izvrstan sluh i lijepo pjevali, što je zasigurno utjecalo i na sestrinu ljubav prema glazbi. Kad se doselila u Mostar 1981., odmah se uključila u Dječji zbor

²⁵³ „Iz župnog ljetopisa“, u: *Župni list*, Katedrala Marija Majka Crkve, Mostar, godište III., br.28/2000.

„Slavuj“ koji je u samim početcima oformila i vodila s. Gracija Akmadžić. Tada je bila četvrti razred osnovne škole, a već u petom postaje i dio zbora „Marija“, tako da je kroz osnovnu i srednju školu pjevala i u dječjem i u velikom zboru. Zahvaljujući s. Graciji naučila je svirati. Kako je poslije bio oformljen i tamburaški zbor, svirala je i tamburicu. Kroz sudjelovanje i druženje u zborovima rasla je i učvrstila se odluka da postane i časna sestra.

Ljubav prema orguljama naslijedila je od same s. Gracije. Još kao djevojčica promatrala je Gracijine prste kako "igraju po tipkama" i samo snimala očima i upijala ušima. Nakon probe zbora ostala bi sama u dvorani i pokušavala ponoviti što je vidjela i čula. Talent je, kako se kasnije i pokazalo, bio tu, a zahvaljujući s. Graciji on je postupno rastao i stasao.

Osim kao orguljašica, s. Matea je od svoga dolaska u Mostar voditeljica Dječjega zbora „Slavuj“. Svoj rad s djecom ovako opisuje: „S djecom je lako raditi. Slušaju što im se kaže, brzo uče, isto tako brzo upijaju melodiju. Svaki nastup s njima je izazov. Tako smo imali priliku i zadovoljstvo pjevati dva puta, na božićnom koncertu u Kosači. Za takve se pripreme uloži puno truda, ali se na koncu svaki trud isplati. Dati im do znanja da im je talent za glazbu dan kao dar od Boga i da ga moraju njegovati, a ne zanemariti, ne može, a da ne urodi plodom. Zato mi je posebno drag rad s djecom.“

S. Matea je također pomagala i pomaže u uvježbavanju i ostalih katedralnih sastava.

U mnoštvu odsviranih misa, koncerata i nastupa sestri su se ipak dva događaja najviše urezala u pamćenje i ostala do danas srcu najdraža. Prvi je sviranje na misi koju je predvodio, sada blagopokojni, papa Ivan Pavao II. prigodom proglašenja blaženim Ivana Merza 2003. godine. Kako ističe, bila je to posebna čast. Drugi je hodočašće u Rim vjernika hercegovačkih biskupija od 6. do 11. listopada 2013. u Godini vjere, koje se odvijalo pod geslom „U vjeri hodimo“, gdje je imala čast svirati u bazilikama u kojima su se održavale mise. Poseban osjećaj bio joj je svirati i biti dionik misnog slavlja u ulozi orguljašice u bazilici sv. Petra, u kojoj redovito slavi misu papa Franjo.²⁵⁴

²⁵⁴ Prema kazivanju sestre Matee Krešić (Mostar, 1972.). Razgovor obavljen u Mostaru 9. srpnja 2018. godine.

Slika 21. Sestra Matea Krešić i sestra Gracija Akmadžić (foto Viktor Zelić)

6. KATEDRALNE ORGULJE

Orgulje i njihovo značenje u Katoličkoj crkvi je od višestruke važnosti. One su svojstvene samo Katoličkoj crkvi i vjerskim zajednicama koje su se od nje odijelile, a s druge strane zasigurno predstavljaju najskuplji dio „namještaja“ u svakoj crkvi. Istočna crkva nikada nije prihvatila orgulje kao liturgijsko glazbalo pa su one dugo kroz povijest bile prepoznatljiva granica između Istočne i Zapadne crkve. Kao dio jedne katedrale, i orgulje pišu njezinu povijest, stoga je i proces izgradnje, postavke i održavanja orgulja bitan podatak kada se govori o prošlosti katedrale. Svojim vanjskim izgledom one privlače pozornost posjetitelja, a po svom sviračkom mehanizmu vrlo su složen instrument. Po ljepoti i bogatstvu zvuka zasigurno su jedan od najljepših instrumenata.

Kako arhiv mostarske katedrale nije sačuvan od razaranja u proteklom ratu, tako i arhivski dokumenti o orguljama nedostaju pa su jedini izvori podataka sjećanja zborovođa i novinski članci. Mostarska je katedrala dugo godina bila bez klasičnih orgulja. Prema kazivanju don Nike Luburića, katedrala je prvo imala harmonij, nakon toga su nabavljene električne orgulje, a poslije i *synthesizer* koji je služio pretežito za probe. No, na fotografijama 80-ih godina iza oltara se mogu uočiti cijevi orgulja. Sam don Niko objašnjava kako su te cijevi bile imitacija orgulja i služile su samo kao ukras oltaru bez ikakve glazbene funkcije jer nisu bile ni na što spojene, odnosno nisu imale sviralo. U Domovinskome ratu su uništene spomenute električne orgulje, kao i cijevi imitacijskih orgulja.²⁵⁵

Nakon toga, sve do 2000. godine, katedrala je ponovno bila bez orgulja. Međutim, spomenute je godine mostarskom prvostolnicom ponovno odzvanjao svečani zvuk ovoga instrumenta. Ovoga puta to nisu bile klasične orgulje nego električne (talijanske marke *Viscount*, model *jubilate 332*) jer materijalni uvjeti nisu omogućili tadašnjem župniku kupnju klasičnih orgulja. Električne orgulje su kupljene jednim dijelom od dobrovoljnih priloga vjernika koji su uvidjeli njihovu važnost, osobito kada se održavaju svečane mise. Blagoslovio ih je biskup Ratko Perić na misi polnoćki 24. prosinca 2000. godine. Nakon blagoslova, katedralna orguljašica s.

²⁵⁵ Prema kazivanju don Nike Luburića (Ljubuški, 1951.). Razgovor obavljen u Mostaru 10. listopada 2018. godine.

Matea Krešić zasvirala je pjesmu *Svim na zemlji mir veselje*. Tako su zvuci orgulja ponovno ispunili mostarsku prvostolnicu.²⁵⁶

Spomenute orgulje bile su jedine do 2005. godine, kada je katedrala konačno dobila klasične orgulje iz Njemačke²⁵⁷. Izradila ih je tvrtka Schuster iz Münchena, a godina izgradnje nije poznata. Orgulje nisu bile nove, tako da ih je trebalo doraditi. Sredinom mjeseca kolovoza krenulo se u proces postavljanja za što su bili zaduženi stručnjaci – orguljari iz Zagreba, supružnici Marko i Ana Rastija.²⁵⁸

Orgulje imaju osnovni i solistički manual, tri tisuće i dvjesto cijevi, tri elektromagneta (zračnice) na kojima stoje cijevi svirala, dvadeset i šest registara, kao i dvadeset sedmi registar ili tremolo. Bitno je naglasiti kako je drvo u zračnicama orgulja bilo dobro očuvano te nigdje nije bilo napuklo.²⁵⁹

Postavka je dovršena u prosincu 2005. godine. Na tim orguljama uglavnom se svira za velike svetkovine, prilikom dolaska gostujućih zborova ili na vjenčanjima ako mladenci zažele da se svira svadbeni marš.²⁶⁰

²⁵⁶ Usp. Brtan, Branka, „Zvuci novih orgulja“, u: *Crkva na kamenu*, pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija, Mostar, god. XXII. (2001.), br. 2, str. 19.

²⁵⁷ Orgulje su dobivene zahvaljujući svećeniku don Tomislavu Puljiću koji je tada bio na službi u Šibenskoj biskupiji, župa Ražine.

²⁵⁸ Usp. „Orgulje ukras katedrale“, u: *Župni list*, Katedrala Marija Majka Crkve, Mostar, godište VIII., br.6/2005.

²⁵⁹ Usp. Goluža, dr. Božo (ur.), *Bogu na slavu*, u: *Crkva na kamenu*, Mostar, 2008., str. 95.

²⁶⁰ Prema kazivanju sestre Matee Krešić (Mostar, 1972.). Razgovor obavljen u Mostaru 9. srpnja 2018. godine.

Slika 22. Katedralne orgulje (foto Mario Glibić)

7. ZAKLJUČAK

Prikupljanje i proučavanje kulturnog nasljeđa/vrjednota u određenim sredinama od 19. stoljeća polako prerasta u specijalizirano znanstveno područje pod nazivom etnomuzikologija, a glazbena kultura postaje predmetom etnomuzikološkoga istraživanja. Kao znanstvena disciplina koja se razvila iz komparativne muzikologije i antropologije, etnomuzikologija je povezana s njima, ali istodobno i neovisna. Pitanje koje se često postavlja pri proučavanju glazbene kulture i njezina utjecaja na jedan narod jest koju ulogu glazba ima u jednom društvu? Kroz povijest pa sve do danas rijetko smo čuli za neku kulturu koja nema neki oblik glazbene komponente. Ovisno o samoj kulturi, glazba ima različite funkcije - od one umjetničke do one koja služi u svakodnevnim poslovima.

Glazba je kroz različita razdoblja različito definirana, a svaka definicija ovisila je o predmetu koji bi autor definirao. Tako Ivo Supićić ističe kako glazba nije umjetnost nego rezultat umjetnosti te da prestaje biti umjetnička tvorevina kada prestane njezina estetska vrijednost. Nadalje, Supićić ističe kako one koji „traže u glazbi samo i jedino glazbu“²⁶¹ ne zanima njezina društvena uloga. Ako se na glazbu gleda bez njezine sociološke perspektive, njezino je cjelovito razumijevanje okrnjeno, a prije svega se misli na razumijevanje njezinih bitnih ljudskih dimenzija i funkcija. Jedna od funkcija glazbe je i ona društvena koja se možda najbolje očituje kroz pjesme, jer su one skladane na tekst i imaju mnogo primjena, od zabave i pomoći pri radu do odgojne funkcije, liturgijske itd. Možda je najpotpunije tumačenje glazbe i njezine uloge u društvu ono koje kaže da je glazba “metaforički izraz osjećanja koji može komunicirati s detaljem i istinom koju jezik ne može predočiti, da njezine metode komunikacije variraju sukladno njezinoj ulozi u društvenom životu i da su njezine strukture odrazi obrazaca ljudskih odnosa u kulturi“, a može se protumačiti i „kao tonski izraz ljudskog iskustva u kontekstu različitih vrsta društvene i kulturne organizacije“.²⁶²

Glazbenu kulturu kao predmet etnomuzikološkoga istraživanja objasnio je i definirao hrvatski etnomuzikolog Nikola Buble koji kaže kako je glazbena kultura „svekolika glazbena djelatnost ljudi, svih slojeva društva određene veće ili manje ljudske zajednice, koja se manifestira u glazbenom ponašanju i mišljenju – u glazbenom životu pojedinaca te manjih ili

²⁶¹ Usp. Buble, Nikola, *Glazba kao dio života*, Umjetnička akademija Sveučilišta u Splitu, Split, 1997., str. 11.

²⁶² Ibid. p. 165.

većih skupina ljudi, odnosno njihovih glazbenih akcija predočenih kroz društveno prihvaćene oblike, tj. forme naučenoga glazbenog ponašanja“.²⁶³ Tom definicijom ili tim stajalištem glazbena kultura postaje središtem etnomuzikološkoga istraživanja, s čime bi se složio veliki broj etnomuzikologa koji smatraju da predmet istraživanja etnomuzikologije nije samo narodna glazba, odnosno tradicionalna folklorna, nego i glazbena kultura naroda kao povijesno-socijalni fenomen. Tako uloga glazbe i glazbenoga doprinosa i udjela pojedinca u određenoj kulturi vremenom sve više postaje predmetom istraživanja.

Mostarska katedrala, iako relativno mlada, imala je istaknuto mjesto u duhovnom, kulturnom, vjerskom i glazbenom životu grada. Umjetnost i kultura bile su ono što se u njoj od samih početaka pa sve do danas neprestano njegovalo i njeguje. Glazba je bila sastavni dio obrednih službi, ali istovremeno i sredstvo isticanja običaja i kulture jednoga naroda. Višegodišnji razvoj glazbene kulture u katedrali temeljio se na kontinuitetu, uravnoteženosti, velikoj volji i trudu, usponima i padovima, reprodukciji, upornosti i poticaju. Glazbu su stvarali i izvođenjem u mostarskoj katedrali na noge podizali domaći i strani glazbenici. Osim kao dio liturgijskih obreda, bila je zastupljena i u obliku koncertnih priredbi. Brojni pjevači, svirači, različiti orkestri i solisti dali su svoj doprinos u podizanju glazbene kulture, a katedralni zborovođe i orguljašice predano su radili na tome da glazbeni život katedrale održe na što višoj umjetničkoj razini.

Razvoj kulture, prije svega glazbene, u mostarskoj katedrali u samim počecima nakon njezina blagoslova 1980. godine nije bio nimalo jednostavan, jer su na sve djelatnosti utjecale političke okolnosti te društvena i kulturna kretanja. S političkoga gledišta, katedrala, njezini pjevači, zborovođe, orguljaši i glazbena djelatnost u prvim godinama djelovanja predstavljali su „prijetnju“ i nepotrebno okupljanje, a predstavnici vlasti im često nisu davali punu slobodu rada i odlučivanja. Na društvenom je polju zbog različitih razloga uvjeta življenja bilo teško okupiti pjevače i napraviti zbor, a na kulturnome planu trebalo je puno truda i rada da sve koliko-toliko funkcionira. No, usprkos raznim nedaćama i problemima, vrijeme je pokazalo da se upornost zborovođa, orguljaša, pjevača i svirača isplatila jer je katedrala postala i trajala kao ishodište i središte glazbene kulture grada Mostara. Uspjeh se temeljio na kontinuiranom radu te obrazovanom kadru - mislimo pri tome na zborovođe i orguljaše koji su imali jasno postavljene

²⁶³ Usp. Buble, Nikola, *Kulturološki pristup glazbi*, Umjetnička akademija Sveučilišta u Splitu, Split 2004., str. 42.

cilj i tome su težili. Prvotno su željeli formirati zbor koji će uveličavati misna slavlja, nakon toga oformljen je i dječji zbor, tamburaški orkestar, a poslije i drugi sastavi koji su ispunili nekadašnja htijenja i skrivene želje njihovih voditelja. Zborovođe su radili i na izobrazbi pojedinih članova. Tome svjedoči postojanje tamburaškoga orkestra čiji su članovi bili amateri koji su s vremenom naučili svirati zahvaljujući katedralnim zborovođama.

Provedeno istraživanje, a potom i izučavanje odabrane teme, pokazalo je da su zborovi i sastavi mostarske katedrale od 1980. do 2012. godine odigrali vrlo važnu ulogu u kreiranju i stvaranju glazbene kulture, razvijanju ljubavi za glazbu, ali iznad svega u stvaranju pozitivnoga glazbenog ozračja koje je postalo baza za razvoj glazbenoga života Mostara i njegove okolice. Na njihovu su repertoaru, osim crkvenih, bile zastupljene i skladbe svjetovnoga karaktera, što svjedoči o tome da nastupi nisu bili vezani samo za bogoslužje. Glazbena zbivanja koja su nastajala u katedrali tako su, izlaskom u druge prostore, ostvarila značajan utjecaj na glazbeni život grada i okolice; osim što je glazba bila sastavnim dijelom vjerskih obreda, bila je i sredstvom isticanja dostojanstva i nacionalne pripadnosti, posebice u ratnim godinama.

Odnos kulture i religije, inkulturacija i dijalog posebno mjesto zauzimaju u djelovanju pape Ivana Pavla II. On ističe „da vjera koja nije postala kulturom jest vjera koja nije potpuno prihvaćena, mislena i vjerno življena. Religija je srce, središte svake kulture, naime religija je obzorje njezina konačnog smisla i temeljna snaga koja joj daje strukturu“. Papa nadalje u obraćanju kulturnim djelatnicima i znanstvenicima ističe: „Kultura koja odbacuje Boga ne može se nazvati posve ljudskom, jer iz vlastitog obzora isključuje Onoga koji je stvorio čovjeka na svoju sliku i priliku te ga otkupio Kristovim djelom i posvetio pomazavši ga Duhom Svetim. To je razlog zbog kojega čovjek u svoj svojoj sveukupnoj stvarnosti mora biti središte svakog oblika kulture i točka oslonca svake znanstvene težnje.“²⁶⁴

Glazbena priča mostarske katedrale počela je davne 1980. godine kada je sestra Gracija Akmadžić započela s formiranjem zbora. Nakon nje su zborovođe katedrale don Niko Luburić i don Dragan Filipović te sestra Matea Krešić nastavili glazbenu djelatnost. U početku je na probe, tada još bezimenoga zbora, dolazila nekolicina pjevača. Želja za pjevanjem, učenjem, sjaj u očima i žamor bilo je ono što je od početka pokretalo voditelje zborova i orguljašice, a još i više zbarske pjevače koji su djelovali i djeluju tu i danas.

²⁶⁴ Usp. Mihaljević, Vine, „Religija i kultura“, u: *Pasijska baština*, Zbornik radova 5. međunarodnog znanstvenog simpozija, Tivat, 2006., str. 32.

O odnosu i značaju sudjelovanja u zboru vrlo slikovito svjedoče riječi gospođe Anite Ljubić koja je dugi niz godina pjevala u brojnim sastavima mostarske katedrale:²⁶⁵

„Na svetkovinu Uzvišenja svetog Križa 14. 9. 1980. godine, na samu posvetu katedrale, bila sam s roditeljima u crkvi. Sjećam se da su svi bili presretni zbog tog događaja. Kako sam odgojena u kršćanskoj obitelji, na sv. misu smo išli redovito. Tako dođe blagdan Svih svetih godine 1983., a mene mama pošalje da kupim svijeće za groblje. Prolazeći pored katedrale čula sam zvuk orgulja. Polako i stidljivo odlučila sam ući na glavna vrata da vidim tko svira. U tom trenutku vidjela me je s. Gracija i upitala što trebam, a ja onako dječje iskreno kažem gdje sam krenula. S. Gracija, onako divna osoba, me već tom svojom karizmom pridobila pa sam imala neki osjećaj da se znamo oduvijek. Uz nekoliko njezinih pitanja, otkud sam, kako se zovem, koliko godina imam itd., upitala me je znam li pjevati i bih li joj nešto otpjevala. Sjećam se da je rekla „...same smo, nemoj se stidjeti“. Ja sam odmah bez imalo stida onako opušteno počela *Čuj nas majko*. Ona je skočila i zagrlila me te rekla: „Srce drago, što ti lijepo pjevaš, bi li došla u subotu pjevati u malom Dječjem zboru 'Slavuj'?“ I tako ostah do svog vjenčanja 1990. godine, a onda rat i prekid. Taj mali zbor je bio čudo, evo po pjevanju troglasno na dionicama i četveroglasno gdje bismo god nastupali, bilo je čuđenja. Svi bi se divili i čestitali, a mi, mali pjevači, od dragosti smo dolazili vježbati. Ti osjećaji sreće se ne mogu opisati, nešto savršeno, to je samo Božja volja i providnost bila, znam.

Sa mnom su od početka pjevali sestra i dva brata. Sestra i danas pjeva sa mnom u klapi i zborovima, a braća su napustila zbor krenuvši u srednju školu.

Često, još kao članica dječjeg zbora, pjevala sam solo psalme, aleluje, a nekad bi me zamijenila i s. Matea jer smo bile u to vrijeme nekako baš prisne, ja sopran, ona prekrasan alt, ma nikad nam ne bi dosadilo. Sjećam se jednom sam sa s. Gracijom vježbala *Tihu noć* kada nam je prišao prvi župnik pok. don Anđelko Babić (divan svećenik i čovjek) i rekao mi: „Znaš, Anita, ti kad pjevaš, ja kao da čujem anđele u raju.“ Uz pjevanje u dječjem zboru sestra i ja često smo slušale probe velikog zbora. Nakon nekog vremena don Niko je rekao, iako smo bile mlade, da dođemo pjevati i u zbor „Marija. Tako smo jedno vrijeme pjevale u dva zbora. Od nastupa s dječjim najviše mi je u sjećanju ostao onaj na *Zlatnoj harfi* 1989. godine na Kočerinu. Sve smo ostavili bez teksta, sjećam se tog pljeska, sreće, neopisivo, a kao nagradu dobili smo nastup sljedeće godine u Đakovu. Taj nastup u Đakovu nama je bio kao Eurovizija.

Poslije toga sam pjevala u velikom zboru „Marija“. Probe sam s radošću iščekivala i što su duže trajale, bila sam radosnija. Pjevali smo svaku nedjeljnu misu u 8 sati i bez obzira što je bila rano, u meni je svaka misa budila posebnu dragost, osjećaj Božje blizine, zadovoljstava, nešto nezaboravno. Sjećam se dana kada mi je s. Gracija rekla da se premješta u drugu sredinu, i ona i don Niko, svijet mi se tada srušio. Pitala sam se što ću sada, to je nemoguće, izgledalo mi je kao da sanjam. S. Gracija mi je bila kao roditelj i najbolji prijatelj u svemu, toliko savjeta, podrške, ljubavi, razumijevanja. Katedrala mi je bila drugi dom. Došao je i rat, pauza od pjevanja. No, ubrzo se upoznajem s don Draganom i počinje drugi dio moga pjevanja i divna suradnja s njim.

Opet sam počela pjevati nedjeljne mise, sa zborom su se redali brojni nastupi, ali jedan je ipak poseban i on se ne zaboravlja. To je bio dolazak pape Ivana Pavla II. u Banju Luku 2003. godine. Kada mi je don Dragan priopćio da ću na toj misi pjevati psalam, od oduševljenja i uzbuđenja nisam mogla spavati, samo sam čekala taj trenutak. I danas mi je dobro u sjećanju ostao urezan pogled Pape nakon što sam otpjevala psalam, vjerujem da taj pogled nikada neću zaboraviti.

Godine 2002. maestro don Dragan je, znajući koliko volim klapsko pjevanje, došao s prijedlogom o osnutku ženske klape. Tako smo krenuli s probama i uz mijenjanje članica i dandanas djelujemo i nikad nismo prekinule rad više od mjesec-dva dana. To je dokaz da je

²⁶⁵ Zapis nije stiliziran nego ga donosimo u izvornome obliku.

pjesma lijek za dušu i tijelo, ispušni ventil od svakodnevnih briga koje svi imamo. Pjesma nas je držala i drži na okupu, naravno uz maestra jer da njega nije, teško bi bilo i nas. I danas nas nakon toliko godina bodri i daje poticaj našem radu.

Koliko je zbor za mene predstavljao važno mjesto u životu svjedoči i činjenica da sam svoju kćer uključila u zbor mladih „Gaudeamus“. Bila sam presretna kada sam osjetila da joj se sviđjelo, da polako ide mojim stopama. Poslije je nastavila pjevati u „Pro musici“ i klapi „Drača“, ja samo mogu reći: Hvala ti, Bože moj, na darovima!

Na kraju moram još spomenuti operu *Diva Grabovčeva*. Ni sanjati nisam mogla da bi se mogao dogoditi takav projekt i još da ću nastupiti kao solist. Kada mi je don Dragan priopćio da ću igrati ulogu Divine majke, osjećala sam se tako ponosno kao da ću Oscara dobiti. Do tada, ja i gluma se nismo susretali. Probe su počele, a s njima i moj strah od neuspjeha, mislila sam da pojma nemam, ali, eto, nešto je jače u čovjeku od straha i poraza.

Kad je došao dan izvedbe, bila sam jako uzbuđena, srce je lupalo kao da će iskočiti. Pomislila sam: Bože, pomози mi još ovaj put da nešto ne uprskam! I pomogao je. Pozornica, kostimi, svjetla, orkestar, publika, za mene je sve bilo jedan realan slatki san. Tri puta izvedena u Mostaru i onda „Lisinski“, pitala sam se zar je stvarno moguće, ja da pjevam u „Lisinskom“? Sve ove godine pjevanja ne bih mijenjala ni za kakvo bogatstvo na svijetu, toliko Božjeg blagoslova sam primila koji opisati ne mogu. Sve je bilo Bogu na slavu jer tko pjeva, dvostruko moli, a ja sam živi svjedok tomu. Trideset godina pjevanja ipak nije malo, ali ni dovoljno za mene. Sigurna sam da smo sa svojim zborovodama ispisali povijest i kulturu grada, mnogi nam i zavide, znam, ali treba se truditi i tako nastaviti dalje ako je moguće. Dalje uz neke nove Anite, jer ih sigurno ima, samo treba motivirati mlade i djecu, na njima svijet ostaje. Ja ću, dok me zdravlje služilo, pjevati jer nekad i pomislim da će sve to jedan dan stati, mora, a tada će pola moga srca umrijeti.²⁶⁶

Godinama se pjevalo i sviralo na misama, što je na početku bila osnovna zadaća zborova i sastava. Više od deset godina ustrajnog truda, vježbanja, nastupa i ispjevanih nota prekinuto je ratnim događanjima, ali ipak nakon rata glazbeni se život u katedrali budi. Katedralni zbor „Marija“ ponovno staje na noge, Dječji zbor „Slavuj“ se pomlađuje i obnavlja, rađaju se i novi sastavi: Klapa „Ero“, Zbor mladih „Gaudeamus“, Vokalna skupina „Speranza“, Ženska klapa „Narenta“, Akademski zbor „Pro musica“ s desetak članova. Nitko nije moga ni naslutiti da će zbor „Pro musica“ jednog dana prerasti u zbor od stotinu i pet pjevača i da će sam ili udružen s drugim zborovima izvesti djela kao što su Mozartov i Verdijev *Requiem*, Beethovenovu *Devetu simfoniju*, Mozartove *Vesperae*, Mozartovu *Krunidbenu misu*, *Drugo uskrsnuće*, *Mojsija*, *Dona eis requiem*, *Galiotovu pesan*, *Miserere nobis*, *Via crucis*; da će dvadeset dvije godine organizirati božićni koncert, jedanaest godina koncert u povodu Dana mrtvih, korizmene koncerte; da će tri puta pjevati svetom ocu Papi; da će nekoliko godina imati čast nastupiti na svečanoj ceremoniji otvorenja Dubrovačkih ljetnih igara; da će nakon petnaest godina postojanja

²⁶⁶ Prema kazivanju članice zbora gospođe Anite Ljubić (1969.). Razgovor obavljen u Mostaru 6. listopada 2018. godine.

sudjelovati u izvedbi opere *Diva Grabovčeva*. Rim, Beč, Bleiburg, Klagenfurt, Braunschweig, Hamelin, Kotor, Rijeka, Zagreb, Osijek, Đakovo, Vukovar, Zadar, Šibenik, Split, Omiš, Dubrovnik, Sarajevo, Banja Luka - samo su neki od gradova gdje su mostarski pjevači pokazali plodove svoga rada.

Mnogo su stranica glazbene literature otpjevali, mnogo je truda, rada, vremena uloženo da građanima svoga grada, ali i drugih gradova donesu i otpjevaju djela za koja nekada ni sami nisu vjerovali da će moći izvesti, mnogo je strpljenja trebalo da voditelji zborova dođu do onih ciljeva koje su na početku formiranja zborova mogli samo priželjkivati. Kulturu grada Mostara katedralni pjevači i svirači, skupa sa svojim voditeljima zborova i orguljašicama, podigli su na jednu novu razinu. Razinu koju su svakim novim nastupom gradili i učvršćivali. Probudili su, obnovili i stvorili slušateljsku publiku. Većina spomenutih zborova i sastava djeluje i danas. Neki pri katedrali, a neki kao samostalni zborovi izvan katedrale. Bez obzira gdje i kako vježbaju, svi i dalje imaju jednake motive - bogatiti kulturu svoga grada. Dok ovaj rad govori o njihovim uspjesima, pjevači Katedralnoga zbora „Marija“ spremaju tradicionalni korizmeni koncert, a pjevači Akademskoga zbora „Pro musica“ vježbaju Mozartov *Requiem* s novim generacijama pjevača, ali starim entuzijazmom.

8. LITERATURA

- ADAM, Adolf (1993) *Uvod u katoličku liturgiju*. Zadar: Hrvatski institut za liturgijski pastoral.
- AUGUSTINOVIĆ, Anto (1997) *Mostar: ljudi, kultura, civilizacija*. Mostar: Hrvatska kulturna zajednica u Federaciji BiH.
- BLACKING, John (1973) *How musical is man?* London: University of Washington Press.
- BUBLE, Nikola (1997) *Glazba kao dio života*. Split – Trogir: Umjetnička akademija u Splitu – Matica hrvatska ogranak Trogir.
- BUBLE, Nikola (1998) *Uvod u etnomuzikologiju – skripta I. dio*. Split: Umjetnička akademija Sveučilišta u Splitu.
- BUBLE, Nikola (2004) *Kulturološki pristup glazbi*. Split: Umjetnička akademija Sveučilišta u Splitu / Ogranak Matice hrvatske Split.
- ČAVLOVIĆ, Ivan (2004) *Uvod u muzikologiju i metodologija znanstveno-istraživačkog rada*. Sarajevo: Univerzitet u Sarajevu, Muzička akademija u Sarajevu.
- ČULJAK, Marina (2014) *Transformacija ruralnog krajolika grada Mostara kao posljedica socio-geografskih procesa u drugoj polovici XX. stoljeća*. (Magistarski rad) Mostar: Sveučilište u Mostaru, Fakultet prirodoslovno-matematičkih i odgojnih znanosti.
- DEMOVIĆ, Miho (2013) *Povijest crkvene glazbe dubrovačke katedrale kroz vjekove*. Dubrovnik: Udruga „Stara dubrovačka glazba“.
- FRANIČEVIĆ, Marijana (2011) *Hrvatska pjevačka društva u Mostaru od 1873. do 1945.* (Diplomski rad) Mostar: Sveučilište u Mostaru, Fakultet prirodoslovno-matematičkih i odgojnih znanosti.
- GOLUŽA, Božo (1995) *Katolička crkva u Bosni i Hercegovini 1918. - 1941. Bosna i Hercegovina – zemlja katolika, pravoslavaca i muslimana*. Mostar: Teološki institut Mostar.
- GOLUŽA, dr. Božo (ur.) (2008) *Bogu na slavu*. Mostar: Crkva na kamenu.

GRGIĆ, Miljenko (1997) *Glazbena kultura u splitskoj katedrali od 1750. do 1940.* Zagreb: Hrvatsko muzikološko društvo.

HAVILAND, William A. (2004) *Kulturna antropologija.* Jastrebarsko: Naklada Slap.

JANKOV, Mirko (2016) *O jeziče, spivaj virno!* Klis: Općina Klis.

KINDERIĆ, Petar Antun (2010) *Tri desetljeća Zlatne harfe.* Zagreb: Vijeće Franjevačkih zajednica u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini.

LUBURIĆ, Niko (1994) *Duhovne popijevke iz Hercegovine.* Zagreb: Kršćanska sadašnjost.

LUBURIĆ, Niko (2006) *Notni zapis litanija iz Hercegovine.* Zagreb: Hrvatsko društvo crkvenih glazbenika.

LUBURIĆ, Niko (2010) *Crkvene popijevke iz Hercegovine.* Zagreb - Sarajevo: Hrvatsko društvo crkvenih glazbenika Zagreb – Hrvatsko kulturno društvo Napredak Sarajevo.

LUBURIĆ, Niko (2014) *Nove duhovne popijevke i neke prigodne.* Zagreb - Sarajevo: Hrvatsko društvo crkvenih glazbenika Zagreb – Hrvatsko kulturno društvo Napredak Sarajevo.

MAROVIĆ, Šime (2009) *Glazbe i bogoslužje.* Split: Crkva u svijetu.

MARTINJAK, Miroslav (1997) *Gregorijansko pjevanje.* Zagreb: Hrvatsko društvo crkvenih glazbenika: Institut za crkvenu glazbu „Albe Vidaković“.

MIHALJEVIĆ, Vine (2006). Religija i kultura. U: ČIKEŠ, Jozo (ur.) (2006). *Muka kao nepresušno nadahnuće*, V. međunarodni znanstveni simpozij. Tivat: Udruga Pasijska baština. 24-38.

MILANOVIĆ, Anđelko (ur.) (1988). *Crkvena glazba.* Zagreb: Hrvatsko književno društvo sv. Ćirila i Metoda

MUTEVELIĆ, Ico (ur.) (1982) *Mostar.* Mostar: IKRO Prva književna komuna.

PEJIĆ, Zvonimir (2014) *Giuseppe Verdi: Analiza stavka Libera me in Messa da requiem* (Magistarski rad) Mostar: Sveučilište u Mostaru, Fakultet prirodoslovno-matematičkih i odgojnih znanosti.

SUPIČIĆ, Ivan (1964) *Elementi sociologije muzike*. Zagreb: Jugoslovenska akademija znanosti i umjetnosti.

SUPIČIĆ, Ivan (2006) *Estetika europske glazbe*. Zagreb: Školska knjiga.

ŠPRALJA, Izak (2011) *Leksikon hrvatske crkvene glazbe*. Samobor: Meridijani.

VUKŠIĆ, don TOMO (2002) Mostar kroz povijest. U: LJUBIĆ, Frano (ur.) (2002) *Stoljeće visokog školstva u Hercegovini*. Mostar: Sveučilište u Mostaru. 15-33.

ZELENIKA, Anđelko; ČELEBIĆ, Edin (ur.) (2013) *Mostar u slici i riječi*. Zagreb/Mostar: Algoritam Stanek d. o. o.

Zbornici, časopisi, informativni listovi, dnevni tisak, periodika

AKMADŽIĆ, s. Gracija (1986) Katedralni mješoviti zbor „Marija“ iz Mostara. U: *Sveta Cecilija*, br. 1-2. 40-41.

ARAPOVIĆ, Martina (2009) Slavopoj dvjema majkama. U: *Crkva na kamenu*, pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija, br. 7. Mostar. 13.

ARAPOVIĆ, Martina (2010) Smiluj se nama, Gospodine! U: *Crkva na kamenu*, pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija, br. 4. Mostar. 16.

ARAPOVIĆ, Martina (2012) Veličanstveno glazbeno ostvarenje. U: *Crkva na kamenu*, pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija, br. 5. Mostar. 6.

ARAPOVIĆ, Martina (2012) Po otkupiteljskom križu do slave Božje. U: *Crkva na kamenu*, pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija, br. 10. Mostar. 26.

DODIG BAUČIĆ, Sara (2017) Identifikacija mladih kroz pjevačku prizmu. *Bašćinski glasi*. Split: Odsjeci za Glazbenu teoriju i Glazbenu pedagogiju Umjetničke akademije u Splitu. 209 – 224.

BRTAN, Branka (2001) Zvuci novih orgulja. U: *Crkva na kamenu*, pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija, br. 2. Mostar. 19.

BRTAN, Branka (2001) Zborovanje mostarske biskupije. U: *Crkva na kamenu*, pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija, br. 7. Mostar. 15.

BRTAN, Branka (2001) Drugo uskrsnuće. U: *Crkva na kamenu*, pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija, br. 7. Mostar. 15.

BRTAN, Brankica (2001) Božićni koncert u mostarskoj prvostolnici. U: *Crkva na kamenu*, pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija, br. 1. Mostar. 14.

BUBALO, Jakov (1985) Župa Kočerin: skladoglasje pjesme i kamena. U: *Sveta baština*, informativni vjerski list, br. 6. Duvno. 10-11.

BUBALO, Jakov (1991) Grad na Neretvi procvao hrvatskim beharom. U: *Naša ognjišta*, informativni vjersko-kulturni list, br. 5. Tomislavgrad. 11.

ČIRKO, don Jozo (2004) Božićni koncerti. U: *Crkva na kamenu*, pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija, br. 2. Mostar. 16.

DRMIĆ, Ilija (1985) Slavopoj Majci. U: *Crkva na kamenu*, pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija, br. 7-8. Mostar. 4.

DRMIĆ, Ilija (1986) Hvalospjev vjernosti. U: *Crkva na kamenu*, pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija, br. 6-7. Mostar. 4-5.

DRMIĆ, Ilija (1997) S papom u srcu vrhbosanske metropolije. U: *Crkva na kamenu*, pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija, br. 5. Mostar. 3-5.

DRMIĆ, Ilija (2006) Svetkovina Duhova sa Majkom Crkve. U: *Crkva na kamenu*, pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija, br. 7. Mostar. 16.

DŽAJIĆ, Ankica (1989) „Zlatna harfa“ u godini obitelji. U: *Kršni zavičaj*, zbornik br. 2. Humac. 251.

FILIPOVIĆ, Dragan (1995) “Speranza” u Zwiefaltenu. U: *Crkva na kamenu*, pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija, br. 7. Mostar. 7.

- FILIPOVIĆ, Dragan (2000) Koncert u Mostaru. U: *Crkva na kamenu*, pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija, br. 2. Mostar. 7.
- HINDIĆ, E. (2005) Božićni koncert u Mostaru. U: *Nova Sloboda*, nezavisna revija, god. 1., br. 20. 26. 12. 2005. 40-41.
- ILIĆ, Žarko (1980) Otvaranje i posveta katedrale. U: *Kršni zavičaj*, zbornik, br.13. Hercegovina. 133-140.
- LASIĆ, dr. Stanko (1987) Katedralni zbor „Marija“ na Korčuli. U: *Sveta Cecilija*, br. 3-4. 88.
- LUBURIĆ, Niko (1987) Zbor „Marija“ u Dicmu Donjem. U: *Sveta Cecilija*, br. 3-4. 88.
- MAJSTOROVIĆ, Ante Toni (1971) Biskup Buconjić. U: *Kršni zavičaj*, zbornik br. 3. Humac. 12-13.
- MARIJANOVIĆ, Draženko (2007) Misa za stradalnike križnoga puta. U: *Crkva na kamenu*, pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija, br. 6. Mostar. 24.
- MIJAT, Hrvoje (1989) Susret velikih župnih zborova. U: *Kršni zavičaj*, zbornik br. 22. Humac. 139-140.
- MILAS, Dražan (1991) Susret velikih župnih zborova. U: *Kršni zavičaj*, zbornik br. 24. Humac. 161-162.
- MIOČ, Gabrijel (1987) Susret velikih župnih zborova. U: *Kršni zavičaj*, zbornik br. 20. Humac. 79-84.
- NIKIĆ, dr. Andrija (1979) Mali životopis velikog biskupa. U: *Kršni zavičaj*, zbornik, br. 12. Hercegovina. 37-42.
- NIKIĆ, dr. Andrija (1980) Gradnja biskupskih rezidencija u Mostaru. U: *Kršni zavičaj*, zbornik, br. 13. Hercegovina. 20-26.
- NIKIĆ, fra Andrija (1997) Stari franjevački samostan i crkve u Mostaru. U: *Motrišta*, glasilo Ogranka Matice hrvatske u Mostaru, br. 1-2. Mostar. 35-45.

PAVLOVIĆ, Luka (1996) Mostarske katedrale i crkva Kristova uskrsnuća. U: *Hercegovina*, godišnjak za kulturno i povijesno nasljeđe, br. 2. Mostar. 145-165.

PEHAR, Marija (1994) Zlatna harfa `94. U: *Kršni zavičaj*, zbornik, br. 27. Humac. 196-199.

PERIĆ, Ivan (1997) Božićna glazbeno-scenska večer u katedrali. U: *Crkva na kamenu*, pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija, br. 2. Mostar. 9.

PERIĆ, dr. Marko (1975) Blagoslov temeljnog kamena katedrale u Mostaru. U: *Naša ognjišta*, informativni vjersko-kulturni list, br. 6. Duvno. 14.

PERIĆ, dr. Marko (1978) Kako stoji s gradnjom katedralne crkve u Mostaru. U: *Naša ognjišta*, informativni vjersko-kulturni list, br. 1. Duvno. 10.

PINJUH, fra Mićo (1987) Uloga "Zlatne harfe" u postupnoj obnovi liturgijskog pjevanja u našoj domovinskoj Crkvi. U: *Sveta Cecilija*, br. 2. Zagreb. 26-29.

PINJUH, fra Mićo (1987) "Zlatna harfa `88" u znaku marijanske godine. U: *Sveta baština*, informativni vjerski list, br. 9. Duvno. 13.

ŠUTALO, don Ivo (2003) Nosim vas u svom srcu. U: *Crkva na kamenu*, pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija, br. 7. Mostar. 12-15.

N. N. (1980) Svečano otvorena mostarska katedrala. U: *Naša ognjišta*, informativni vjersko-kulturni list, br. 9. Duvno. 10.

N. N. (1984) Zlatna harfa. U: *Crkva na kamenu*, pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija, br. 8-9. Mostar. 13.

N. N. (1984) U svetištu. U: *Crkva na kamenu*, pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija, br. 6-7. Mostar. 4-5.

N. N. (1985) Veliki naš biskupe počivaj u miru. U: *Crkva na kamenu*, pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija, br. 9. Mostar. 1.

N. N. (1985) Zvuci harfina zajedništva. U: *Kršni zavičaj*, zbornik, br. 18. Hercegovina. 185-189.

- N. N. (1985) U Đakovu. U: *Kršni zavičaj*, zbornik, br. 18. Hercegovina. 189-192.
- N. N. (1985) Đakovo je živjelo za "harfu". U: *Sveta baština*, informativni vjerski list, br. 7. Duvno. 15.
- N. N. (1985) Zlatna harfa. U: *Sveta baština*, informativni vjerski list, br. 9. Duvno. 13.
- N. N. (1986) Zbor "Marija" u Zagrebu. U: *Crkva na kamenu*, pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija, br. 1. Mostar. 5.
- N. N. (1986) Cvijeće za Cvjetnicu. U: *Crkva na kamenu*, pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija, br. 4. Mostar. 5.
- N. N. (1986) Dobrom Pastiru iz ljubavi. U: *Crkva na kamenu*, pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija, br. 5. Mostar. 6.
- N. N. (1986) Marijo, Majko Crkve, moli za nas. U: *Crkva na kamenu*, pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija, br. 6-7. Mostar. 1-5.
- N. N. (1986) "Zlatna harfa '86" u Hercegovini. U: *Kršni zavičaj*, br. 19. Hercegovina. 183-187.
- N. N. (1986) Zlatna harfa '86. U: *Sveta baština*, informativni vjerski list, br. 7. Duvno. 16-17.
- N. N. (1987) "Marija" u gostima. U: *Crkva na kamenu*, pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija, br. 8-9. Mostar. 7.
- N. N. (1987) "Liturgijska košarica" – novo osvježenje "Zlatne harfe". U: *Sveta baština*, informativni vjerski list, br. 7. Duvno. 10-11.
- N. N. (1987) Zlatna harfa '87: na čvrstim temeljima logična nadogradnja. U: *Sveta baština*, informativni vjerski list, br. 9. Duvno. 16.
- N. N. (1988) Naša Majka u Mostaru. U: *Crkva na kamenu*, pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija, br. 6-7. Mostar. 1.
- N. N. (1988) Četvrti susret velikih župnih zborova. U: *Sveta baština*, informativni vjerski list, br. 7. Duvno. 15.

- N. N. (1988) U Kočerinu snažni zvuci "Zlatne harfe" '88. U: *Sveta baština*, informativni vjerski list, br. 7. Duvno. 10-11.
- N. N. (1989) Majka Crkve. U: *Crkva na kamenu*, pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija, br. 6-7. Mostar. 10.
- N. N. (1989) VI. pokrajinski susret "Zlatne harfe" u Hercegovini. U: *Sveta baština*, informativni vjerski list, br. 7. Duvno. 13
- N. N. (1990) Natjecanje "Zlatne harfe" u Hercegovini. U: *Sveta baština*, informativni vjerski list, br. 7-8. Duvno. 17.
- N. N. (1991) Razglednica iz Mostara. U: *Crkva na kamenu*, pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija, br. 2. Mostar. 5.
- N. N. (1991) Proslava Majke Crkve i Biskupovih jubileja. U: *Crkva na kamenu*, pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija, br. 6. Mostar. 4-5.
- N. N. (1991) Raspjevana crkva. U: *Crkva na kamenu*, pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija, br. 7. Mostar. 5.
- N. N. (1991). Harfino 700-glasje na Kočerinu. U: *Naša ognjišta*, br. 7-8. Tomislavgrad. 11.
- N. N. (1991) Zlatomisnička slavlja. U: *Kršni zavičaj*, zbornik, br. 24. Humac. 186-187.
- N. N. (1992) Rafal i kletve po mostarskoj katedrali. U: *Crkva na kamenu*, pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija, br. 3. Mostar. 6.
- N. N. (1992) Granate po mostarskoj katedrali. U: *Crkva na kamenu*, pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija, br. 5. Mostar. 6.
- N. N. (1993) Diplomirani crkveni glazbenik. U: *Crkva na kamenu*, pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija, br. 5. Mostar. 6.
- N. N. (1993) Smjena na biskupskoj stolici. U: *Kršni zavičaj*, br. 26. Humac. 118-119.
- N. N. (1994) Puhački orkestar. U: *Crkva na kamenu*, pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija, br. 2. Mostar. 15.

- N. N. (1994) Za duše poginulih branitelja. U: *Crkva na kamenu*, pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija, br. 5. Mostar. 6.
- N. N. (1994) Cvjetnica u katedrali. U: *Crkva na kamenu*, pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija, br. 5. Mostar. 16.
- N. N. (1994) Koncert duhovne glazbe u Mostaru. U: *Crkva na kamenu*, pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija, br. 11. Mostar. 12.
- N. N. (1995) Misa bdijenja u katedrali. U: *Crkva na kamenu*, pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija, br. 2. Mostar. 6.
- N. N. (1995) Speranza je nada. U: *Crkva na kamenu*, pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija, br. 5. Mostar. 8.
- N. N. (1995) Festival malih zborova "Zlatna harfa" 95. U: *Kršni zavičaj*, br. 28. Humac. 252-253.
- N. N. (1996) Sveta Cecilija pjeva u katedrali. U: *Crkva na kamenu*, pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija, br. 1. Mostar. 11.
- N. N. (1996) Speranza u Splitu. U: *Crkva na kamenu*, pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija, br. 2. Mostar. 12.
- N. N. (1996) Mješoviti katedralni zbor Marija u Dubrovniku. U: *Crkva na kamenu*, pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija, br. 3. Mostar. 12.
- N. N. (1997) Dani duhovne glazbe hrvatske mladeži. U: *Crkva na kamenu*, pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija, br. 1. Mostar. 11.
- N. N. (1997) Pjevanje iz ljubavi prema Bogu. U: *Crkva na kamenu*, pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija, br. 1. Mostar. 10.
- N. N. (1997) Katedralni zbor Marija u Splitu. U: *Crkva na kamenu*, pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija, br. 3. Mostar. 7.
- N. N. (1997) Slavlje zaštitnice mostarske katedrale. U: *Crkva na kamenu*, pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija, br. 6. Mostar. 11.

- N. N. (1998) Glazbeni Božić u Mostaru. U: *Crkva na kamenu*, pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija, br. 2. Mostar. 6.
- N. N. (1998) Svečana božićna slavlja u mostarskoj katedrali. U: *Crkva na kamenu*, pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija, br. 2. Mostar. 5.
- N. N. (1998) “Speranza” u Padovi kod sv. Leopolda Mandića. U: *Crkva na kamenu*, pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija, br. 6. Mostar. 5.
- N. N. (1998) U zagrljaju Majke Crkve mostarske katedralne zaštitnice. U: *Crkva na kamenu*, pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija, br. 7. Mostar. 11.
- N. N. (1998) Otpočela obnova mostarske katedrale. U: *Crkva na kamenu*, pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija, br. 9-10. Mostar. 1.
- N. N. (1999) Speranza pjevala u Brelima. U: *Crkva na kamenu*, pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija, br. 2. Mostar. 16.
- N. N. (1999) Korizmeni koncert *Stabat mater*. U: *Crkva na kamenu*, pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija, br. 5. Mostar. 4.
- N. N. (1999) Mostar pod okriljem Marije Majke Crkve. U: *Crkva na kamenu*, pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija, br. 7. Mostar. 1-3.
- N. N. (1999) Slavlje Svih Svetih i Dušnog dana u Mostaru. U: *Crkva na kamenu*, pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija, br. 12. Mostar. 6.
- N. N. (2000) Proslava u mostarskoj prvostolnici. U: *Crkva na kamenu*, pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija, br. 7. Mostar. 9.
- N. N. (2000) Requiem ili misa za pokojne. U: *Crkva na kamenu*, pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija, br. 12. Mostar. 6.
- N. N. (2001) Cherubinijev *Requiem*. U: *Crkva na kamenu*, pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija, br. 12. Mostar. 19.

- N. N. (2002) Šest stotina pjevača pjevalo Majci Crkve. U: *Crkva na kamenu*, pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija, br. 6. Mostar. 28.
- N. N. (2003) Božićni koncert. U: *Crkva na kamenu*, pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija, br. 2. Mostar. 21.
- N. N. (2004) Djeca i mladi počastili popijevkama Mariju Majku Crkve. U: *Crkva na kamenu*, pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija, br. 7. Mostar. 24.
- N. N. (2005) Oratorij u katedrali. U: *Crkva na kamenu*, pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija, br. 4. Mostar. 31.
- N. N. (2006) Raspjevani i veseli Božić. U: *Crkva na kamenu*, pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija, br. 1. Mostar. 16.
- N. N. (2006) Svetkovina Duhova s Majkom Crkve. U: *Crkva na kamenu*, pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija, br. 7. Mostar. 16.
- N. N. (2006) U čast našim pokojnicima. U: *Crkva na kamenu*, pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija, br. 12. Mostar. 4.
- N. N. (2007) Božićni koncerti oduševili vjernike. U: *Crkva na kamenu*, pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija, br. 1. Mostar. 24.
- N. N. (2007) Srcem bez granica. U: *Crkva na kamenu*, pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija, br. 1. Mostar. 25.
- N. N. (2007) Mostarski pjevači i glazbenici kod Pape. U: *Crkva na kamenu*, pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija, br. 3. Mostar. 16.
- N. N. (2007) Svetac pravednosti i povjerenja u Boga. U: *Crkva na kamenu*, pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija, br. 4. Mostar. 16.
- N. N. (2007) Molitva za pokojne u tri katedrale. U: *Crkva na kamenu*, pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija, br. 12. Mostar. 20.

- N. N. (2008) Božićni koncert. U: *Crkva na kamenu*, pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija, br. 1. Mostar. 32.
- N. N. (2008) Praizvedba oratorija Galiotova pesan. U: *Crkva na kamenu*, pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija, br. 7. Mostar. 20.
- N. N. (2008) Katedralni zbor mladih u Vukovaru. U: *Crkva na kamenu*, pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija, br. 12. Mostar. 26.
- N. N. (2009) Mozartov *Requiem* u mostarskoj katedrali. U: *Crkva na kamenu*, pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija, br. 5. Mostar. 23.
- N. N. (2009) Pro musica u Rimu za spomendan sv. Jeronima. U: *Crkva na kamenu*, pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija, br. 11. Mostar. 21.
- N. N. (2009) Veličanstvena izvedba Mozartova Requiemu u mostarskoj prvostolnici. U: *Večernji list*, god. 49., br. 16289. 8. 4. 2009. 4-5.
- N. N. (2010) Sjećanje na Škabrnju. U: *Crkva na kamenu*, pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija, br. 1. Mostar. 38.
- N. N. (2010) Dvostruko slavlje. U: *Crkva na kamenu*, pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija, br. 10. Mostar. 19.
- N. N. (2010) Pjevajte na slavu Božju. U: *Crkva na kamenu*, pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija, br. 12. Mostar. 40.
- N. N. (2011) Katedralni zbor mladih na proslavi sv. Tripuna. U: *Crkva na kamenu*, pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija, br. 3. Mostar. 22-23.
- N. N. (2011) Iz Mostara za Vukovar pjesma sjećanja. U: *Crkva na kamenu*, pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija, br. 12. Mostar. 26.
- N. N. (2011) Poneseni Beethovenovim veličanstvenim djelom. U: *Večernji list*, br. 3548. 19. 6. 2011. 58-59.

N. N. (2012) "Na dobro vam došao Božić – sveto porođenje Isusovo". U: *Crkva na kamenu*, pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija, br. 1. Mostar. 25.

N. N. (2012) Vjernim mrtvim mir i pokoj. U: *Crkva na kamenu*, pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija, br. 12. Mostar. 21.

Drugi tipovi objavljenih izvora

„Iz župnog ljetopisa“. U: *Župni list*, godište I, br. 5/1998. Mostar: Katedrala Marija Majka Crkve.

„Iz župnog ljetopisa“. U: *Župni list*, godište III, br. 28/2000. Mostar: Katedrala Marija Majka Crkve.

„Iz župnog ljetopisa 2001.“. U: *Župni list*, godište IV, br. 23/2001. Mostar: Katedrala Marija Majka Crkve.

„Iz župnog ljetopisa 2002.“. U: *Župni list*, godište V, br. 21/2002. Mostar: Katedrala Marija Majka Crkve.

„Iz župnog ljetopisa 2003.“ U: *Župni list*, godište VI, br. 3/2003. Mostar: Katedrala Marija Majka Crkve.

„Orgulje ukras katedrale“. U: *Župni list*, godište VIII, br. 6/2005. Mostar: Katedrala Marija Majka Crkve.

„Zborovanje u Katedrali“. U: *Župni list*, godište VIII, br. 21/2005. Mostar: Katedrala Marija Majka Crkve.

„Raspjevana večer u našoj Katedrali“. U: *Župni list*, godište IX, br. 24/2006. Mostar: Katedrala Marija Majka Crkve.

Nova katedrala u Mostaru. Arhivska zabilježka 597/2013./br. 1-24. Mostar: Katedrala Marija Majka Crkve.

Razgovori

- don Dragan Filipović (1958.) – razgovor vođen u Mostaru 21. rujna 2017. godine.
- don Niko Luburić (1951.) – razgovor vođen u Mostaru 10. listopada 2018. godine.
- sestra Gracija Akmadžić (1941.) – razgovor vođen u Splitu 10. listopada 2016. godine.
- sestra Matea Krešić (1972.) – razgovor vođen u Mostaru 9. srpnja 2018. godine.
- Milka Ivanković (1940.) – razgovor vođen u Mostaru 6. rujna 2018. godine.
- Blago Glibić (1947.) – razgovor vođen u Mostaru 6. rujna 2018. godine.
- Anita Ljubić (1969.) – razgovor vođen u Mostaru 6. listopada 2018. godine.
- Goran Ajvaz (1988.) – razgovor vođen u Mostaru 25. listopada 2017. godine.

Internetski izvori

KOPREK, Katarina (2015) Što je duhovna, što sveta, a što pak liturgijska glazba. *Bitno.net*, objavljeno 27. 7. 2015. <https://www.bitno.net/kultura/razmisljanja-o-duhovnoj-svetoj-liturgijskoj-glazbi/> (pristup 6. 5. 2017.).

RAMLJAK, Mirjana (2006) Liturgija i glazba. *Kateheza*, časopis za vjeronauk u školi, katehezu i pastoral mladih, Vol.28, No. 1. <https://hrcak.srce.hr/113792> (pristup 12. 12. 2012.).

old.kons.gov.ba (pristup 16. 9. 2018.).

www.hr.wikipedia.org/wiki/Varoš (pristup 6. 10. 2017.).

www.hr.wikipedia.org/wiki/Čaršija (pristup 6. 10. 2017.).

<https://franjevci.info/nekrologij/fra-rafo-bari%C5%A1i%C4%87> (pristup 20. 3. 2017.).

<https://franjevci.info/nekrologij/fra-an%C4%91eo-kraljevi%C4%87> (pristup 20. 3. 2017.).

<https://www.md-tm.ba/biskupije/pa%C5%A1kal-buconji%C4%87> (pristup 20. 3. 2017.).

9. PRILOZI

9. 1. Himna mostarskoj katedrali, koju je uglazbio don Niko Luburić.

Šator si Božji

Himna mostarskoj katedrali Marije Majke Crkve
(za četverglasni mješoviti zbor i orgulje)

*Tekst: S. Marija od Presvetog Srca
Glazba: Niko Luburić*

The musical score is written for piano and three voices. It consists of four systems of music. The first system shows the piano introduction. The second system contains the first three lines of the vocal melody with lyrics. The third system continues the piano accompaniment. The fourth system contains the final two lines of the vocal melody with lyrics.

1. Ko - ra - bljo spa - sa po - sve - će - ni hra - me, sred na - šeg
2. Sa - nja - na ti si, želj - ko - va - na bi - la, sad si k'o
3. Ša - tor si Bo - žji što pre - bi - va tra - jno, med pu - kom

1. stije - nja na ro - dnoj nam gru - di i du - še na - še
2. dra - gulj, k'o zje - ni - ca o - ka; o - ra - o su - ri
3. svo - jim i Sve - to - ga skri - va, kruh je Ži - vo - ta,

1. o - ba - sja - ni pla - me. K'o grad na go - ri ti nam svi - ma
 2. kad ra - ši - ri kri - la. Cr - kvo, što ni - knu iz Kri - sto - va
 3. o lju - ba - vi ta - jno! I sva - koj du - ši znak spa - se - nja

1. bu - di! K'o grad na go - ri ti nam svi - ma bu - di!
 2. bo - ka! Cr - kvo, što ni - knu iz Kri - sto - va bo - ka!
 3. bi - va. I sva - koj du - ši znak spa - se - nja bi - va.

9. 2. *Dona eis requiem* (D. Filipović) – partitura za zbor (osmi stavak *Vjernim, mrtvim*).

Choir
liturgijski tekst
Adagio assai

DONA EIS REQUIEM
No. 8 *VJERNIM, MRTVIM* glazba: Dragan Filipović

mf Vje-rnim mr-tvim Bo-žesve-ti, Vje-mim-mr-tvim-

mf Vje-mim mrt-tvim Bo-žesve-ti. Vje-rnim mr-tvim

16 mir i po-koj vje-čni daj. 14
-Bo-žesve-ti, mir i po-koj mir i po-koj vje-čni daj.

Bo-žesve-ti, mir i po-koj, mir i po-koj vje-čni daj. 14

35 Re-qui-em e-ter-namdo-na e-is Re-qui-em e-ter-namdo-na e-is

Re-qui-em e-ter-namdo-na e-is Re-qui-em e-ter-namdo-na e-is

39 Do-mi-ne.
do-na e-is. Do-na e-is Do-mi-ne. *mf*

do-na e-is. Do-na e-is Do-mi-ne.

© 2006 Dragan Filipović

Choir

45

f Lux per pe tu a, lu ce at

mf Lux per pe tu a, lu ce

49

e is. *mf* Svije tlo tvo je

at e is. *mf* Svije tlo tvo

57

Nek im svije tli u - ve - di ih

f Nek im svije tli u - ve - di ih

61

gor' u raj, u - ve - di ih gor' u

gor' u raj, u - ve - di ih gor' u

64

rit.

U ve - di ih gor' u raj!

raj! U ve - di ih gor' u raj!

9. 3. Na 11. Međunarodnom festivalu klapa u Perastu pjesma *Lađa* u obradi don Dragan Filipovića osvojila je nagradu za najbolji aranžman.

Na novu plovidbu
(Lađa)

Tekst: D. Cesarić
Glaz. D. Filipović

♩=82

Vocals

Tenori

Bar. i bass

5

Vox.

T.

B.

10

Vox.

T.

B.

14

Vox.

T.

B.

Pje - ni - se mo - re, sun - ce - se ra - da.

Plo - vi - iz lu - ke je - dnabje - la la - da.

mf Je - dnašto du - go sta - ja - še u do - ku, sva iz - bi - je - na

p A - - A - - A - - A - -

p

sra - na - ma na bo - ku. Je - dnašto du - go sta - ja - še u

A - - A - - A - - A - -

The image shows a page of a musical score for the song 'Na novu plovidbu (Lađa)'. The score is written for a vocal ensemble and tenor/bass accompaniment. It is in the key of D major (indicated by two sharps) and 4/4 time. The tempo is marked as ♩=82. The score is divided into four systems, each starting with a measure number (1, 5, 10, 14). The vocal parts are labeled 'Vocals', 'Tenori', 'Bar. i bass', 'Vox.', and 'T.'. The tenor and bass parts are labeled 'T.' and 'B.' respectively. The lyrics are in Croatian. The score includes various musical notations such as notes, rests, and dynamic markings like *mf* and *p*.

18

Vox. do - ku, sva iz - bi - je - na sra - na - ma na bo - ku.

T. A. A - - A - - A.

B.

22

Vox.

T. *f* Mo - re ko ma - ti pri - ma je u kri - lo. *p* Lju - lja i

B. *f* Mo - re ko ma - ti pri - ma je u kri - lo. *p* Lju - lja i

27

Vox.

T. *poco sosten.* šap - će *mf* ni - šta ni - je, *f* ni - šta ni - je

B. šap - će *mf* ni - šta ni - je, *f* ni - šta ni - je

30

Vox.

T. bi - lo. bi - lo.

B. bi - lo. bi - lo.

rall.